

Kapinasta syytetyt – torniolaiset valtiorikosoikeuksissa 1918

Oulun yliopisto Historiatieteet

Historian pro gradu -tutkielma

7.10. 2019

Vesa Karppinen

Sisällys

Johdanto	4
Tutkimustilanne.....	7
Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne.....	11
Lähdeaineisto ja metodiikka	12
1. luku	15
1.1 Järjestäytyneen työväenliikkeen synty ja sen saapuminen Peräpohjolaan.....	15
1.2 Vuoden 1905 suurlakko, yleinen äänioikeus ja tukkityörenkaan lakko	18
1.3 Ensimmäisen maailmansodan tyrskyjä	20
1.4 Maaliskuun vallankumous – työväenliikkeen nousu merkittäväksi toimijaksi Tornion seudulla.....	22
1.5 SDP:n ja Venäjän bolsevikkien yhteistyö	25
1.6 SDP:n tappio eduskuntavaaleissa – kaartien muodostumista, suurlakko ja itsenäisyysjulistus.....	27
1.7 Sisällissota puhkeaa – Pohjois-Suomi valkoisten haltuun	30
2. luku	33
2.1 Torniolaisten syytettyjen ikäprofiili, koulutus ja siviilisääty	34
2.2 Syytettyjen ammattirakenne ja varallisuus	37
2.3 Jäsenyys työväenjärjestöissä	40
2.4 Kotiseudun kapinallisia.....	41
2.5 Jäsenyys punakaartissa – muitten painostuksesta vai aatteen palosta.....	44
2.6 Torniolaisten kapinasta syytettyjen profiili	47
3. luku	49
3.1 Tutkintavankeus ja kuulustelut.....	49
3.2 Syytettyjen toimet marraskuun suurlakon aikana	53
3.3 Tornion punakaartin osuus Oulun taistelussa.....	55

3.4 Tornion taistelu.....	61
3.5 Esitutkintaviranomaisten lausunnot syytetyistä	64
3.6 Suojeluskuntien antamat lausunnot.....	67
4. luku	72
4.1 Torniolaisten syytenimekkeet valtiorikosoikeuksissa	72
4.2 Syytettyjen puolesta valtiorikosoikeuksille esitettyt vetoomukset	75
4.3 Syytettyjen saamat tuomiot	77
4.4 Tuomioitten ja rangaistusten tarkastelua	81
4.5. Tuomittujen armonanomukset valtiorikosylioikeudelle.....	85
Loppulause	90
Lähteet ja kirjallisuus	94
Liitteet	98

Johdanto

Alle kaksi kuukautta Suomen julistautumisesta itsenäiseksi puhkesi Suomessa vallankumous. Järjestäytyneen sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen liepeillä vuoden 1917 aikana muodostuneet punakaartit nousivat tammikuun lopulla 1918 kapinaan maan porvarillista senaattia vastaan. Tämä johti kestoiltaan varsin lyhyeen mutta veriseen sisällissotaan, jossa senaatin joukot kukistivat punakaartilaiset saksalaisten maihinnousujoukkojen avustuksella.

Suomen sisällissota ei syttynyt eikä tapahtunut tyhjiössä, vaan siihen vaikuttivat meneillään ollut maailmansota ja sen tuomat mullistukset, ehkä merkittävimmin Suomen emämaassa Venäjällä tapahtuneet vallankumoukset. Brittiläinen historioitsija Robert Gerwarth esittää teoksessaan *The Vanquished. Why the First World War Failed to End, 1917–1923*, että ensimmäisen maailmansota – joka pohjimmiltaan oli tavanomainen valtioiden välinen sota – raivasi tien valtioiden sisäisille eksistentiaalisille konflikteille. Näiden konfliktien pyrkimyksenä oli sisäisen – joko poliittisen tai etnisen – vihollisen tuhoaminen.¹ Punaiset pitivät valkoisen osapuolen pyrkimystä luoda ”luja järjestysvalta” vallankaappauksena, joka sai punaiset aloittamaan oman vallankumouksensa. Suomen sisällissodassa oli eksistentiaalisena konfliktina kyse siitä, kummalle osapuolelle valta kuuluisi.

Mitä Suomessa tapahtui tammikuusta 1918 alkaen, toistui ympäri Keski- ja Itä-Eurooppaa marraskuun 1918 jälkeen. Suomen sisällissota ei ollut ainoa vaan kronologisesti ensimmäinen sisällissota, joka puhkesi maailmansodan pirstomien imperiumien entisissä osissa. Samankaltaisia Leninin bolsevikkien innoittamia sosialistivallankumouksia tapahtui marraskuun 1918 jälkeen esimerkiksi Baijerissa, Unkarissa ja Bulgariassa. Näitä seurasivat enemmän tai vähemmän brutaalit oikeistolaisten vastavallankumoukset. Vaikka Suomen sisällissota päättyi valkoisten

¹ Gerwarth 2016, 13.

voittoon, sai se läntiset tarkkailijat uskomaan bolsevismin olevan kuin tarttuva sairaus, joka pyrkii leviämään länteen.² Tämä bolsevismia kohtaan tunnettu pelko vaikutti voimakkaasti Euroopan maitten poliittiseen ilmapiiriin ja loi olosuhteet oikeistoradikalismin ja fasismin nousulle.³

Sisällissodat ovat poikkeuksetta kipeitä asioita sellaisen läpikäyneille kansakunnille. Verisiä taisteluja seuraa lähes väistämättä puhdistus- ja rankaisutoimia, joilla voittoisa osapuoli pyrkii ei pelkästään vakiinnuttamaan valta-asemansa, vaan myös murskaamaan hävinneen osapuolen vastarintakyvyn. Suomen sisällissodan 1918 jälkeen hävinneeseen punaiseen osapuoleen kohdistetut rankaisutoimet olivat laajoja ja kansainvälisessä mittakaavassa todella ankaria.⁴ Usein välittömästi taisteluiden tauottua perustettujen kenttäoikeuksien lisäksi rangaistuksia jakoivat valtiorikosoikeudet. Valtiorikosoikeudet olivat heti sisällissodan jälkeen perustettuja erikoisoikeusistuimia, joissa kapinaan osallistuneita tai sellaisiksi epäiltyjä tutkittiin ja rangaistiin nimellisesti oikeusvaltion perinteiden mukaisesti.

Sisällissodan verisyydestä ja ankarasta rankaisemisesta huolimatta kykeni sisällissodan hävinnyt osapuoli nopeasti saavuttamaan merkittävän yhteiskunnallisen ja poliittisen aseman. Tämä tapahtui vallankumouksesta erillään pysyneiden ja sen tuominneiden oikeistososiaalidemokraattien johdolla. Sisällissodan päättymisen jälkeen alle vuoden päästä järjestetyissä eduskuntavaaleissa sosiaalidemokraatit saivat 38 % äänistä ja 80 kansanedustajaa ja olivat näin eduskunnan suurin puolue.⁵ Sosiaalidemokratian ainakin

² Gerwarth 2016, 99–100.

³ Vuonna 1922 Italiassa valtaan noussut fasistidiktattori Benito Mussolini kirjoitti lehdessään *Il Popolo d'Italia* vuonna 1920 bolsevismin olevan ”kuolio, jonka poisleikkaamiseen tarvitaan fasismin skalpellia”. Gerwarth 2016, 161.

⁴ Mukaan lukien taisteluissa kaatuneet, teloitettut ja vankileireillä kuolleet olivat punaisten henkilötappiot lähes kymmenkertaiset valkoisiin verrattuna. Kekkonen 1991, 34.

Väkiluvultaan Suomea yli kaksi kertaa suuremmassa Unkarissa vastavallankumouksellisten toimeenpaneman valkoisen terrorin kuolonuhreja oli noin 5000. Gerwarth 2016, 139. Suomessa taisteluiden ulkopuolella kuolleita punaisia uhreja oli noin 22 000. Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>

⁵ XXIX vaalitulasto 1919, 22–28.

osittainen rehabilitoituminen johtui valtiomuotokysymyksestä, jossa tasavaltaa kannattavat porvarilliset hakivat tukea sosiaalidemokraateilta. Se, että sosiaalidemokraatit kykenivät jatkamaan toimintaansa, motivoi yleiseurooppalaisia trendejä mukailevaa oikeistoradikaalia liikehdintää Suomessa 1920-luvun lopulla.⁶

Tämä tutkielma tarkastelee Suomen sisällissodan jälkeen Tornion seudun punakaartilaisien ja sellaisiksi epäiltyjen kohtaloita valtiorikosoikeuksissa. Tornion seudulla ja torniolaisilla tarkoitan nykyisen Tornion kaupungin, eli vuonna 1918 Tornion kaupungin ja Alatornion ja Karungin pitäjien, muodostamaa aluetta ja sen asukkaita (ks. Liite 1). Suomi oli liitetty osaksi Venäjän imperiumia vuonna 1809, jolloin Tornioista tuli rajakaupunki. Tämä antoi oman leimansa paikkakunnan elämään, ei vähiten ensimmäisen maailmansodan vuosina.

Suomen sisällissodan lopputulosta ei ratkaistu pohjoisessa. Vaikka rintamalinja valkoisen, eli Suomen senaatin hallitseman, ja vallankumouksellisten hallitseman punaisen Suomen välillä kulki monta sataa kilometriä etelämpänä, oli Pohjois-Suomella valkoisille strategista merkitystä. Estääkseen joutumisen puristuksiin määräsi ylipäällikkö C. G. Mannerheim Pohjanmaalta käsin operoivat senaatin joukot kukistamaan pohjoisen Suomen vallankumoukselliset mahdollisimman nopeasti. Peräpohjolan haltuunotto oli valkoisille erityisen tärkeää, sillä se tarjosi tie- ja rautatieyhteyden Ruotsiin.

Pohjois-Suomen kohtalo ratkaistiin Oulun, Tervolan ja Tornion taisteluissa heti sisällissodan alkupäivinä helmikuussa 1918. Torniolaiset punakaartilaiset olivat osallisina näissä tapahtumissa: Oulun taisteluun heitä osallistui 90–100 ja Tornion taistelussa he olivat – ehkä yllättäen – pelkkiä sivustakatsojia. Kesäkuusta 1918 lähtien joutuivat vangitut Tornion seudun punakaartilaiset ja kapinalliseksi epäillyt tuomittaviksi valtiorikosoikeuksien eteen. Heidän kohtalonsa on oleellinen osa Tornion seudun paikallishistoriaa, kuten Suomen sisällissodan ja sen jälkiselvittelyjen historiaakin.

⁶ Kekkonen 1991, 33–34.

Tutkimustilanne

Pohjoissuomalaiset punakaartilaiset ovat vähän tutkittu aihe. Sisällissotaa ja punakaartilaisia käsittelevää paikallishistoriallista tutkimusta on tehty valtakunnallisestikin vasta 1990-luvulta lähtien. Tutkimukset ovat käsitelleet käytännössä täysin niin sanotun Punaisen Suomen, eli kansanvaltuuskunnan, hallinnassa olleita alueita. Toivon tällä tutkielmalla täydentäväni Suomen sisällissodan historian ja Tornion seudun paikallishistorian tutkimusta. Sisällissota jälkiseuraamuksineen koitui kymmenille torniolaisille kohtalokkaaksi: *Suomen sotasurmat 1914–1922* -tietokannan mukaan 37 Tornion seudulla asuvaa joko kaatui, tuli teloitetuksi tai kuoli vankeudessa vuoden 1918 aikana, heistä 10 punaista⁷. Päinvastoin kuin valtakunnallisesti kärsi sodan voittoisa osapuoli torniolaisten kohdalla suuremmat henkilötappiot.

Tutkimani aiheen kannalta keskeisin lappilaista työväenliikettä käsittelevä tutkimus on Ulla Aatsingin väitöskirja *Tukkiliikkeestä kommunismiin – Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen vuoden 1918* (2009). Tornion seudun työväenliikettä ja vuosien 1917–1918 tapahtumia ovat käsitelleet paikallishistoriallisesta näkökulmasta Heikki Rantatuvan *Alatornion historia* (1988) ja Ilkka Teerijoen *Tornion historia 2: 1809–1919* (2007). Edellä mainittujen, fokukseltaan paikallishistoriallisten tutkimusten lisäksi hyödynnän myös soveltuvaa yleishistoriallista tutkimusta. Sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen poliittista historiaa valottavana teoksena hyödynnän pääasiassa Hannu Soikkasen teosta *Kohti kansanvaltaa 1: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 1899–1937* (1975). Suomen punakaartien historian yleisesityksenä mukana on Marja-Leena Salkolan *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–1918 ennen kansalaissotaa* osat 1 ja 2 (1985). Yleisinä punavankien vankeutta ja rankaisutoimenpiteitä valottavina tutkimuksina hyödynnän Marko Tikan tutkimusta *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918* (2018) ja Jaakko Paavolaisen tutkimusta *Vankileirit Suomessa 1918* (1971). Suomen historian

⁷ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

yleisteoksena hyödynnän Pentti Virrankosken teosta *Suomen historia 1–2* (2009).

Ulla Aatsingin mukaan lappilaisen työväestön poliittinen omakuva rakentui vuoden 1905 suurlakon ja talven 1906 Peräpohjolan tukkityöläisten lakon kokemuksista. Lapin työväestön ja työnantajien välit olivat ennen vuotta 1917 huonot ja kärjistyivät usein huonosti valmistelluiksi työtaisteluiksi. Nämä työtaistelut päättyivät yleensä työväestön tappioon, mikä lujitti työväestön keskinäistä solidaarisuutta. Myös työnantajan otteet jyrkkenivät.⁸ Tornion seudun työväenliikkeellä oli siis vahva radikaalin luokkataistelun perinne. Tämä radikaalisuuden perinne oli keskeinen tekijä siinä, että lappilainen työväenliike omaksui kommunismin aatteelliseksi ohjenuorakseen, kun työväenliike jakautui sisällissodan jälkeen parlamentarismia kannattaviin sosiaalidemokraatteihin ja vallankumouksellisiin kommunisteihin.

Aatsinki kutsuu vuoden 1918 sotaa pohjoisessa Suomessa kansalaissodaksi, koska pääosapuolet ovat suomalaisia ja vastakkainasettelu perustuu paikallisesti koettuihin epäoikeudenmukaisuuksiin niiden valtakunnallisesta taustasta huolimatta. Yhdelläkään Lapin punakaartilla ei ollut sotilaallista ylivoimaa, jolla ottaa ja pitää valta paikkakunnalla, eikä vallankumoukseen ollut valmistauduttu.⁹

Vaikka yhteiskunnan kriisiytyminen, kahtiajakautuminen ja työväenliikkeen radikalisoituminen oli noudattanut samaa kaavaa muun Pohjois-Suomen kanssa, ratkesi tilanne Tornion seudulla poikkeuksellisesti vuoden 1918 pohjoisen sodan kontekstissa. Tornion seudulla oli lähtenyt junalla noin 100 punakaartilasta Oulun taisteluun 1. helmikuuta – luultavasti osana suurempaa taistelusuunnitelmaa – mutta itse Tornion taisteluun 6. helmikuuta 1918 eivät Tornion seudun punakaartilaiset osallistuneet lainkaan aseiden puutteen vuoksi¹⁰. Tornion taistelu 6. helmikuuta 1918 käytiin muualta saapuneiden suojeluskuntalaisten ja venäläisten sotilaitten välillä. Rantatupa toteaa, että Tornio säästyi niin paikallisiin kohdistuneelta punaiselta kuin valkoiseltakin terrorilta kostotoimenpiteiden kohdistuttua venäläisiin sotilaisiin.¹¹ Toisin kävi naapurikaupunki

⁸ Aatsinki 2009, 65–67.

⁹ Aatsinki 2009, 238–239.

¹⁰ Aatsinki 2009, 183–185.

¹¹ Rantatupa 1988, 382.

Kemissä, jossa sisällissodan aikana ammuttiin 26 punakaartilaisista.¹²

Tämän tutkielman tutkimuskohteina ovat ne torniolaiset, jotka päätyivät vuoden 1918 sisällissodan jälkeen muodostettujen valtiorikosoikeuksien tuomittaviksi. Valtiorikosoikeuksien toimintaa on oikeudenkäytön ja yleisen oikeusvaltiokäsityksen näkökulmasta selvittänyt Jukka Kekkonen tutkimuksessaan *Laillisuuden haaksirikko – Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918* (1991).

Kekkonen tutkimuksen mukaan kysymys, millä keinoin kapinaan ryhtyneitä punaisia rangaistaisiin, askarrutti valkoisten johtomiehiä lähes sisällissodan alusta lähtien. Hallituksen kanta helmikuussa 1918 oli, että kapinallisia tulitaisiin rankaisemaan normaaleissa tuomioistuimissa rikoslain säännöksiä noudattaen.¹³ Vangittujen punaisten lukumäärän noustessa kuitenkin kymmeniin tuhansiin teki hallitus 17. toukokuuta 1918 eduskunnalle esityksen erityisten valtiorikosoikeuksien perustamisesta. Valtiorikosoikeudet asetettiin 28. toukokuuta 1918 annetulla lailla tutkimaan ja rankaisemaan sisällissodan aikana ja sen jälkeen vangittuja punaisia. Viisijäsenisten valtiorikosoikeuksien päätöksistä ei saanut hakea muutosta, mutta tuomitulla oli oikeus anoa armoa seitsemän päivän kuluessa seitsenjäseniseltä valtiorikosylioikeudelta.¹⁴

Valtiorikosoikeudet käsitelivät kaikkiaan 75 575 asiaa, joissa syylliseksi julistavia tuomioita annettiin 67 788. Yli kolmasosa tuomioista, 27 467 asiaa, tuli valtiorikosylioikeuden vahvistettavaksi. Valtiorikosylioikeus muutti keskimäärin joka kolmatta tuomiota, lähes aina lievemmäksi. Miltei puolet tuomioista oli ehdollisia kuritushuonerangaistuksia, elinkautisten tuomioiden osuus oli 1,5 % ja kuolemanrangaistusten 0,7 %.¹⁵

Valtiorikosoikeuksien menettelyohjeet muotoilleen päämajan tutkintaosaston päällikön, majuri Gustav Aminoffin mukaan tarkoituksena oli kapinallisten mahdollisimman laaja ja ankara rankaiseminen. Valtiorikollisiksi nimettiin myös ”kiihottajat”, kuten työväenlehdistön toimittajat ja työväenyhdistyksen rivijäsenetkin. Todistaakseen

¹² Tikka 2018, 222.

¹³ Kekkonen 1991, 35.

¹⁴ Kekkonen 1991, 48–50.

¹⁵ Kekkonen 1991, 57–58, 65–66.

punaisten kapinan maanpetollisuuden Aminoff oli koonnut 27 hajanaisesta asiakirjasta kansion, jonka mukaan Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä olisi vallinnut sotatila 16.–29. tammikuuta 1918. Tämän mukaan olisi tuolloin kapinaan ryhtyneet punaiset toimineet venäläisten sotavoimien johtamina. Minkään aatteen puolesta punaiset eivät Aminoffin mukaan taistelleet.¹⁶

Syytteet, joiden perusteella kapinasta syytettyjä tuomittiin valtiorikosoikeuksissa, olivat Kekkosen mukaan ylimalkaisia. Yleisimmät syytteet olivat avunanto valtiopetokseen (49,1 %), valtiopetos tai sen valmistelu (28,3 %) ja valtio- ja maanpetos (10, 6 %). Valtiorikoksesta seurasi säännönmukaisena lisärangaistuksena kansalaisluottamuksen menetys tavallisimmin 5–8 vuodeksi. Tuomioiden ankaruuteen vaikuttivat syytetyn tekojen sijasta Kekkosen mukaan syytetyn suhde punakaartiin ja ammatti- ja työväenyhdistykseen sekä esitutkintaviranomaisten ja suojeluskunnan esikuntien lausunnot.¹⁷ Kokonaisarviossaan valtiorikosoikeuksien toiminnasta Kekkonen toteaa, että valtiorikosoikeuksien toiminta ei ollut oikeusvaltioperiaatteiden mukaista. Tekojensa sijasta punaisia tuomittiin elämäntapakriteerien, kuten poliittisen aktiivisuuden tai paheellisten tapojen, perusteella. Rangaistusten määräytyminen vaihteli myöskin valtiorikosoikeuksien eri osastojen välillä.¹⁸

Valtiorikosoikeuksien keräämien asiakirjakokoelmien, aktien, pohjalta on Tiina Lintunen tehnyt Porin ja Ulvilan seudun punaisia naisia käsittelevän tutkimuksen *Punaisten naisten tiet*. Lintusen tutkimien naisten kohdalla poliittinen aktiivisuus, osallistuminen punakaartin hallinnollisiin tehtäviin ja kielteiset lausunnot elämäntavoista vaikuttivat tuomioihin raskauttavasti.¹⁹ Valtiorikosoikeudet pyrkivät siis tekemään poliittista puhdistusta.

Suurin osa torniolaisista syytetyistä punaisista tuomittiin Oulussa, jonka vankileirillä heitä oli helmikuun ja heinäkuun 1918 välisenä aikana vangittuna yhteensä 109.²⁰ Kai Ala-Häivälä pro gradu -tutkielmassaan *Vankina valkoisten – Oulun vankileiri 1918*

¹⁶ Kekkonen 1991, 55–56.

¹⁷ Kekkonen 1991, 65–71.

¹⁸ Kekkonen 1991, 89, 81.

¹⁹ Lintunen 2017, 121–124.

²⁰ Ala-Häivälä 2000, 27.

valottaa valtiorikosoikeuden toimintaa Oulussa. Oulussa toimi valtiorikosoikeuden 15. ja 16. osasto. Osastot aloittivat toimintansa 19. kesäkuuta 1918 ja käsittelivät 18. joulukuuta 1918 mennessä yhteensä 931 tapausta 8–9 tapauksen päivävauhtia. Tämä oli hivenen nopeampaa kuin valtakunnallinen keskiarvo, seitsemän tapausta päivässä. Oikeudenkäyttö oli Oulussa myös muuta maata lievempää: 15 % syytetyistä saivat vapauttavan tuomion. Ala-Häivälän tutkielman mukaan Oulussa toimineiden osastojen oikeudenkäyttö ei ollut täysin yhdenmukaista.²¹ Tämä havainto tukee Kekkosen huomiota valtiorikosoikeuksien oikeudenkäytön linjattomuudesta.

Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne

Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, keitä Tornion seudun syytetyt olivat, minkä tekojen perusteella heitä syytettiin ja kuinka heitä tuomittiin valtiorikosoikeuksissa. Tutkielma jakautuu neljään lukuun, joista kaksi ensimmäistä esittelee sisällissodan historiallisen taustan ja torniolaiset syytetyt. Kaksi viimeistä lukua käsittelee syytettyjen tutkintaa ja tuomitsemista valtiorikosoikeuksissa.

Ensimmäisessä luvussa tarkastelen paikallisia olosuhteita Tornion seudulla ennen sisällissotaa ja esittelen tutkimuskirjallisuuden pohjalta järjestäytyneen työväenliikkeen historiaa. Selvitän työväenkaartien muodostumisen prosesseja niin valtakunnallisesti kuin paikallisesti. Tarkastelen punakaartin asemaa ja merkitystä paikkakunnalla ennen sisällissodan puhkeamista.

Toisessa luvussa selvitän lähdeaineiston antamien tietojen avulla, keitä valtiorikosoikeuksien eteen joutuneet torniolaiset olivat. Valoitan syytettyjen miesten sosiaalisia taustoja ja elämäntilanteita. Selvittelen myös syytettyjen jäsenyyttä työväenyhdistyksissä ja punakaartissa, ja pohdin kaartitoimintaan mukaan lähtemisen syitä. Peilaan havaintojani Tornion seudulta Marko Tikan, Jukka Kekkosen ja Jaakko Paavolaisen valtakunnallisiin tutkimuksiin.

²¹ Ala-Häivälä 2000, 93–99.

Kolmannessa luvussa tarkastelen torniolaisten syytettyjen tutkintavaihetta ennen valtiorikosoikeuksien istuntojen alkamista. Kuulustelukertomusten ja muun esitutkinta-aineiston pohjalta selvitän syytettyjen osuutta marraskuun suurlakon tapahtumiin ja Tornion ja Oulun taisteluihin. Tarkastelen myös esitutkintaviranomaisten ja Tornion seudun suojeluskuntien antamia lausuntoja syytetyistä.

Neljännessä luvussa käsittelen torniolaisten syytettyjen tuomitsemista valtiorikosoikeuksissa. Aluksi selvitän, millä tavoin torniolaisia syytettiin kapinaliikkeeseen osallistumisesta ja peilaan avaintojani valtiorikosoikeuksien toimintaan valtakunnallisesti. Tarkastelen valtiorikosoikeuksille syytettyjen puolesta toimitettuja vetoomuksia. Selvitän torniolaisille syytetyille langetettuja tuomioita ja sitä, mitkä tekijät ehkä vaikuttivat niiden ankaruuteen peilaten havaintojani Jukka Kekkosen tutkimustuloksiin. Tarkastelen myös torniolaisten tuomittujen armonanomuksia valtiorikosylioikeudelle selvittäen lievenivätkö heidän saamansa tuomiot.

Lähdeaineisto ja metodiikka

Pyrkiessäni vastaamaan edellä esittämiini kysymyksiin tulen hyödyntämään historiatieteen tilastollisia eli kvantitatiivisia ja laadullisia eli kvalitatiivisia metodeja ja rinnastamaan tutkimustuloksiani valtakunnallisten tutkimusten antamiin tuloksiin. Pyrin muodostamaan yleiskuvan torniolaisista syytetyistä soveltaen niin sanotun uuden prosopografian metodeja. Ruotsalainen sosiologi Donald Broady määrittelee prosopografian samalle kentälle kuuluvien yksilöiden (tässä tapauksessa valtiorikosoikeuksissa syytettyjen) tutkimukseksi, jossa jokaisesta yksilöstä kerätään samat tiedot. Prosopografisessa tutkimuksessa pääasiallisena kohteena on yksilöiden itsensä sijaan heidän toimintakenttensä historia ja rakenne.²²

²² Uotila, et al. 2014, 244.

Tämän tutkielman keskeisintä lähdemateriaalia ovat Kansallisarkiston Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkistossa olevat valtiorikosoikeuksien ja valtiorikosylioikeuden aktit, eli Tornion kaupungissa ja Alatornion pitäjässä asuneista valtiorikosoikeuksissa syytetyistä kootut asiakirjakokoelmat. Valtiorikosoikeuden aktit yleisesti ottaen koostuvat tuomio- ja syytelausemista, esitutkintapöytäkirjoista, syytetyn kuulustelupöytäkirjoista, papintodistuksesta ja syytettyä koskevasta lausunnosta, joka on pyydetty kotipaikkakunnan suojeluskunnalta. Mukana on usein muiden, kuten työnantajien, antamia lausuntoja vangituista. Valtiorikosylioikeuden akteissa mukana on myös tuomitun armonanomus.

Vangittuja punaisia oli kuulusteltu jo ennen valtiorikosoikeuksien muodostamista. Jaakko Paavolainen esittää tutkimuksessaan *Vankileirit Suomessa 1918*, että sodan aikana vangitut punaiset pitivät itseään pääasiassa tutkintovankeina, jotka kuulustelujen jälkeen vapautettaisiin. Valkoiset sen sijaan pitivät vangittuja potentiaalisena kapina-aineksena, joka oli pakko pitää sota-aikana vangittuna.²³ Esitutkinta valtiorikosoikeutta varten tehtiin valmiiden lomakkeiden pohjalta (ks. Liitteet 2 ja 3). Niillä kerättiin vangitun yleisten henkilötietojen ja kapinaan osallisuuden lisäksi tietoja hänen osallisuudestaan työväenliikkeeseen ja marraskuun 1917 suurlakon tapahtumiin. Samalla pyrittiin saamaan tietoja punakaartien johtohahmoista ja ”kiihottajista”. Esitutkinnan suorittaja antoi esitutkintapöytäkirjassa oman arvionsa syytetyn vaarallisuudesta. Suojeluskunnilta pyydetty lausunnot vangituista perustuivat nekin valmiille lomakkeille. Ne sisälsivät arviot syytetyn luonteesta, elämäntavoista ja ominaisuuksista työntekijänä. Kekkonen huomioi, että vaikka lausuntojen tuli olla Aminoffin ohjeiden mukaan mahdollisimman objektiivisia, ohjasivat vastausvaihtoehdot lausunnon antajia subjektiiviseen suuntaan.²⁴

Tutkielmaa varten olen koonnut 61 Tornion seudulla asuneen tuomitun aktit Kansallisarkiston digitoidusta Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkistosta. Nämä aktit ovat valikoituneet käydessäni läpi valtiorikosoikeuksen osastojen 15 ja 16 tuomiokirjat ja poimittuani sieltä kaikki tuomitut, joiden kirjoillaolokunta oli Tornio tai Alatornio. Tämän jälkeen kävin aktit kursorisesti läpi ja karsin kaikki sellaiset, joiden tuomittu ei asunut

²³ Paavolainen 1971, 35.

²⁴ Kekkonen 1991, 62.

Tornion seudulla. Tällä tavoin tutkimukseni rajautui Oulun taisteluun yhteydessä ja Tornion seudulla vangittuihin. Perehtyessäni lähteisiin huomasin, että tuomiokirjojen ja itse aktien antamat tiedot olivat usein keskenään ristiriitaisia.

Kaikkia Tornion seudulta lähtöisin olleita syytettyjä tutkielmani ei käsittele. En löytänyt erään usein akteissa ja tutkimuskirjallisuudessa mainitun henkilön asiakirjoja, ja on luultavaa, etteivät kaikki torniolaiset syytetyt olleet kirjoilla Tornion seudulla. Uskon kuitenkin otantani olevan tarpeeksi kattava luotettavien vastauksien saamiseksi.

1. luku

Sosiaalidemokraattinen työväenliike Tornion seudulla vuoden 1905 suurlakosta sisällissotaan 1918

1.1 Järjestäytyneen työväenliikkeen synty ja sen saapuminen Peräpohjolaan

Järjestäytyneen työväenliikkeen kehittyminen 1900-luvun alkuvuosina Lapissa oli kytköksissä hakkuu- ja sahateollisuustyöväen määrän kasvuun. Hakkuusavotoille saapui työläisiä etelästä tuoden mukanaan työväenyhdistystoiminnasta kiinnostuneita. Pitkät työajat ja toimeentulon epävarmuus loivat pohjaa työväen järjestäytymiselle.²⁵ Sahateollisuus käynnistyi Tornion seudulla 1862, kun torniolais-oululaisessa omistuksessa ollut höyrysaha aloitti toimintansa Alatornion Röyttässä.²⁶ Torneå Ångsågs Ab:stä muodostui alueen mittakaavassa valtava liikeyritys, joka työllisti parhaimmillaan 500 työntekijää.²⁷ Vuonna 1901 aloitti Kuusiluodon saarella toimintansa And. Kurt & Co:n saha, joka korvasi omistajiensa vanhanaikaiset sahat Ruotsin puolella.²⁸

Pohjois-Suomen ensimmäinen työväenyhdistys perustettiin Kemissä, Peräpohjolan taloudellisessa keskuksessa vuonna 1887. Kemin Työväenyhdistys oli aatteeltaan wrightiläinen²⁹ ja se jäi pitkäksi aikaa ainoaksi Peräpohjolan ja Lapin työväenyhdistykseksi. Sortokausien aikana työväenjärjestöjen perustaminen oli

²⁵ Aatsinki 2009, 40–41.

²⁶ Rantatupa 1988, 183–184.

²⁷ Teerijoki 2007, 248.

²⁸ Teerijoki 2007, 250.

²⁹ Sosiaaliliberaalin, v. 1884 aloittaneen wrightiläisen työväenliikkeen tavoitteita oli äänioikeuden laajentaminen koskemaan myös työväestöä ja yhteiskunnallisten epäkohtien korjaaminen yhteistyössä työnantajien kanssa. Liikkeen perustaja Viktor Julius von Wright suhtautui sosialismiin kielteisesti ja pyrki estämään sen leviämisen työväestön keskuuteen. Wrightiläisyyden kautta Suomeen syntyi kattava työväen järjestöverkko, jonka kautta sosialismi kykeni leviämään aktivistien omaksuttua sen. Soikkanen 1961, 21–27.

mahdotonta, ja niinpä selkeästi sosialististen työväenyhdistysten aika Pohjois-Suomessa koitti vuonna 1905.³⁰

Kahtena ensimmäistä maailmansotaa edeltävänä vuosikymmenenä 1890–1910 Tornion seudun väestö kasvoi miltei 2000 hengellä, noin 8700:sta 10 700:aan. Samalla alueen elinkeinorakenne muuttui. Siinä missä maa- ja metsätaloudesta elantonsa saavien määrä kasvoi noin 5930:stä 6230:een, teollisuus- ja käsityöläisten määrä yli kaksi- ja puolikertaistui tuolla aikavälillä, noin 440:stä 1120:een. Tämä muutos tapahtui pääosin väkimäärältään suurimmassa, maaseutumaaisessa Alatornion pitäjässä.³¹

Sahateollisuudesta huolimatta Peräpohjola oli enimmäkseen maaseutua, ja autonomian aikana tilattoman maaseutuväestön osuus oli kasvanut – valtakunnallisesti maaseudun työväkeä oli vuonna 1910 arviolta 800 000 henkeä.³² Sosiaalisen rakenteen muutosta kuvastaa hyvin se, että vuosina 1890–1910 ammattinimikkeettömien sekatyömiesten määrä kasvoi Tornion seudulla arviolta neljästäkymmenestä yli 1450:een.³³ Alueen elinkeinorakenne muuttui selkeästi: köyhien, pelkästään ruumiillisella työllä saadun elannon varassa olevien määrä oli lisääntynyt merkittävästi.

Työväenyhdistysten myötä työväki alkoi järjestäytyä Suomessa ammattiyhdistyksiin. Ensimmäisenä perustettiin kirjatyöntekijöiden ammattiyhdistys Helsingissä vuonna 1885. Vähitellen ammattiyhdistykset omaksuivat joukkovoiman käytön lakkojen muodossa pyrkiessään parantamaan työntekijöiden oloja. 1890-luvun mittaan useat wrightiläisessä työväenliikkeessä mukana olleet kääntyivät marxilaisen sosialismin kannattajiksi.³⁴ Hannu Soikkasen mukaan yksi sosialismin läpimurron mahdollistaja Suomessa oli sortokauden³⁵ aloittanut helmikuun manifesti. Hallitsijan koettiin pettäneen alamaisensa, mikä asetti koko vanhan sääty-yhteiskunnan legitimitietin kyseenalaiseksi. Eritoten työväestön oli helpompi omaksua sosialistinen aate, joka kielsi perinteisen

³⁰ Aatsinki 2009, 40.

³¹ Väestön elinkeino 1880 – 1975, 293–294.

³² Virrankoski 2009, 552.

³³ Väestön elinkeino 1880 – 1975, 293–294.

³⁴ Virrankoski 2009, 573–575.

³⁵ Suurvaltasuhteiden kiristymisen ja suurvenäläisen nationalismin vaikutuksesta Venäjän johdossa oli alettu suhtautua suomalaiseen nationalismiin ja Suomen erikoisasemaan Venäjän imperiumissa kielteisesti. Suomalaisia, eritoten suomenruotsalaista sivistyneistöä pidettiin jopa Venäjän vihollisina. Virrankoski 2009, 582–583.

moraalin, esivallan ja lakien absoluuttisuuden.³⁶ Vuonna 1899 perustetun Suomen Työväenpuolueen johtohahmot ottivat aatteelliseksi ohjenuorakseen itävaltalaisen Karl Kautskyn muotoileman Erfurtin ohjelman. Kautskyn mukaan yhteiskunnalliset epäkohdat johtuvat kapitalistisesta tuotantovälineiden yksityisomistuksesta. Samalla yhteiskunnallinen kehitys johti väistämättä kohti sosialistista yhteiskuntaa.³⁷ Forssan puoluekokouksessa puolue otti nimekseen Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP), ja sen tehtäväksi määrättiin työväestön järjestäminen ja sen tekeminen ”henkisesti ja aineellisesti taistelukykyiseksi” käyttäen ”tarkoituksenmukaisia ja kansan luonnollista oikeudentunnetta vastaavia keinoja”.³⁸ Suomalainen työväenliike oli omaksunut luokkataistelun ideologian.

Tornion kaupungissa oli toiminut vuodesta 1899 kristillinen työväenyhdistys, mutta vuonna 1905 sen toiminta alkoi muuttua poliittisemmaksi yhteiskunnallisen kuohunnan myötä.³⁹ Alatornion pitäjässä perustettiin 1907–1908 työväenyhdistykset kuuteen eri kylään. Muun Lapin tavoin työväenyhdistystoiminta muodostui pääosin sahateollisuuden liepeille ja veti mukaan myös 1893–1903 toimineen rautatietyömaan työväkeä.⁴⁰ Lapin työväenyhdistykset saivat eteläisen Suomen lisäksi vaikutteita niin Ruotsista, Norjasta kuin Venäjältäkin. Peräpohjolasta oli siirtynyt työväkeä Ruotsin sahoille ja metsätyömaille, ja päinvastoin. Ruotsalaisen työväestön järjestäytyminen, toimintatavat omien etujensa turvaamiseksi ja käydyt lakkotaistelut antoivat esimerkkiä Lapin järjestäytyvälle työväelle.⁴¹ Lapin hakkuu- ja sahattyöväen viholliseksi oli henkilöitynyt ”Lapin keisari”, työläisiin vähemmän lempeästi suhtautunut Kemi-yhtiön työnjohtaja Hugo Sandberg.⁴²

³⁶ Soikkanen 1961, 72.

³⁷ Soikkanen 1961 83–84.

³⁸ Soikkanen 1961, 90.

³⁹ Teerijoki 2007, 122–123.

⁴⁰ Rantatupa 1988, 446–447.

⁴¹ Aatsinki 2009, 48.

⁴² Rantatupa 1988, 446–447.

1.2 Vuoden 1905 suurlakko, yleinen äänioikeus ja tukkityörienaan lakko

Venäjäan nöyryyttävä tappio vuonna 1905 sodassa Japania vastaan johti vallankumoukselliseen kuohuntaan, joka pakotti yksinvaltaisen tsaarin Nikolai II:n säätämään maalleen perustuslain ja perustamaan kansanedustuslaitoksen, duuman. Suomessa emämaa Venäjäan vastainen kuohunta huipentui lokakuun 30. vuonna 1905 Helsingin työväen julistamaan ja perustuslaillisten kannattamaan suurlakkoon. Suurlakon aikana Tampereella julkaistiin ”punainen julistus”, jossa ensimmäisen kerran julkisesti esitettiin ajatus, että Suomi irtaantuisi Venäjästä omaksi itsenäiseksi valtiokseen. Vallankumouksellisen liikehdinnän säikäyttämä tsaari antoi marraskuun 4. vuonna 1905 Suomelle manifestin, jossa senaatin tehtäväksi annettiin valmistella säätyjaon sijaan yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen ja yksikamariseen eduskuntaan perustuva valtiopäiväjärjestys.⁴³

Suurlakon puhjettua työväki perusti Helsingissä järjestyksenpitoa varten kansalliskaartin, joka kehittyi punakaartiksi. Punakaarteja, kuten Peräpohjolan metsätyöntekijöiden komppania, perustettiin suurlakon aikana ja sen jälkeen ympäri maan. Punakaartien tarkoituksena oli, järjestyksenpidon lisäksi, tarpeen tullen painostaa säätyvaltiopäiviä hyväksymään eduskuntauudistus uuden suurlakon aikana.⁴⁴ Suurlakkoa ei kuitenkaan vuonna 1906 tullut, koska perustuslaillisten hallitsemat ylimääräiset säätyvaltiopäivät hyväksyivät uuden valtiopäiväjärjestyksen toukokuussa 1906⁴⁵.

Heinäkuun lopussa 1906 puhkesi Viaporin (nykyisen Suomenlinnan) sotilaslinnoituksessa venäläisten sotilaitten keskuudessa sosialistivallankumouksellisten lietsoma kapina, ja helsinkiläisiä punakaartilaisia liittyi sotilaitten tueksi. Kapina kuitenkin kukistettiin nopeasti ja punakaartilaiset tuomittiin kapinallisina.⁴⁶ Viaporin kapinan aiheuttaman yleisen kiihtymyksen aikana Helsingin Hakaniemen torilla puhkesi tulitaistelu, jossa sai surmansa seitsemän porvarillista suojeluskaartilaista, kaksi

⁴³ Virrankoski 2009, 594–597.

⁴⁴ Salkola 1985a, 45–47.

⁴⁵ Virrankoski 2009, 597.

⁴⁶ Salkola 1985a, 47.

punakaartilaista ja yksi poliisi. Hakaniemen kahakka oli merkittävä käännekohta suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä – työväenliikkeen ja porvarillisten väliset ristiriidat olivat ensimmäistä kertaa kärjistyneet väkivallaksi.⁴⁷

Myöskään työväenliike ei ollut yksimielinen: Viaporin kapinan jälkeen Oulussa elokuussa 1906 pidetyssä SDP:n puoluekokouksessa leimahtivat puolueen sisäiset ristiriidat. Puolue oli jakautunut parlamentin kautta tehtävää uudistustyötä kannattaviin maltillisiin ja jopa aseellista vallankumousta kannattaviin radikaaleihin. Maltilliset olivat yleensä työväenliikkeessä jo 1890-luvulla mukana olleita, kun taas radikaalit olivat nuorempia ja paremmin koulutettuja. Soikkasen mukaan ristiriidassa oli pitkälti kyse siitä, että työväenluokasta lähtöisin olleet veteraanit pitivät yleistä äänioikeutta ja yksikamarista eduskuntaa sellaisina saavutuksina, joita ei tulisi vaarantaa seikkailupolitiikalla.⁴⁸ Oulun kokouksessa puolue päätti myös punakaartien hajottamisesta, mikä osaltaan aiheutti tyytymättömyyttä työväestön keskuudessa.⁴⁹

Maaliskuussa 1907 pidetyissä ensimmäisissä eduskuntavaaleissa SDP sai suurimman äänisaaliin ja 80 paikkaa kahdestasadasta. Myöntöväisyysslinjaa venäläisiin noudattava suomalainen puolue sai 59 paikkaa, autonomiaa puolustavat nuorsuomalaiset 26 paikkaa, ruotsalainen kansanpuolue 24, maalaispuolueet 9 ja kristillinen työväenliitto 2 paikkaa.⁵⁰ SDP:n piirissä puhkesi kiistelyä esimerkiksi siitä, tulisiko eduskunnassa pyrkiä yhteistyöhön maltillisten porvarillisten kanssa; vastakkain olivat pragmaattista reformismia ajavat ja ideologian oikeaoppisuudesta kiinnipitävät.⁵¹ Aikaa myöten tuli yhä selvemmäksi, että uudelleen voimistunut tsaarinvalta oli keskeinen jarru SDP:n eduskunnassa ajamille sosiaalipoliittisille uudistuksille.⁵²

Koko autonomian ajan eniten ääniä saaneet puolueet Tornionseudulla olivat Maalaisliitto ja SDP, kumpikin saivat Alatornion pitäjässä 41 prosentin kannatuksen vuoden 1907 vaaleissa.⁵³ Itse Tornion kaupungissa nuorsuomalainen puolue sai kuitenkin yli 60 %

⁴⁷ Virrankoski 2009, 599.

⁴⁸ Soikkanen 1975, 98–110.

⁴⁹ Salkola 1985a, 47.

⁵⁰ Virrankoski 2009, 600.

⁵¹ Soikkanen 1975, 120–122.

⁵² Soikkanen 1975, 128.

⁵³ Rantatupa 1988, 525.

äänistä, ja SDP:n osuus oli noin 30 %.⁵⁴ Äänestysinnostus kuitenkin laski vaali vaalilta ja saavutti pohjan vuoden 1913 vaaleissa, joilloin äänioikeuttaan käytti vain noin 30 % väestöstä.⁵⁵ Äänestysinnostukseen on arvatenkin vaikuttanut Venäjän Suomen autonomian kaventamiseksi tekemät toimet, jotka heikensivät eduskunnan toimintakykyä. SDP oli kuitenkin ainoa puolue, jonka kannatus kasvoi tasaisesti vaali vaalilta autonomian aikana.⁵⁶

Lapissa Kemiyhtiön palveluksessa olleet metsätyömiehet aloittivat 24. tammikuuta 1906 lakon ja vaativat muun muassa korotusta heikkoihin palkkoihin, pilaantumaton ruokaa savotoille, 10-tuntista työpäivää ja kokoontumisvapautta. Lakko toteutettiin päättäväisesti ja hyvin organisoidusti lakkokomiteoineen ja lakkovahteineen. Kemiyhtiön sahatyöläisetkin ryhtyivät lakkoon toukokuussa 1906 tukeakseen metsätyöläisten lakkoa ja ajaakseen omiakin vaatimuksiaan.⁵⁷ Sahatyöläisten lakko levisi myös Tornion seudulle Röyttäen.⁵⁸ Sahatyöntekijöille lakko oli tappiollinen, ja he joutuivat taipumaan työnantajien tahdosta ”punaisimpien syntipukkien” erottamiseen. Metsätyöntekijöiden lakko päättyi syys-lokakuussa 1906 tulokseen, jota pidettiin työntekijöiden moraalisena voittona. Osaan työntekijöiden vaatimuksista oli suostuttu ja työväenliike oli osoittanut kykynsä organisoi tuun toimintaan. Toisaalta osapuolten näkemykset toisistaan jyrkkenivät: työntekijäpuoli alkoi pitää työnantajapuolta ”kapitalistiriistäjänä”, kun taas työnantajapuoli alkoi pitää omia olojaan parantamaan pyrkiviä työläisiä ”huligaanijoukkona”.⁵⁹ Tämä jyrkkä kahtiajako jäi vaikuttamaan pitkään ja näkyi lappilaisen työväenliikkeen radikalismina.

1.3 Ensimmäisen maailmansodan tyrskyjä

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen heinä-elokuun vaihteessa 1914 muutti provinsiaalisen Tornion seudun yhdeksi kansainvälisen liikenteen polttopisteeksi. Uneliasta rajakaupungista oli tullut sotatilassa olevan suuren Venäjän imperiumin

⁵⁴ Teerijoki 2007, 121.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Aatsinki 2009, 64.

⁵⁷ Aatsinki 2009, 54–57.

⁵⁸ Teerijoki 2009, 124.

⁵⁹ Aatsinki 2009, 58–59.

henkireikä länteen. Maailmansodan syttyminen johti rajanylitysten räjähdysmäiseen kasvuun Tornion-Haaparannan rajalla. Jo kahden ensimmäisen sotaviikon aikana rajan ylitti noin 30 000 pakolaista, eli lähes kolminkertainen määrä alueen vakinaiseen väestöön verrattuna.⁶⁰ Tavara- ja ihmisvirta alueella pysyi vuolaana koko sodan ajan, ja tämä lisäsi myös venäläisten harjoittamaa valvontaa alueella. Vuonna 1915 aloitettiin sotainvalidien kuljetukset Tornion kautta: venäläisiä invalideja kuljetettiin Saksasta Ruotsin kautta itään ja saksalaisia ja itävaltalaisia invalideja Venäjältä länteen. Kuljetukset jatkuivat kesään 1918 asti, ja yhteensä sotainvalideja kulki Tornion kautta 75 000.⁶¹

Laittomasti rajan ylittivät jääkäreiksi lähtijät, joiden päämääränä oli Suomen irrottaminen Venäjästä, minkä vuoksi he lähtivät hankkimaan sotilaskoulutusta Venäjän päävihoollismaalta Saksalta. Tornion seudulta jääkäreiksi lähti noin 35 miestä, pääosin maanviljelijätaustaisia.⁶² Maailmansota mullisti myös torniolaista elinkeinoelämää: sahateollisuus joutui irtisanomaan työntekijöitä vähentyneen menekin vuoksi, mutta työttömäksi jääneet työllistyivät alueilla aloittaneisiin välitysliikkeisiin kuljetustehtäviin. Töitä tarjosivat myös Tornion–Karungin radan rakennustyö 1914–1915 ja miljooniin vuosittaisiin lähetyksiin paisuneen postin rajanyliseen kuljetukseen tarkoitetun ilmaradan rakennus 1916–1917⁶³. Sota-ajan rajoituksista huolimatta työväenliike oli aktiivinen koko ajan: uusi työväentalo rakennettiin Tornion kaupunkiin torin laitaan vuosina 1916–1917.⁶⁴

Vuoteen 1916 mennessä valtava rajanylinen liikenne ja alueelle majoittuvat venäläiset sotilasviranomaiset saivat aikaan asuntopulan Tornion kaupungissa ja vuokrien nousun Alatornion puolella. Tämä koski eniten työväestöön.⁶⁵ Toinen pikkuhiljaa paheneva vitsaus oli elintarvikepula. Sodan sytyttyä emämaa Venäjän prioriteettina oli varmistaa ensisijaisesti Suomeen sijoitetun armeijan ruokahuolto. Elintarvikkeille oli säädetty rajahinnat, mutta tuottajat myivät tuotteensa mieluummin moninkertaisella voitolla kuin noudattivat asetuksia. Lappi oli leipäviljan osalta lähes täysin riippuvainen Venäjän

⁶⁰ Teerijoki 2007, 510.

⁶¹ Teerijoki 2007, 523–526.

⁶² Teerijoki 2007, 534–540, Rantatupa 1988, 375.

⁶³ Teerijoki 2007 513–522.

⁶⁴ Teerijoki 2007, 125.

⁶⁵ Teerijoki 2007, 528–529.

riittämättömästä tuonnista. Paikallisesti tuotettujenkin elintarvikkeiden osalta lappilaiset kärsivät epäedullisesta markkinatilanteesta, kun tuottajat myivät maito- ja lihatuotteet paremmalla tuotolla venäläisiin kasarmeihin tai rajan yli Ruotsiin ja Venäjälle.⁶⁶ Torniossa oli valitettu jo heti sodan syttyä paikallisten kauppiaiden taipumuksesta myydä tuotteensa Ruotsiin välittämättä paikallisesta pulasta.⁶⁷ Kauppiaiden ja tuottajien opportunisti ja välinpitämättömyys on väistämättä aiheuttanut katkeruutta ja vihamielisyyttä paikallisessa työväestössä.

1.4 Maaliskuun vallankumous – työväenliikkeen nousu merkittäväksi toimijaksi Tornion seudulla

Koko maailmansodan ajan Suomea oli käytännössä johdettu Pietarista senaatin ja virkamiehistön avulla poliittisen elämän ollessa lamaantunutta. Vuonna 1916 järjestettiin kuitenkin eduskuntavaalit, joissa SDP sai määräenemmistön, 103 paikkaa. Äänestysprosentti oli kuitenkin alhainen, ainoastaan 56,3 %. Pysähtyneisyyden aika kuitenkin päättyi äkillisesti vuoden 1917 alussa emämaa Venäjän suistuessa kaaokseen. Surkea sotamenestys, ylipäälliköksi vuonna 1915 itsensä nimittäneen tsaari Nikolai II:n heikentynyt arvovalta, epävakaa hallinto ja poliittisen tuen romahdus johtivat siihen, että sotilaat liittyivät yleislakon julistaneitten työläisten puolelle Pietarissa helmikuun lopulla 1917. Nikolai II:n yksinvaltainen monarkia luhistui ja valta siirtyi Venäjällä ruhtinas Lvovin liberaalille väliaikaiselle hallitukselle maaliskuun 15. vuonna 1917. Vallankumouksen myötä kumoutuivat Suomen autonomiaa loukanneet lait ja Suomen senaatin johdossa olleet venäläiset erotettiin. Heidän tilalleen tulivat Carl Enckell ja vastikään Siperiassa karkotettuna ollut P. E. Svinhufvud.⁶⁸ Sosiaalidemokraatit toivoivat, että Suomen oikeuksien palauttamisen myötä olisi myös eduskunnan valtaoikeuksia lisätty.⁶⁹ Porvarilliset puolueet kuitenkin vastustivat tätä sen vuoksi, että Venäjän hallituksen antamana sellainen päätös olisi loukannut Suomen autonomiaa, mutta myös SDP:n määräenemmistön vuoksi. Maaliskuun lopulla Venäjän hallitus nimitti Suomen

⁶⁶ Aatsinki 2009, 81–84.

⁶⁷ Teerijoki 2007, 531.

⁶⁸ Virrankoski 2009, 701–704.

⁶⁹ Soikkanen 1975, 199.

uuden senaatin, jota johti SDP:n Oskari Tokoi ja johon kuului kuusi SDP:n ja kuusi porvarillisten puolueiden edustajaa.⁷⁰ Vallankumouksen myötä kumoutuivat myös ammattiyhdistysten toimintaa koskeneet rajoitukset. Tämä sai aikaan todellisen ryntäyksen ammattiosastoihin, ja niiden jäsenmäärän nelinkertaistui vuoden sisään.⁷¹

Vallan vaihtumista ja autonomian palautumista juhlistettiin Torniossa maaliskuun 19. paikallisen venäläisen varuskunnan ja suomalaisten yhteisellä riemukulkueella. Jopa tuhannen osanottajan työväenkokouksessa J. H. Kanervan johdolla vaadittiin eduskunnan koollekutsumista ja perustettiin yhdeksänhenkinen työväenneuvosto – venäläisten vallankumouksellisten esimerkin mukaan⁷². Tämän neuvoston tehtäviksi määrättiin työväestön etujen valvominen ja järjestyksen ylläpitäminen. Työväenneuvosto ryhtyi yhteistyöhön venäläisen sotaväen kanssa, joka oli vapautunut vallankumouksen myötä tsaarinmielisistä upseereistaan. Huhtikuun alussa Alatornion yleinen työväenkokous päätti yhteistyöstä kaupungin työväenneuvoston kanssa. Työväenneuvosto pyrki muun muassa helpottamaan elintarvikepulaa puuttamalla elintarvikkeiden myyntiin Ruotsiin ja vaatimalla alueen virkamiehistön puhdistamista vanhoillisista ja näiden korvaamista kansan luottamusta nauttivilla.⁷³ Virkamiehistön ja järjestyksenvalvonnan uudelleenjärjestelyä kannatti suurin osa kansasta, olihan alueella niin työväenliikkeellä kuin jääkäriliikkeelläkin vankka kannatus ja monet lukeutuivat kummankin kannattajiin.⁷⁴ Työväenneuvosto oli myös keskeisessä asemassa välityслиikkeiden palkankorotuksia ja kahdeksan tunnin työpäivää vaatineiden lakkojen päättymisessä pääosin työntekijöiden voittoon toukokuussa 1917.⁷⁵ Kevään 1917 lakkoliikkeen aikana työväenliike muodosti järjestyksenpitoon lakkokaarteja, jotka muodostivat pohjan myöhemmin perustettaville työväenkaarteille.⁷⁶

Vaikka Tornion työväki toimi yhteistyössä saman mielisen venäläisen sotaväen kanssa, alkoi väestön ja sotilaitten välit kiristyä sotilaitten levottomuuden ja omavaltaisuuden

⁷⁰ Virrankoski 2009, 701–704.

⁷¹ Aatsinki 2009, 107.

⁷² Aatsinki 2009, 72.

⁷³ Teerijoki 2007, 540–544.

⁷⁴ Aatsinki 2009, 77.

⁷⁵ Teerijoki 2007, 540–544.

⁷⁶ Aatsinki, 2009, 126.

lisääntyessä. Juhannuksen tienoilla Iisak Heikan johtama kansalaiskokous päätti kääntyä venäläisten sotilaskomitean puoleen ja pyytää sotilaita käyttäytymään rauhallisesti ja olemaan sekaantumatta kaupungin sisäisiin asioihin. Samalla kaupunginvaltuusto teki senaatille esityksen venäläisen sotaväen ja upseeriston vähentämiseksi majoitusongelmien ja elintarvikepulan helpottamiseksi. Pyyntöön ei suostuttu.⁷⁷

Elintarviketilanne Torniossa pysyi kevästä 1917 lähtien vaikeana. Maaliskuusta lähtien elintarvikelautakunnan jäsenistä puolet oli työväestön edustajia. Elintarvikkeiden salamyynä Ruotsiin kuitenkin jatkui. Vaikka Ruotsi ei ollut osallisena maailmansodassa, vallitsi sielläkin puute, minkä vuoksi ruotsalaiset olivat valmiita maksamaan korkeita hintoja, joihin suomalaisilla ei ollut varaa. Tornion Lehdessä kirjoitettiin alueen olevan ”siveellisesti rappiolla” ja että ”suomalaisten tunnettu rehellisyys on mennyttä”. Pohjois-Suomen johtava työväenlehti *Kansan Tahto* kirjoitti Tornion seudulta löytyvän maan häikäilemättömimmät keinottelijat ja nylkyrit.⁷⁸

Vallankumouksen myötä rajanylinen liikenne Torniossa muuttui luonteeltaan, kun maanpaossa olleet venäläiset vallankumoukselliset palasivat kotimaahansa. Sveitsissä oleskellut ammattivallankumouksellinen Vladimir Lenin ylitti Tornion–Haaparannan rajan huhtikuun puolivälissä 1917 matkallaan kohti Pietaria.⁷⁹ Lenin oli Venäjän sosiaalidemokraattisesta liikkeestä 1903 irtaantuneiden bolsevikkien johtaja. Perinteisen marxilaisen teorian mukaan vallankumous tapahtuisi spontaanisti kapitalismin kehittyttyä tietyllä tasolla, mutta bolsevikit uskoivat, että pienikin joukko kurinalaisia sosialisteja kykenisi kiihottamaan köyhälistön vallankumoukseen sodan kaltaisessa poikkeustilanteessa. Bolsevikit suhtautuivat demokratiaan ja parlamentarismiin vihamielisesti ja uskoivat olevansa ainoita kansan todellisen tahdon edustajia. Bolsevikkien tavoitteena oli kaapata valta aseina ja sen jälkeen väkivalloin luoda sosialistinen yhteiskunta. Leninin tärkein propagandavaltti venäläisille oli lupaus sodan lopettamisesta. Vaikka Lenin marxilaisena uskoi maailmanvallankumoukseen, kannatti hän kansallisia vapautusliikkeitä taktisista syistä: hän uskoi, että jos jossain Venäjästä

⁷⁷ Teerijoki 2007, 544–545.

⁷⁸ Teerijoki 2007, 547–550.

⁷⁹ Teerijoki 2007, 543.

irtautuneessa maassa toteutuisi köyhälistön diktatuuri, palaisi se sosialistisen emämaan yhteyteen. Jo ennen Leninin paluuta Venäjälle olivat bolsevikit lähettäneet Suomeen oman miehensä, pietarinsuomalaisen Adolf Taimen.⁸⁰

1.5 SDP:n ja Venäjän bolsevikkien yhteistyö

Keväällä 1917 suomalaisten poliitikkojen välillä oli suuria ristiriitoja siitä, kuinka suhtautua uuteen Venäjän hallitukseen ja minkälaiset Venäjän ja Suomen väliset valtiolliset siteet oikein olivat. Sosialistien radikalisoituminen kummassakin maassa herätti pelkoa porvarillisissa. Toisaalta pelättiin myös konservatiivien paluuta valtaan Venäjällä. Porvarillisten puolueiden enemmistö katsoikin parhaimmaksi toimia yhteistyössä ruhtinas Lvovin hallituksen kanssa. Yhteistyölinja pohjautui käsitykselle, että tsaarinvallan päättymisen jälkeenkin Suomea yhdisti Venäjään oikeudellinen side, jota ei voi purkaa yksipuolisesti. Osa porvarillisista tosin tukeutui näkemykseen, ettei Venäjän uusi hallitus ollut perinyt tsaarin valtaoikeuksia ja että suomalaisilla olisi täysi oikeus lähteä omille teilleen.⁸¹

Toukokuusta 1917 lähtien sosiaalidemokraatit vaativat Suomen eroa Venäjästä, osaksi nationalistisin motiivein ja osaksi sen vuoksi, ettei Venäjän hallitus sallinut eduskunnan valtaoikeuksien laajentamista. Saadakseen tukea Lvovin hallitusta vastaan Venäjällä SDP kääntyi venäläisten sosialistien puoleen, mutta sai vastakaikua ainoastaan bolsevikeilta. Monet sosiaalidemokraatit alkoivat pitää Leniniä ja bolsevikkeja Suomen itsenäisyyden puoltajina.⁸² Pyrkiäkseen suitsimaan maaliskuun vallankumouksen myötä syntyneiden työläis- ja sotilasneuvostojen vaikutusta Venäjällä pääministeri Lvov laajensi hallituspohjaa ottamalla mukaan mensevikit ja sosialistivallankumoukselliset. Bolsevikit jäivät näin ainoaksi oppositioksi ja siksi yllyttivät suomalaisia sosiaalidemokraatteja yhä kiihkeämmin vastustamaan Lvovin hallitusta. Bolsevikkien propaganda puri: työväestön asenteet Suomessa muuttuivat yhä jyrkemmiksi ja bolsevikkeja kannattavia venäläisiä

⁸⁰ Virrankoski 2009, 703–704.

⁸¹ Virrankoski 2009, 705.

⁸² Virrankoski 2009, 705–706.

sotilaita alkoi esiintyä työväestön kahdeksan tunnin työpäivää ja kunnallista äänioikeutta vaativissa mielenosoituksissa.⁸³

Työväestön radikalisoituminen ja venäläisten sotilaitten arvaamattomuus herätti huolta porvarillisissa piireissä, ja kesäkuussa 1917 alkoi paikallisten suojeluskuntien muodostaminen.⁸⁴ Suojeluskunnat muodostettiin usein kunnallisiksi järjestysjoukoiksi, ja koska työväestön edustajilta yleensä puuttui mahdollisuus vaikuttaa kunnallisiin asioihin, piti työväki valtuustojen asettamia suojeluskuntia työväkeä vastaan käytettävinä ”luokkatai lahtarikaarteina”.⁸⁵ Juha Siltala esittää teoksessaan *Sisällissodan psykohistoria*, että porvarilliset usein tulkitsivat yhteiskunnallisen tilanteen kiristymisen syyksi sen, että työväenliikkeen johtajat olivat antaneet joukkojensa kasvaa ”röyhkeyteen, hävyttömyyteen, lain halveksimiseen”. Aatteellisen ja siveellisen kasvatustyön sijaan työväenjohtajat pikemminkin mielistelivät ”huonompien aineiden tahtoa”.⁸⁶

Heinäkuun 18. eduskunta hyväksyi niin sanotun valtalain, jolla korkein valta ulkopoliittikaa ja sotilasasioita lukuun ottamatta siirrettäisiin eduskunnalle. Laki hyväksyttiin äänin 136–55 sosiaalidemokraattien, maalaisliiton ja nuorsuomalaisten kannatuksella. Valtalaki päätettiin olla jättämättä Venäjän hallituksen hyväksyttäväksi, koska bolsevikit olivat nousseet kapinaan ja sosiaalidemokraatit uskoivat Lvovin hallituksen kukistuvan. Kapina kuitenkin epäonnistui, vaikkakin liberaalit lähtivät sen myötä hallituksesta. Uuden hallituksen muodostivat mensevikit ja sosialistivallankumoukselliset Aleksandr Kerenskin johdolla. Kerenskin hallitus ei hyväksynyt valtalakia. Se päätti hajottaa Suomen eduskunnan ja määräsi uudet eduskuntavaalit. Hajotuspäätöksen taustalla oli eduskunnassa enemmistönä olleen puolueen kytkökset bolsevikkeihin. Tokoin senaatti hajosi syyskuuhun 1917 mennessä ja sen tilalle nimitettiin E. N. Setälän porvarillinen kokoomussenaatti.⁸⁷

⁸³ Virrankoski 2009, 706.

⁸⁴ Virrankoski 2009, 712–713.

⁸⁵ Salkola 1985a, 286.

⁸⁶ Siltala 2009, 173.

⁸⁷ Virrankoski 2009, 706–707.

1.6 SDP:n tappio eduskuntavaaleissa – kaartien muodostumista, suurlakko ja itsenäisyysjulistus

Uudet eduskuntavaalit pidettiin lokakuun alussa 1917. Vaalitulokset olivat SDP:lle tappiolliset: se menetti määräänemmistön ja sai 92 paikkaa. Tappio oli katkera. Esitettiin väitteitä, että vaalitulokset olisi väärennetty. Oskari Tokoi julisti, että työväellä oli käytössään muitakin keinoja kuin vaalilippu.⁸⁸ Jo aiemmin syksyllä oli SDP:ssä ja Suomen ammattijärjestö SAJ:ssä pohdittu vallankumouksen mahdollisuuksia, jos vaaleissa hävittäisiin.⁸⁹

Kolmas syyskuuta Helsingin työväenjärjestöjen eduskunta päätti mietinnössään, että se alkaa muodostaa valtakunnallista Sosialidemokraattisen puolueen järjestysmiehet -järjestöä, eli käytännössä valtakunnallista punakaartia. Kaartin tehtävänä oli työväen luokkataistelun turvaaminen porvaristoa ja sen muodostamia suojeluskuntia vastaan. Mietinnön sanamuodot olivat sellaisia, että perustettava järjestö voitiin käsittää joko aseettomaksi järjestysmiehistöksi tai aseelliseksi taistelujärjestöksi.⁹⁰ Kahdeskymmenes lokakuuta 1917 SAJ antoi kehotuksen työväen järjestyskaartien perustamisesta ympäri maan. SAJ kehotti työväestöä taistelemaan hajotetun eduskunnan säätämien työaika- ja kunnallislakien puolesta, valvomaan elintarvikelain noudattamista ja tarpeen mukaan suorittamaan takavarikkoja. Työväenkaartien tavoitteena oli suojella työväestön yhdistymis-, kokoontumis- ja ilmaisunvapautta ja totuttaa työväestöä ”kansanvaltaiseen järjestykseen”.⁹¹ Pohjoisen Suomen työväenlehden *Kansan Tahdon* linja työväen järjestäytymiskysymykseen oli maltillinen: sen mukaan oli vältettävä anarkiaa, sillä se ei palvelisi työväestön etuja.⁹²

Ensimmäisen Peräpohjolan työväen järjestyskaartin perusti Kallion sahan työväenyhdistys Simossa lauantaina 27. lokakuuta 1917. Seuraavana päivänä perustettiin järjestyskaartit myös Alatorniolla, Rovaniemellä ja Sodankylässä. Tornion työväen

⁸⁸ Virrankoski 2009, 711.

⁸⁹ Aatsinki 2009, 150.

⁹⁰ Salkola 1985a, 335–336.

⁹¹ Salkola 1985b, 41–43.

⁹² Aatsinki 2009, 129.

järjestyskaartin perustava kokous pidettiin 221 osanottajan voimin Tornion työväentalolla 29. lokakuuta, jolloin kaarti järjestettiin kahdeksi komppaniaksi ja muodostettiin kaartin johtokunta. Kaartin perustamista oli valmisteltu ennalta, sillä jo seuraavana päivänä kaartin johtokunnan kokouksessa puhui Helsingin työ- ja sotilasneuvoston komissaari ”polseviikkiläisessä hengessä”.⁹³ Paikallista innostusta kaarteihin oli runsaasti – Tornion seudun työväen järjestyskaartien jäsenmääräksi arvoitiin 520–620 henkeä, koko Lapissa lukumäärä oli noin 2500.⁹⁴

Kuudes marraskuuta (juliaanisen kalenterin mukaan 24. lokakuuta) 1917 bolsevikit kaappasivat vallan Pietarissa. Kerenskin hallitus ja duuma hajosivat, kun työläis- ja sotilasneuvostojen kongressi julisti kansankomissaarien neuvoston Venäjän hallitukseksi.⁹⁵ SDP julisti suurlakon alkavaksi 13 marraskuuta, vaikka se oli aiemmin epäröinyt parlamentaarisen toiminnan ja vallanoton välillä, huolimatta Leninin yllytyksestä jälkimmäiseen.⁹⁶ Suurlakko oli käytännössä vallankumous, sillä työväenkaartit ottivat vallan haltuunsa pääosassa Suomea. Todellista vallankumousta siitä ei kuitenkaan tullut, sillä Helsingin vallankumouksellinen keskuskomitea oli epäröivällä kannalla.⁹⁷ Suurlakon yhteydessä sai surmansa yhteensä 25 henkilöä, yksi heistä Lapin kihlakunnan kruununvouti Kittilässä.⁹⁸ Lakon päättämiseksi SDP:n eduskuntaryhmän tehtäväksi asetettiin punaisen senaatin muodostaminen. 25.–27. marraskuuta pidetty SDP:n ylimääräinen puoluekokous epäröi, tulisiko puolueen osallistua kokoomushallitukseen vai pyrkiä punaiseen senaattiin joko rauhanomaisesti tai vallanotolla, pystyttämällä proletariaatin diktatuuri.⁹⁹

Tieto suurlakosta tuli Tornion seudulle 11. marraskuuta. Työväenneuvosto otti käytännössä vallan kaupungissa ja valvoi rajanylitystä, puhelin- ja lennätinlaitoksia sekä poliisikamaria. Työväen järjestyskaarti sopi yhteistyöstä paikkakunnan venäläisen sotaväen kanssa taistelussa kapitalismia vastaan. Muodostettiin vallankumouskomitea,

⁹³ Aatsinki 2009, 129–131.

⁹⁴ Aatsinki 2009, 135–136.

⁹⁵ Virrankoski 2009, 712–713.

⁹⁶ Soikkanen 1975, 244.

⁹⁷ Virrankoski 2009, 713–715.

⁹⁸ Aatsinki 2009, 163.

⁹⁹ Soikkanen 1975, 246–248.

jonka jäseniksi nimitettiin muun muassa räätäli Antti Granlund ja työmies Everiinus Paananen. Niin Granlund kuin Paananen kuuluvat tämän tutkielman kohdehenkilöihin. Vallankumouskomitea vaati kaupunginvaltuustoa alistumaan vallankumousneuvoston määräyksiin. Valtuuston kieltäydyttyä noin kaksisataapäinen joukko Matti Järvisen johdolla tunkeutui 19. marraskuuta raatihuoneelle ja keskeytti pormestari Lundin johtaman maistraatin istunnon.¹⁰⁰ Alatorniolla työväenkaartit tekivät tarkastuksia paikallisten kauppiaiden varastoihin elintarvikkeiden löytämiseksi. Ne etsivät myös aseita porvarillisiksi tunnetuilta.¹⁰¹ Tornion vallankumousneuvosto totesi lakon päättyneeksi vasta 22. marraskuuta, ja lakon päättymisestä huolimatta vallankumousneuvosto päätti jatkaa viranomaisten valvontaa. Suurlakon jälkeen työväen järjestyskaarti ryhtyi – laihoihin tuloksiin – tekemään sotilaallisia harjoituksia. Punakaartiksi muotoutuvan kaartin johtajia olivat tämän tutkielman piiriin kuuluvat Anton Hautalampi, Matti Järvinen ja Frans Salmi.¹⁰²

Porvarilliset puolueet päättivät jo suurlakon aikana, että Suomen tulisi irtautua kokonaan Leninin johtamasta Venäjästä. 16. marraskuuta eduskunta päätti Maalaisliiton, SDP:n ja itsenäisyyttä kannattavien porvarillisten äänillä julistautua korkeimman vallan käyttäjäksi Suomessa. Suurlakon lopettamiseksi vahvistettiin edellisen eduskunnan säätämät ja työväestön kiihkeästi kannattamat työaika- ja kunnallislait.¹⁰³ Suurlakon aikana tapahtuneet väkivaltaisuudet olivat ajaneet Maalaisliiton ja itsenäisyysmiehet kannattamaan porvarillista rintamaa, joten 27. marraskuuta nimitettiin uusi, P. E. Svinhufvudin porvarillinen kokoomussenaatti.¹⁰⁴ Jotta saisi muiden maiden tunnustuksen 6. joulukuuta 1917 julistetulle Suomen itsenäisyydelle, Svinhufvudin senaatti joutui hankkimaan tunnustuksen ensimmäiseksi Leninin hallitukselta, joka tunnusti sen 4. tammikuuta 1918. Tämän jälkeen Ruotsi, Ranska ja Saksa tunnustivat Suomen itsenäisyyden, mutta Iso-Britannia ja Yhdysvallat jäivät odottavalle kannalle.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Teerijoki 2007, 552–553.

¹⁰¹ Rantatupa 1988, 378.

¹⁰² Teerijoki 2007, 552–553.

¹⁰³ Virrankoski 2009, 715–716.

¹⁰⁴ Aatsinki 2009, 167.

¹⁰⁵ Virrankoski 2009, 715–716.

1.7 Sisällissota puhkeaa – Pohjois-Suomi valkoisten haltuun

Kaarti tunnustettiin sotilaalliseksi järjestöksi järjestyskaartien edustajakokouksessa suurlakon jälkeen Tampereella. Vaikka työväenliikkeen johto suhtautui suurlakon aikaisiin kaartien omavaltaisuuksiin kielteisesti, ei kaartin lakkauttamista pidetty mahdollisena. Saadakseen aseita venäläisiltä kaartin järjestäytyminen sotilaallistui – joulukuun puolivälissä työväenkaartit saivat esikunnan ja ylipäällikön, Ali Aaltosen.¹⁰⁶ Vallankumous epäilytti – toisaalta SDP:n kenttäväki vaati vallan ottoa puolueen käsiin, mutta toisaalta aseellista kumousta vastustettiin ja vaadittiin kaartien johtajien erottamista puolueesta. Helsingin punakaartin päällikkökunta uhkasi 14. tammikuuta lähteä vallankumouksen tielle vaikka ilman puoluetta.¹⁰⁷

Työväenkaartien aseistautuminen ja epäluulot maassa yhä oleilevia venäläisiä sotajoukkoja kohtaan saivat eduskunnan porvarilliset puolueet tekemään 12. tammikuuta 1918 päätöksen, jonka mukaan maahan luodaan ”luja järjestysvalta”.¹⁰⁸ SDP piti päätöstä porvarillisten vallankaappauksena ja hallituksen joukkoja uhkana työväestölle.¹⁰⁹ Suojeluskunnat julistettiin hallituksen asevoimiksi 25. tammikuuta 1918 ylipäällikkönään Venäjältä Suomeen palannut kenraaliluutnantti Carl Gustaf Mannerheim. 27. tammikuuta 1918 Mannerheim antoi käskyn suojeluskunnille alkaa riisua venäläisiä sotajoukkoja aseista.¹¹⁰ Vahvistaakseen puolueen auktoriteettia punakaarteihin oli SDP:n puolueeneuvosto ottanut lisäjäsenikseen vallankumouksellisia tammikuun puolivälissä 1918. Tämä tarkoitti puolueen luisumista vallankumouksen kannalle. Tammikuun 24. pidetyssä puoluetoimikunnan kokouksessa perustettiin vallankumouksen toimeenpaneva komitea, joka teki 26. tammikuuta 1918 päätöksen vallankumouksen aloittamisesta seuraavana päivänä kello 4 aamulla.¹¹¹

Vuodenvaihteessa 1917–1918 elintarviketilanne oli Tornion seudulla yhä erittäin vaikea,

¹⁰⁶ Salkola 1985b, 333–335.

¹⁰⁷ Soikkanen 1975, 262–263.

¹⁰⁸ Virrankoski 2009, 718–725.

¹⁰⁹ Aatsinki 2009, 168.

¹¹⁰ Virrankoski 2009, 718–725.

¹¹¹ Soikkanen 1975, 265–268.

ja työväen edustajien mukaan ilman venäläisiltä sotilailta ostettua leipää olisi köyhimmän väestönosan keskuudessa tapahtunut nälkäkuolemia. Huolimatta Tornion työväenneuvoston ja järjestyskaartin yhteistyöstä oli venäläisten sotilaitten ja paikallisten asukkaiden välillä kahnauksia. Vaikka Suomi oli itsenäistynyt ja venäläisten joukkojen kotiuttaminen oli alkanut, katsoivat sotilaat yhä oikeudekseen valvoa rajanylityksiä ja usein takavarikoida rajanylittäjiltä ”ylimääräisiksi” katsomansa rahavarat. Tornion raatihuoneella 20. tammikuuta pidetyssä kansalaiskokouksessa vaadittiinkin venäläisten sotilaitten poistamista paikkakunnalta, rajavalvonnan siirtämistä suomalaisille viranomaisille ja laittomuuksien lopettamista.¹¹²

Tornion seudun porvarilliset piirit alkoivat perustaa suojeluskuntaa vasta tammikuun puolivälissä 1918. Perustavaan kokoukseen osallistui noin 150, joista 70 liittyi suojeluskuntaan mukaan.¹¹³ Suojeluskunta oli todella pieni verrattuna kaartilaisten määrään. Ulla Aatsinki vertaa eri puolueiden saamia ääniä Lapin alueella ja esittää, että kun sosialisteja äänestäneistä noin kolmannes oli mukana työväenkaarteissa, ei-sosialisteja äänestäneistä ainoastaan joka kahdeskymmenes oli mukana suojeluskunnissa. Yhteiskunnallisesta kuohunnasta huolimatta innostus suojeluskuntatoimintaan oli laimeaa: koska sosiaaliluokkien väliset kuilut olivat Lapissa matalia, nähtiin suojeluskunnat ylempiin sosiaaliluokkiin kuuluvien, yleensä muualta kuin Lapista kotoisin olevien ”herrasteluna”.¹¹⁴

Vallankumouksen alkaessa punakaartin johto ei uskonut Pohjois-Suomen kaartien mahdollisuuksiin ottaa valta käsiinsä, koska niiltä puuttui aseistus. Venäjältä saatu aseistus oli tarkoitettu vain eteläsuomalaisille kaarteille. Torniossa venäläiset sotilaat olivat sopineet suojeluskunnan kanssa, että he eivät luovuta aseita punaisille.¹¹⁵ Samaten asepulasta johtuen eivät alueen suojeluskuntalaiset uskaltaneet alkaa toimeenpanna Mannerheimin käskyä venäläisten aseistariisumiseksi.¹¹⁶ Ensimmäinen helmikuuta Tornion järjestäytynyt työväki teki päätöksen olla ryhtymättä vastarintaan

¹¹² Teerijoki 2007, 554–557.

¹¹³ Teerijoki 2007, 557.

¹¹⁴ Aatsinki 2009, 144–145.

¹¹⁵ Aatsinki 2009, 179–180.

¹¹⁶ Teerijoki 2009, 557–558.

paikkakunnalla, mutta päätti kuitenkin joukkojen kokoamisesta lähettäväksi Ouluun avustamaan taistelussa valkoisia, eli hallituksen joukkoja, vastaan. Junalla kohti Oulua lähtenyt retkikunta sai venäläisiltä aseet matkan varrella. Torniolaiset saapuivat Ouluun 2. helmikuuta taisteluun, joka päättyi seuraavana päivänä valkoisten voittoon antautuneiden jäädessä vangeiksi.¹¹⁷

Pohjois-Suomen viimeinen taistelu, Tornion taistelu 6. helmikuuta 1918 käytiin suojeluskuntalaisten ja venäläisten joukkojen välillä. Kemin ja Rovaniemen punakaartien yritys vallata Rovaniemi ja tuhota valkoisten joukot oli päättynyt tappioon, kun punakaartilaiset ajoivat junalla väijytykseen Tervolassa 3. helmikuuta. Punaiset pakenivat Kemiin ja suuntasivat kohti Oulua, kunnes saivat tiedon punaisten antautumisesta, jonka johdosta kaarti hajosi. Jotkut onnistuvat pakenemaan itärajan yli ja päätyivät lopulta Muurmannin legioonan riveihin.¹¹⁸ Tervolan taistelun jälkeen jääkärikapteeni Friedel Jacobssonin komentamat 175 hengen suojeluskuntajoukot suuntasivat kohti Torniota riisuakseen siellä olevat venäläiset aseista. Tornioon edenneet joukot joutuivat yllättäen tulitaisteluun venäläisten kanssa rautatieaseman tienoilla. Tornion suojeluskuntalaisten osuus taistelussa rajoittui reservinä toimimiseen ja työväentalon valtaukseseen. Useita tunteja kestäneessä taistelussa kaatui kahdeksan suojeluskuntalaista, kuten Jacobsson, ja noin 40 venäläistä. Torniolaisten tappiot taistelussa jäivät yhteen haavoittuneeseen valkoiseen. Venäläisiä sotilaita vangittiin noin 360 ja suomalaisia punaisia 70–80.¹¹⁹ Oulun, Tervolan ja Tornion taisteluiden jälkeen koko Pohjois-Suomi oli valkoisten hallussa. Tornion seudun punaisten kohdalta vallankumous oli jo ohi, ja monia vangittuja odottaisi syyte valtiorikosoikeudessa.

¹¹⁷ Aatsinki 2009, 183–185.

¹¹⁸ Aatsinki 2009, 185–186.

¹¹⁹ Teerijoki 2009, 559–560.

2. luku

Torniolaisten syytettyjen sosiaaliset taustat

Keitä olivat ne 61 Tornion seudun miestä, joita valtiorikosoikeuksissa syytettiin liittymisestä punakaartiin yrittäen ”venäläisten sotajoukkojen ja aseiden avulla laittomasti riistää vallan Suomen lailliselta hallitukselta ja muuttaa maan hallitusmuodon”¹²⁰? Seuraavassa tarkastelen syytettyjen sosiaalisia taustoja ja elämäntilanteita valtiorikosoikeuksien akteissa olevien henkilötietojen pohjalta. Selvittelen myös syytettyjen jäsenyyttä punakaartissa ja pohdin kaartitoimintaan mukaan lähtemisen syitä.

Kohdehenkilöistäni 58 tuomittiin Oulussa. Kolmen muun tutkimukseni tuomitun henkilön nimet poimin akteista keräten heidän asiakirjansa valtiorikosylioikeuden akteista. Oulun taistelun yhteydessä 3. helmikuuta 1918 vangittuja on 34, Tornion seudulla helmikuun ja kesäkuun välillä vangittuja 27. Kaikki kohdehenkilöt olivat miehiä.

Valtiorikosoikeuksien päätöksistä koottiin luettelomaiset tuomiokirjat, joissa yhdellä rivillä pyrittiin kertomaan syytetyn henkilöllisyys, tämän kotipaikka, ammatti, syntymäaika, siviilisääty, koulutustaso eli sivistyskanta, varallisuus, rikoksen laatu, koska tapaus käsiteltiin valtiorikosoikeudessa ja tuomio. Koulutustasoa määriteltiin nollasta kolmeen yltävällä asteikolla, jossa nolla tarkoitti luku- ja kirjoitustaidotonta, yksi luku- muttei kirjoitustaitoista, kaksi luku- ja kirjoitustaitoista ja kolme täydellisempää koulutusta saanutta, eli vähintään täyden kansakoulun ja rippikoulun¹²¹ käyntyä. Varallisuutta määriteltiin nollasta kahteen yltävällä asteikolla, jossa nolla tarkoitti perin köyhää, yksi niukkavaraista ja kaksi hyvävaraista.¹²² Havaitsin kuitenkin, vertailllessani tuomiokirjojen merkintöjä akteissa oleviin tietoihin, etteivät merkinnät syytettyjen koulutustasoista vastanneet tuomiokirjojen jaottelua. Myös Paavolainen asettaa syytetyistä kootun virallisen tilastoaineiston luotettavuuden koulutus- ja varallisuustietojen osalta kyseenalaiseksi.¹²³ On epäselvää, johtuivatko nämä

¹²⁰ Valtiorikosoikeuksien päätöksissä yleisesti esiintynyt syytelauseke.

¹²¹ Paavolainen 1971, 324.

¹²² Valtiorikosoikeuksien tuomiokirjojen täyttöohje.

¹²³ Paavolainen 1971, 325–326.

ristiriitaisuudet syytettyjä tutkineiden viranomaisten omista näkemyksistä vai jostain muusta syystä. Tämän vuoksi olen täydentänyt tuomiokirjojen tietoja tarkentavilla tiedoilla, jotka olen kerännyt syytettyjen akteista.

2.1 Torniolaisten syytettyjen ikäprofiili, koulutus ja siviilisääty

Nuorin tämän tutkielman piirissä oleva henkilö oli sisällissodan aikaan Oulun taistelun yhteydessä vangittu 17-vuotias mäkitupalaisen poika Karl Päckilä¹²⁴ ja vanhin Torniossa vangittu 52-vuotias maanviljelijä Juho Juntikka¹²⁵. Seuraavasta taulukosta on havaittavissa, että valtiorikosoikeuksien eteen joutuneet torniolaiset olivat, kuten kohtalotoverinsa valtakunnallisesti, yleensä nuoria, sortokausien ja maailmansodan kriisiaikojen aikana varttuneita.

Taulukko 1. Valtiorikosoikeuksissa tuomittujen ikäjakauma

	Kaikki tuomitut ¹²⁶	Torniolaiset tuomitut ¹²⁷
Alaikäisiä (alle 21-v.)	28,6 %	21,3 %
Alle 30-vuotiaita ¹²⁸	62,3 %	64,0 %

Oulun taistelussa alaikäisiä torniolaisia oli yhdeksän, eli reilu neljäsosa kaikista taisteluun lähteneistä. Oulun taistelun yhteydessä vangittujen keski-ikä oli 25,7 vuotta, Torniossa vangittujen 29,2 vuotta.

Vuonna 1866 Suomen suuriruhtinaskunnan senaatti oli antanut asetuksen kansakouluista, joiden pyrkimyksenä oli liberaalien ja fennomaanisten ihanteiden mukaan kohottaa

¹²⁴ Valtiorikosoikeuden (VRO) akti 16/349. Valtiorikosoikeuksien syyttäjäistön arkisto (VROSyA), Kansallisarkisto (KA).

¹²⁵ VRO 15/266. VROSyA, KA.

¹²⁶ Paavolainen 1971, 321.

¹²⁷ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

¹²⁸ Mukaan lukien alaikäisten osuus.

rahvaan sivistystasoa ja herättää suomenkielinen väestö aktiiviseen toimintaan. Kansakoulujen perustaminen maaseudulla tuli pakolliseksi vasta vuonna 1898; niiden perustamistahti oli hidas kustannusten pelossa. Osa maaseudun lapsista jäi täysin vaille kouluopetusta ja toiset otettiin nelivuotisesta koulusta pois, kun he olivat oppineet jotenkuten lukemaan ja kirjoittamaan. Yleistä oppivelvollisuutta ei ollut, ja kouluikäistä lasta pidettiin usein kykeneväksi auttamaan perheen toimeentulon hankkimisessa.¹²⁹ Yksikään tämän tutkielman kohdehenkilöistä ei ollut saanut mitään korkeamman tason koulutusta, ja alle kolmasosa heistä oli käynyt neljä vuotta kansakoulua. Seuraava taulukko kuvaa torniolaisten syytettyjen koulutustasoa.

Taulukko 2. Torniolaisten tuomittujen koulutustaso¹³⁰

	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Kansakouluopetusta saaneita	36	59 %
- joista täydet neljä vuotta	19	31 %
Rippikoulun käyneitä	17	28 %
Kiertokoulua käyneitä	7	11,5 %
Täysin vailla opetusta	1	1,6 %

Syytetyistä torniolaisista luku- ja kirjoitustaitoisia oli 47 eli 77,0 %; heidän vertaisiaan valtakunnallisesti oli 80,2 %. Pelkästään lukutaitoisia oli torniolaisista 16,4 % (10 henkeä), kun taas valtakunnallisesti osuus oli 17,1 %. Luku- ja kirjoitustaidottomia torniolaisista oli vain 3,3 %, eli kaksi henkeä, mikä on vähemmän kuin valtakunnallinen osuus 9,8 %.¹³¹ Pelkästään rippi- tai kiertokoulua käyneet olivat yleensä syytettyjen vanhempaa ikäpolvea, jonka kohdalla kansakoulun käymättömyyden voi osaksi arvella johtuneen siitä, että pinta-alaltaan laajassa Alatornion pitäjässä kansakoulu oli ainoastaan Raumon ja Pirkkiön kylissä ennen 1890-luvun puoliväliä.¹³²

¹²⁹ Virrankoski 2009, 615–616.

¹³⁰ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

¹³¹ Paavolainen 1971, 324–325.

¹³² Rantatupa 1988, 410–413.

Edellä olevista luvuista on pääteltävissä, että yleisesti ottaen torniolaisten syytettyjen koulutustaso noudatteli valtiorikosoikeuksissa syytettyjen yleistä tasoa. Oppikoulua käyneitä tai ylioppilaita ei torniolaisissa syytetyissä ollut. Merkillepantavaa on, että ainoastaan reilu puolet kansakoulun käyneistä oli suorittanut koko oppimäärän. Tästä on pääteltävissä, että monta torniolaista syytettyä on jo lapsena tarvittu auttamaan perheen elatuksen hankinnassa. Tuomiokirjoissa torniolaisista syytetyistä yhdeksän, eli 14,7 %, on merkitty sivistyskannaltaan korkeimpaan luokkaan, kun Paavolaisen mukaan koko väestöstä tähän luokkaan kuului ainoastaan 4,7 % ja kaikista valtiorikosoikeuksissa tuomituista 1,0 %¹³³. Tämä voi osaltaan kuvastaa Oulun valtiorikosoikeuksien tuomiokirjoissa käytettyjen sivistys- ja varallisuusluokkien määrittysten epäluotettavuutta.

Valtiorikosoikeuksien tuomiokirjoissa on 58 torniolaisen syytetyn kohdalla merkintä syytetyn siviilisäädystä: heistä oli naimattomia 40 (69 %) ja naimisissa 18 (31 %).¹³⁴ Naimattomien suuri osuus ei ole yllättävää, kun otetaan huomioon syytettyjen ikärakenne. Naimattomien osuus torniolaisista syytetyistä oli korkeampi kuin valtakunnallisesti: kaikista tuomituista miehistä 58,2 % oli naimattomia.¹³⁵ Suhteutettuna maan koko väestön siviilisäätäjakaumaan valtiorikosoikeuksissa tuomituista naimattomien osuus oli 17,1 % korkeampi kuin koko väestöstä.¹³⁶ Tulkintani on, että naimattomalla saattoi olla matalampi kynnyksen lähtöä mukaan potentiaalisesti vallankumoukselliseen toimintaan kuin naimisissa olevalla.

Viidellätoista naimisissa olleella torniolaisilla syytetyillä oli huollettavia lapsia. Syytettyjen mahdollisista aviottomista lapsista ei akteissa ollut tietoja. Suurimmat perheet olivat 41-vuotiaalla työmies Eemil Verrosella¹³⁷, seitsemän lasta, ja 46-vuotiaalla räätäli Antti Granlundilla¹³⁸, kuusi lasta. Yhteensä torniolaisilla syytetyillä oli 49 lasta, joista

¹³³ Paavolainen 1971, 324.

¹³⁴ VRO:n osastojen 15, 16, 23, 26 ja 30 tuomiokirjat. VROSyA, KA.

¹³⁵ Paavolainen 1971, 322.

¹³⁶ Paavolainen 1971, 322.

¹³⁷ VRO 16/350, VROSyA, KA.

¹³⁸ VRO 15/295, VROSyA, KA.

kaksi otto-¹³⁹ tai kasvattilapsia¹⁴⁰. Alle 2-vuotiaita lapsia oli yhdeksällä syytetyllä, joista nuorin oli Eemil Verrosen viiden kuukauden ikäinen vauva¹⁴¹. Tulkintani mukaan perheellisten kohdalla huoli omista lapsista on voinut olla ainakin yksi osatekijä, joka on vaikuttanut haluun osallistua kumoukselliseen toimintaan tasa-arvoisemman yhteiskunnan luomiseksi.

2.2 Syytettyjen ammattirakenne ja varallisuus

Jaakko Paavolaisen mukaan sisällissodan punavangeista kuului yli 95 % työväenluokkaan.¹⁴² Tämän tutkielman piirissä olevista 61 henkilöstä kaksi kolmasosaa, 41 henkeä, oli merkitty valtiorikosoikeuksien asiakirjoihin joko työmiehinä tai sekatyömiehinä. Ammattinimikkeellisiä työläisiä, kuten lämmittäjä ja kivi- tai sahatyöläinen, oli yhdeksän ja muita, kuten pienviljelijä, räätäli, kalastaja ja kulkukauppias, yksitoista.¹⁴³ Torniolaisten ammattinimekkeettömien syytettyjen osuus (67 %) oli huomattavasti suurempi kuin kenttäoikeuksien kuulustelemien (25 %)¹⁴⁴ ja kaikkien valtiorikosoikeuksien tuomitsemien (45,7 %) osuudet.¹⁴⁵ Valtakunnallisesti valtiorikosoikeuksissa syytetyistä oli 76 % työläisiä, 7 % käsityöläisiä ja 16 % muita.¹⁴⁶ Työläisiä Tornion syytetyistä oli 51 henkeä, eli 83,6 %, pääasiassa maanviljelystä elantonsa hankkineita oli viisi, eli 8,2 %, ja päätoimisten käsityöläisten lukumäärä oli kaksi, eli 3,2 %.¹⁴⁷ Palkkatyöläisten osuus Tornion seudun syytetyistä oli suhteessa suurempi ja käsityöläisten osuus pienempi kuin valtakunnallisesti. Torppareita ei kohdehenkilöiden joukossa ollut.

Marko Tikka esittää tutkimuksessaan havainnon, että sosiaalisesti hyvin verkostoituneet

¹³⁹ Työmies Matti Järvisen kolmesta lapsesta nuorin oli 1-vuotias ottopoika. VROY 1603, VROSyA, KA.

¹⁴⁰ Työmies Edvard Mikolla oli 10-vuotias kasvattipoika. VRO 15/87, VROSyA, KA.

¹⁴¹ Oletettavasti lapsi oli viiden kuukauden ikäinen Verrosen kuulusteluhetkellä 22.6. 1918. VRO 16/350, VROSyA, KA.

¹⁴² Paavolainen 1971, 326.

¹⁴³ VRO:n osastojen 15, 16, 23, 26 ja 30 tuomiokirjat. VROSyA, KA.

¹⁴⁴ Tikka 2018, 329.

¹⁴⁵ Paavolainen 1971, 326.

¹⁴⁶ Kekkonen 1991, 62–63.

¹⁴⁷ VRO:n osastojen 15, 16, 23, 26 ja 30 tuomiokirjat. VROSyA, KA.

käsityöläiset olivat usein työväenyhdistysten ja punakaartien johtotehtävissä.¹⁴⁸ Näin oli myös torniolaisten syytettyjen kohdalla. Vuosikymmenen työväenyhdistyksessä toiminut räätäli Antti Granlund kuului Tornion työväenneuvostoon¹⁴⁹, ja verhoilija Gustaf Dahlgqvist oli Tornion työväenyhdistyksen taloudenhoitaja ja työväenyhdistyksen näyttämön johtaja¹⁵⁰. Tornion punakaartin johtajista Anton Hautalampi oli talollinen¹⁵¹, Risto Laine kivityömiehen¹⁵² ja Juho Prykäri pienviljelijä¹⁵³. Tästä voidaan havaita, että syytetyillä Tornion työväenliikkeen ja punakaartin johtajilla oli erilaiset ammatilliset taustat. Kummatkaan ryhmät eivät kuitenkaan ammatillisesti edustaneet torniolaisten syytettyjen valtavirtaa.

Jos Kemi-yhtiötä ja Hugo Sandbergia kutsuttiin ”Lapin leivän isäksi”, torniolaisten syytettyjen kohdalla se titteli olisi kuulunut ehkä And. Kurt & Co:n Kuusiluodon sahalle, jonka leivissä oli jossain vaiheessa työskennellyt heistä 19, eli 31 %. Lähes kaksi kolmasosaa torniolaisista syytetyistä oli joko sahatyöläisiä tai välitysliikkeiden töissä.

Taulukko 3. Torniolaisten tuomittujen tärkeimmät työllistäjät¹⁵⁴

Sahateollisuus	46 %
Välitysliikkeet	25 %

Yhdeksän syytettyä oli ollut Tornion–Haaparannan yhdysradan töissä ja rautateitten muissa eri töissä kuusi. Kolme syytettyä oli työskennellyt Ruotsissa Sesarön (Seittenkarin) sahalla, ja neljä syytettyä oli työskennellyt muualla Suomessa, heistä kaksi Inarin maantienrakennustöissä. Venäjällä Muurmannin radan rakennustöissä oli ollut mukana yksi, Risto Laine¹⁵⁵. Neljäsosa syytetyistä, 16 henkeä, oli toiminut sekalaisissa

¹⁴⁸ Tikka 2018, 329.

¹⁴⁹ VRO 15/295. VROSyA, KA.

¹⁵⁰ VRO 16/346. VROSyA, KA.

¹⁵¹ Valtiorikosylioikeuden (VRYO) akti 15422, VROSyA, KA.

¹⁵² VRYO 26688. VROSyA, KA.

¹⁵³ VRYO 10822. VROSyA, KA.

¹⁵⁴ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

¹⁵⁵ Muurmannin ratatyömaan lisäksi Laine oli työskennellyt myös Inarin maantietyömaalla. VRYO 26688. VROSyA, KA.

töissä, kuten talollisten apuna, koskenlaskijana ja kunnan elintarvikelautekunnan töissä. Oman talonsa ja maansa omistaneita maanviljelijöitä syytetyistä oli kaksi. Omaa yritystoimintaa harjoittaneita oli vain yksi, rääpälinliikettä ja kahvilaa pitänyt Antti Granlund¹⁵⁶. Kahden syytetyn kohdalla viitataan heidän hankkineen elantonsa laittomin keinoin tai uhkapeleillä¹⁵⁷. Tämän tutkielman kohdehenkilöistä selkeästi rikollista taustaa oli vain yhdellä, työmies Oskari Varosella.¹⁵⁸ Kokonaisuutena työhistorioittensa ja ammatillisen jakauman perusteella torniolaisten syytettyjen voidaan katsoa koostuneen sahateollisuustyöväestä ja maaseudun maattomista työläisistä. Välityksliikkeissä, nykyisin sanottaisiin logistiikkateollisuudessa, työskennelleiden suuri osuus kuvastaa valtakunnan ja keisarikunnan rajan merkitystä Tornion seudun elinkeinoelämälle.

Vuoden 1917 mittaan elintarvikehintojen jyrkän nousun aiheuttamaa hätää työväestön keskuudessa pahensi kasvava työttömyys: työttömien työnhakijoiden määrän Pohjois-Suomessa ilmoitettiin seitsemänkertaistuneen joulukuusta 1916 tammikuuhun 1918. Syynä kasvavaan työttömyyteen Pohjois-Suomessa oli metsäyhtiöiden haluttomuus avata uusia hakkuusavottoja, mikä heijastui sahateollisuuteen. Tornion seudulla Röyttän sahan työntekijöiden lukumäärä väheni vuoden 1917 aikana vuoden alun 124 työntekijästä joulukuun 22 työntekijään. Samana vuonna And. Kurt & Co:n sahalla Kuusiluodossa parhaimmillaan olleesta 249 työntekijästä yli 200 menetti työpaikkansa joulukuun mennessä.¹⁵⁹

Työttömyys mainitaan kuuden eri syytetyn tiedoissa, perheen kunnalta saama köyhäinapu neljän syytetyn kohdalla. Selkeätä kuvaa siitä, olivatko syytetyt työssä vai työttöminä sisällissodan alkaessa, ei akteissa olevista tiedoista pysty muodostamaan. Voidaan kuitenkin arvela, kun otetaan huomioon sahatyöläisten työttömyyden kasvu paikkakunnalla, että sisällissodan puhkeamisen aattona suuri osa syytetyistä oli vaila

¹⁵⁶ VRO 15/295. VROSyA, KA.

¹⁵⁷ Alatornion Pirkkiön suojeluskunnan mukaan työmies Emil Doktare ”ei ole tehnyt töitä oikein missään, on elänyt varastelulla ja kortinpeluulla”. VRYO 5833. VROSyA, KA.

Kulkukauppias Henrik Johanssonin yhteydessä hänen ammattinimikkeensä on asiakirjoissa merkitty lainausmerkeillä, varallisuuden ilmoitetun olevan mitä korttipöydästä saa. VRO 15/89. VROSyA, KA.

¹⁵⁸ Papintodistuksen mukaan Varonen oli tuomittu vuosina 1900–1909 useita kertoja kuritushuonerangaistukseen mm. varkauksista ja murroista. VRO 16/273. VROSyA, KA.

¹⁵⁹ Aatsinki 2009, 123.

vakinaista työtä. Tuomiokirjoissa 41 torniolaista syytettyä, 67 %, oli merkitty kuuluvaksi kaikista köyhimpien luokkaan, ja neljä, 6,5 %, kuului hyvävaraisiin. Valtakunnallisesti kaikista tuomituista 40 % oli merkitty köyhimpien luokkaan, kun 7,4 % kuului hyvävaraisiin.¹⁶⁰ Vaikka tuomiokirjojen merkintöihin suhtautuisikin varauksellisesti, on edellä olevien tietojen perusteella selvää, että torniolaiset syytetty edustivat yhteisönsä alinta sosioekonomista luokkaa, joihin elintarvikkeiden puutteesta johtuva hintojen kasvu oli iskenyt kaikista kipeimmin.

2.3 Jäsenyys työväenjärjestöissä

Vuoden 1918 suomalainen vallankumousliike muodostui järjestäytyneen työväenliikkeen piirissä. Ei siis ole ihme, että melkein jokainen tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä oli jäsenenä jossain työväenjärjestössä. Tieto siitä, mihin työväenjärjestön ammattiosastoon syytetty kuului, löytyi 48 syytetyn aktista. Jäsenyys eri ammattiosastoissa jakaantui seuraavan luettelon mukaisesti:

Taulukko 4. Jäsenyys eri ammattiosastoissa¹⁶¹

Sahatyöläisten ammattiosasto	15
Sekatyöläisten ammattiosasto	15
Kuljetustyöläisten ammattiosasto	11
Tehdas- ja sekatyöläisten ammattiosasto	4
Kirvesmiesten ammattiosasto	2
Rannikkopurjehtijain ammattiosasto	1

Tämän tutkielman piiriin kuuluvista 61 henkilöstä 36, eli 59 %, oli liittynyt mukaan työväenyhdistyksiin 1917 maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Suurin osa heistä, 25

¹⁶⁰ Paavolainen 1971, 325.

¹⁶¹ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

henkeä, oli liittynyt kevään ja kesän lakkoliikehännän aikana. Elokuun ja marraskuun suurlakon välisenä aikana oli liittynyt yhdeksän, ja marraskuun suurlakon jälkeen kaksi. Kuten edellisessä luvussa todettiin, nelinkertaistuivat työväenjärjestöjen jäsenmäärät maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Torniolaistenkin ryntäys työväenjärjestöjen jäseniksi vuonna 1917 on helppo ymmärtää seuraukseksi ei pelkästään poliittisten rajoitteiden poistumisesta vaan myös kiristyvistä taloudellisista ja yhteiskunnallisista tilanteista.

Ennen maailmansodan syttymistä 11 tämän tutkielman piirissä olevista henkilöistä oli liittynyt työväenjärjestöihin. Varhaisimmin, vuonna 1906 liittyivät työmies Matti Järvinen, Tornion punakaartin ensimmäinen johtaja¹⁶², ja muurari Juho Salmi, Röyttän punakaartilaisten päällikkö¹⁶³. Syytetyistä lausuntoja antaneet suojeluskuntalaiset pitivät pidempään työväenliikkeessä mukana olleita keskeisinä toimijoina vallankumousliikkeessä: Vojakkalan työväenyhdistykseen 1908 liittynyttä Juho Juntikkaa¹⁶⁴ ja Röyttän työväenyhdistykseen 1912 liittynyttä Eelis Johanssonia¹⁶⁵ luonnehdittiin suojeluskuntien lausunnoissa johtaviksi sosialisteiksi ja vallankumouksellisiksi. Maailmansodan aikana ennen maaliskuun vallankumousta liittyneitä oli kymmenen, ja kolmen kohdalla liittymisen ajankohtaa ei ollut merkitty aktiin. Yksi syytetyistä, työmies Seemi Marttala, kielsi kuulustelussaan kuuluneensa mihinkään työväenjärjestöön. Marttala kuitenkin kuului Oulussa vangittuihin torniolaisiin punakaartilaisiin, joten hänen väitettään voidaan pitää kyseenalaisena.¹⁶⁶

2.4 Kotiseudun kapinallisia

Kuten tämän tutkielman ensimmäisessä luvussa todettiin, oli Pohjois-Suomeen kohdistunut merkittävää muuttoliikettä sahateollisuuden kasvun myötä. Alueen perinteinen sosiaalinen ja taloudellinen rakenne muuttui, mikä mahdollisti

¹⁶² VRYO 1603. VROSyA, KA.

¹⁶³ VRO 15/84. VROSyA, KA.

¹⁶⁴ VRO 15/266. VROSyA, KA.

¹⁶⁵ VRO 16/358. VROSyA, KA.

¹⁶⁶ VRYO 1659. VROSyA, KA.

järjestäytyneen työväenliikkeen synnyn vanhan agraarisen yhteiskunnan antaessa tilaa modernille teollisuusyhteiskunnalle.¹⁶⁷ Tämän tutkielman piirissä olevista torniolaisista syytetyistä ainoastaan 55,7 %, eli 34 henkeä, oli syntynyt Tornion seudulla, heistä jokainen Alatornion pitäjässä.

Mistä lähes puolet torniolaisista syytetyistä oli sitten kotoisin? Ulla Aatsingin mukaan suuri osa sahateollisuuden pohjoiseen vetämistä työntekijöistä oli kotoisin Pohjois-Karjalasta ja Savosta.¹⁶⁸ Pohjoiskarjalaisia ei torniolaisista syytetyistä ollut kuitenkaan yksikään. Kolmasosa muualla syntyneistä oli lähtöisin Pohjois-Pohjanmaalta. Pohjois-Savosta lähtöisin olevia oli neljä, eli 14,8 % muualla syntyneistä. Saman verran oli muualla Lapissa ja Keski-Suomessa syntyneitä. Etelä-Pohjanmaalla ja Satakunnassa syntyneitä oli kumpiakin kaksi, Kainuussa ja Pirkanmaalla syntyneitä yksi kumpiakin. Muualla syntyneet olivat lähes kaikki kotoisin tuolloisista maaseutupitäjistä, ainoastaan kaksi oli kotoisin kaupungista.

Kolmen syytetyn kohdalla voi aktien tiedoista päätellä heidän muuttaneen Tornion seudulle vanhempiensa kanssa. Vanhempiensa kanssa muuttaneiden lukumäärä on luultavasti suurempi, mutta koska tiedot vanhemmista ja heidän asuinpaikastaan oli kirjattu akteihin ainoastaan naimattomien kohdalla, on täyden varmuuden saaminen tämän tutkielman lähdeaineiston kautta mahdotonta. Kymmenellä syytetyllä lähiomaisiksi oli merkitty molemmat vanhemmat, 28:lla joko isä tai äiti ja kahdella veli. Aktien merkintöjen perusteella syytettyjen vanhemmat edustivat työväenluokkaa: yleisin isän ammattinimike oli työmies ja usea äiti oli merkitty työmiehenleskeksi. Ainakin yhdellätoista (18 %) tämän tutkielman kohdehenkilöistä oli myös veli syytettynä. Kahden syytetyn kohdalla keskinäinen sukulaissuhde on aktien tietojen perusteella epävarma. Syytetyt korkeintaan kolmen hengen veljessarjat olivat kaikki Alatorniolla syntyneitä. Sukulaissuhteista muihin syytettyihin ei kuitenkaan ole selkeitä mainintoja itse akteissa, vaan olen päättellyt sukulaisuuden lähiomaisten kautta. Keskenään sukua olleiden osuus torniolaisista syytetyistä oli hivenen suurempi kuin kenttäoikeuksien kuulustelemien (14,9 %). Marko Tikka toteaa, että kenttäoikeuksien kuulusteltaviksi haettiin herkästi

¹⁶⁷ Aatsinki 2009, 326.

¹⁶⁸ Aatsinki 2009, 41.

punakaartilaisten omaisia tarkempien tietojen saamiseksi.¹⁶⁹ On luultavaa, että Torniossa sukulaissuhde on osaltaan vaikuttanut vangituksi ja syytetyksi joutumiseen – esimerkiksi 26. maaliskuuta 1918 vangitun Eelis Johanssonin¹⁷⁰ veli, kulkukauppias Henrik Johansson, vangittiin viisi päivää myöhemmin¹⁷¹.

Muualta tulleiden osuus torniolaisen työväenliikkeen johdossa oli huomattava. Tornion työväen järjestyskaartin ensimmäinen johtaja Matti Järvinen¹⁷² ja Tornion punakaartia Oulussa komentanut Risto Laine¹⁷³ eivät olleet syntyperäisiä torniolaisia. Tornion työväenyhdistyksen ja työväenneuvoston johtohahmoista Antti Granlund oli kotoisin Haukiputaalta¹⁷⁴, Everiinus Paananen Pihtiputaalta¹⁷⁵ ja Gustaf Dahlgqvist Oulusta¹⁷⁶. Punakaartin torniolaissyntyisistä johtohahmoista Juho Prykäri oli viettänyt pitkän ajan Amerikassa¹⁷⁷.

Syytettyjen torniolaisten kokemuspäiri ei ollut rajoittunut pelkästään Peräpohjolaan. Voidaan ajatella, että henkilökohtaiset kokemukset työväestön oloista ja sosiaalisten kontaktien kautta saadut tiedot ja esimerkit muualta ovat osaltaan muovanneet torniolaista työväenliikettä siinä missä paikalliset olosuhteet ja yleinen poliittinen agitaatio, kuten työväenlehdistö ja kiertävät puhujat. Jos suojeluskuntatoiminta oli tuntunut porvarillisista lappilaisista vieraalta etelän hienostelulta, oli työväen radikalismi sekin etelästä, idästä ja lännestä päin tullutta tuontitavaraa. Se oli kuitenkin uponnut taloudellissosiaalisen muutoksen kyntämään hedelmälliseen maaperään ja löytänyt syntyperäisistä torniolaisista vankkoja kannattajia.

¹⁶⁹ Tikka 2018, 331.

¹⁷⁰ VRO 16/358. VROSyA, KA.

¹⁷¹ Henrik vangittiin luultavasti sukulaissuhteitten ja elämäntapasyiden perusteella. Käsittelen häntä tarkemmin tutkielman tulevissa luvuissa. VRO 15/89. VROSyA, KA.

¹⁷² Järvinen oli syntynyt Laukaalla ja oli kirjoilla Haukiputaalla. VRYO 1603. VROSyA, KA.

¹⁷³ Laine oli kotoisin Kokemäeltä. VRYO 26688. VROSyA, KA.

¹⁷⁴ VRO 15/295. VROSyA, KA.

¹⁷⁵ VRO 15/90. VROSyA, KA.

¹⁷⁶ VRO 16/346. VROSyA, KA.

¹⁷⁷ VRYO 10822. VROSyA, KA.

2.5 Jäsenyys punakaartissa – muitten painostuksesta vai aatteen palosta

Vangittujen kapinasta epäiltyjen esitutkintakuulusteluissa pyrittiin selvittämään, oliko vangittu kuulunut punakaartiin, kaartiin liittymisen ajankohta ja tiesikö vangittu ketään kaartin johtajia tai siihen kiihottaneita. Jukka Kekkosen tutkimista valtiorikosoikeuksissa tuomituista 93,3 % oli ollut jollain muotoa osallisena punakaartissa.¹⁷⁸ Tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä 56 (91,8 %) myönsi kuulusteluissa kuuluneensa joko punakaartiin tai työväen järjestyskaartiin. Torniossa vangitut työväenliikkeen johtohahmot Antti Granlund¹⁷⁹, Gustaf Dahlqvist¹⁸⁰ ja Everiinus Paananen¹⁸¹ kielsivät olleensa mukana kaartitoiminnassa. Myöskin Torniossa vangittu kulkukauppias Henrik Johansson¹⁸² ja Oulun taistelun yhteydessä vangittu Oskari Varonen¹⁸³ kielsivät kuuluneensa kaartiin – viimeksi mainitun kohdalla väitettä voidaan pitää epäuskottavana jo pelkästään olosuhteitten vuoksi.

Kekkosen tutkimista valtiorikosoikeuksissa tuomituista 9,1 % oli punakaartin siviilihallinnon tai sotatoimien ja sotilashallinnon tehtävissä, eli toisin sanoen punakaartin johtoa.¹⁸⁴ Marko Tikan tutkimista kenttäoikeuksien eteen joutuneista punaisista 4,0 % oli punakaartin päälliköitä.¹⁸⁵ Torniolaisista syytetyistä jopa 16,3 % oli ollut kaartissa jonkinlaisessa johtoasemassa. Oulussa vangituista 34 syytetystä kolme henkilöä (8,8 %), komppanianpäälliköt Risto Laine¹⁸⁶ ja Juho Prykäri¹⁸⁷ ja platoonanpäällikkö Anton

¹⁷⁸ Kekkonen 1991, 63.

¹⁷⁹ VRO 15/295, VROSyA, KA.

¹⁸⁰ VRO 16/346, VROSyA, KA.

¹⁸¹ VRO15/90, VROSyA, KA.

¹⁸² VRO 15/89, VROSyA, KA.

¹⁸³ VRO 16/273, VROSyA, KA.

¹⁸⁴ Kekkonen 1991, 63.

¹⁸⁵ Tikka 2018, 336.

¹⁸⁶ VRYO 26688, VROSyA, KA.

¹⁸⁷ VRYO 10822, VROSyA, KA.

Hautalampi¹⁸⁸, olivat selkeitä Tornion kaartin johtohenkilöitä. Torniossa vangittujen 27 syytetyn keskuudessa kaartin johtohenkilöiden – osastonpäälliköiden, järjestäjien ja johtokuntien jäsenten – osuus oli vielä suurempi, 7 henkilöä (26 %). Tästä voidaan päätellä, että Torniossa kevään 1918 mittaan tehty vangitsemiset kohdistuivat punaisten johtajiin ja muihin eri syistä epäiltyihin henkilöihin. Koska osa vangituista kaartilaisista vapautettiin kevään mittaan¹⁸⁹, on luultavaa, että useat punakaartiin rivimiehinä kuuluneet paikkakuntalaiset eivät päätyneet valtiorikosoikeuksien tuomittaviksi.

Syytettyjen kertomusten mukaan keskeisimpiä kaartin organisaattoreita ja rekrytoijia – kiihottajia – Tornion seudulla olivat ylipäälliköksi nimetty Matti Anttonen, Seemi Juutinen ja Kustaa Jaspi. Anttonen oli paennut Ruotsiin¹⁹⁰ ja Jaspi kaatui Oulun taistelussa¹⁹¹. Seemi Juutisen mainitaan tulleen vangituksi. Alaraumon kaartin johtomiehen mainitaan olleen Aapo Savukoski. Myöskin Tornion kaartia Oulun taistelussa komentaneitten Risto Laineen, Anton Hautalammen ja Juho Prykärin mainitaan kiihottaneen kaartiin.

Alatornion ja Tornion työväen järjestyskaartit perustettiin virallisesti 27. ja 28. lokakuuta 1917.¹⁹² Työmies Erkki Mikon kuulusteluiden mukaan kaartitoimintaa oli kuitenkin ollut Alatorniolla Aapo Savukosken johdolla jo syyskuussa 1917.¹⁹³ Syys-lokakuun aikana kaarteihin liittyi yhdeksän tämän tutkimuksen piiriin kuuluvaa. Marraskuussa suurlakon aikaan tai välittömästi sitä ennen kaartiin liittyi 25 (41 %). Suurlakon aikana kaartilaisten määrä nousikin valtakunnallisesti ehkä jopa 50 000:een.¹⁹⁴ Joulukuussa 1917 kaartiin liittyi seitsemän, tammikuussa 1918 yhdeksän ja sisällissodan jo alettua helmikuussa 1918 kuusi syytettyä.

¹⁸⁸ VRYO 15422, VROSyA, KA.

¹⁸⁹ Teerijoki 2007, 565–567

¹⁹⁰ Työmies Matti Järvisen lausunto. VRYO 1603, VROSyA, KA.

¹⁹¹ Kustaa Jaspi kaatui Oulun taistelussa 3.2.1918. Suomen sotassurmat -tietokanta, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=22966>

¹⁹² Aatsinki 2009, 134.

¹⁹³ VRYO 1609, VROSyA, KA.

¹⁹⁴ Salkola 1985b, 220.

Jukka Kekkosen tutkimuksen mukaan kuulusteluissa yli puolet syytetyistä (50,6 %) ilmoitti syyksi kaartiin liittymiselle taloudelliset syyt, kuten työttömyyden ja toimeentulovaikkeudet. Muina syinä ilmoitettiin pakotus tai painostus (28,9 %) ja yllytys (13 %). Aatteellisista syistä myönsi liittyneensä ainoastaan 1,6 %, mikä on ymmärrettävää, sillä syytetyt ovat oletettavasti pyrkineet lieventämään syyllisyyttään kapinaan.¹⁹⁵ Taloudelliset syyt olivat keskeisiä kaartiin liittymiselle myös Tiina Lintusen tutkimien naiskaartilaisten keskuudessa.¹⁹⁶ Torniolaisista syytetyistä 52 ilmoitti jonkin syyn kaartiin liittymiselle.

Taulukko 5. Kaartiin liittymisen syy¹⁹⁷

Järjestyksenpidon vuoksi	13 (25 %)
Muitten mukana	12 (23 %)
Ilman erityistä syytä	12 (23 %)
Vapaaehtoisesti	6 (11,5 %)
Painostuksen vuoksi	3 (5,75 %)
Taloudellisista syistä	2 (3,8 %)
Aatteellisista syistä	2 (3,8 %)
Muista syistä	2 (3,8 %)

Muista syistä mukaan liittyneet kertoivat liittyneensä kaartiin päästäkseen sisään Tornion työväentalolle.

Ilmoittamalla liittymisen syyksi järjestyksen ylläpidon ovat syytetyt oletettavasti pyrkineet vähätteleämään vallankumouksellisuuttaan. Kaartijohtaja, pienviljelijä Juho Prykäri jopa ilmoitti liittyneensä mukaan siksi, että pelkäsi venäläisten sotilaitten muodostaneen yleiselle järjestykselle uhan, jota vastaan piti puolustautua.¹⁹⁸ Prykäri

¹⁹⁵ Kekkonen 1991, 63.

¹⁹⁶ Lintunen 2017, 73–74.

¹⁹⁷ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

¹⁹⁸ VRYO 10822, VROSyA, KA.

pyrki lausunnollaan läpinäkyvästi vetoamaan valkoisten kuulustelijoidensa venäläisvastaisiin asenteisiin. Sitä, kuinka monta muitten mukana liittyneistä tai ilman erityistä syytä liittyneistä oli painostettu tovereittensa tai kaartin johdon toimesta, on lähdeaineiston pohjalta hankala arvioida. Painostuskeinona kaartiin liittymiseen oli työmies Yrjö Rahkosen mukaan käytetty työttömäksi joutumista, jos ei liity.¹⁹⁹ On luultavaa, että niin ryhmäpaine kuin ideologiakin on vaikuttanut päätökseen liittyä kaartiin. Se, että tuomittu kertoo liittyneensä kaartiin muitten mukana, voidaan nähdä hänen pyrkimyksenään vähätellä omaa henkilökohtaista vastuutaan.

Kukaan syytetyistä ei myönnä saaneensa palkkaa kaartista. On kuitenkin luultavaa, että useampi kuin asiasta kertonut liittyi mukaan taloudellisista syistä. Kahdeksan Torniossa vangittua syytettyä kertoi saaneensa rahaa tammi-helmikuussa 1918 Tornion työväentalolla, useimmiten 10 markkaa, ja että tätä ”avustusta” olisi maksettu kymmenille miehille.²⁰⁰ Sahatyöläinen Aarne Rahkonen kertoi liittyneensä kaartiin 6. helmikuuta 1918, eli Tornion taistelun tapahtumapäivänä, koska oli kuullut, että Tornion työväentalolta sai leipää ilman leipäkorttia.²⁰¹ Suurlakon aikana mahdollisuus ottaa osaa elintarvikkeiden löytämiseksi tehtyihin kotitarkastuksiin on luultavasti kannustanut liittymään kaartiin. Syytettyjen kuulustelukertomukset antavat tulkintani mukaan viitteitä siitä, että sisällissodan puhjettua Tornion punakaarti olisi houkutellut liittymään kaartiin luvaten rahaa ja elintarvikkeita.

2.6 Torniolaisten kapinasta syytettyjen profiili

Keitä olivat torniolaiset syytetyt? Voidaan todeta, että he olivat alueella muutaman aikaisemman vuosikymmenen aikana tapahtuneen tuotantotaloudellisen murroksen luomaa ja mukanaan tuomaa työväestöä. Ensimmäisen maailmansodan ja Suomen itsenäistymisen ajan myllerryksissä he olivat sosioekonomisesti kaikkein

¹⁹⁹ VRO 16/355, VROSyA, KA.

²⁰⁰ Työmies Edward Mikon kuulustelukertomus. VRO 15/87, VROSyA, KA. Muurari Juho Salmi kertoi saaneensa 2. helmikuuta 1918 Tornion työväentalolla Seemi Juutilaiselta 100 markkaa jaettavaksi Röyttän punakaartilaisille. VRO 15/84, VROSyA, KA.

²⁰¹ VRO 16/354, VROSyA, KA.

haavoittuvimmassa asemassa – toisin sanoen torniolaiset syytetyt olivat niitä, joihin työttömyys, puute ja nälkä iskivät ensimmäisenä ja kipeimmin yleisen taloudellisen tilanteen heiketessä.

Torniolaisista syytetyistä kerätyistä tilastollisista tiedoista on mahdollista muodostaa keskiarvoihin ja yleisimpiin ominaisuuksiin perustuva prosopografinen komposiittikuva torniolaisesta syytetystä. Torniolainen komposiittisyytetty oli joko Alatorniolla tai Pohjois-Pohjanmaalla syntynyt, alle 30-vuotias, sahalla työskennellyt, luku- ja kirjoitustaitoinen ja vähävarainen naimaton mies. Hän oli liittynyt mukaan työväenliikkeeseen vuoden 1917 aikana ja edusti Tornion seudulle ja koko Lapin alueelle ominaista teollisuustyöläistä. Suomen sisällissota oli yleisesti katsoen maa- ja teollisuustyöläisten kapina, eivätkä torniolaiset syytetyt olleet poikkeus. Kenttäoikeuksien eteen joutuneista torniolainen komposiittisyytetty erosi siviilisäätynsä puolesta, sillä kenttäoikeuksien tuomitsemat olivat yleensä perheellisiä²⁰².

Edellä olevien tietojen valossa voidaan olettaa, että torniolaisia syytettyjä joukkona motivoi kaartitoimintaan akuutti yhteiskunnallinen kriisitilanne – erityisesti pelko maaliskuun vallankumouksen myötä saavutettujen oikeuksien menettämisestä – työttömyys ja elintarvikepula, paikallisen rajanylisen laittoman kaupan kiihdyttäessä mieliä entisestään. Voidaan päätellä lähdeaineistossa olevien tietojen perusteella, että heidän kokemuspiiriinsä kuuluivat ne radikaalit taloudelliset muutokset, jotka Marko Tikan mukaan saivat teollisuustyöväestön tarttumaan aseisiin.²⁰³ Rauhanomaiset poliittiset ratkaisut eivät näyttäneet mahdollisilta porvarillistenkin järjestäytyessä aseistetuiksi joukoiksi. Ratkaisu oli pyrkiä ottamaan valta työväestön käsiin keinolla millä hyvänsä – tämä oli toimintamalli, jonka inspiraationa oli Venäjän bolševikit. Torniolaisia syytettyjä, kuten monia heidän tovereitaan ympäri Suomen, ajoi akuutti epätoivo ja nälkä. Epätoivoiset ihmiset tekevät epätoivoisia tekoja.

²⁰² Tikka 2018, 329–331.

²⁰³ Tikka 2018, 329.

3. luku

Torniolaisten tutkinta valtiorikosoikeuksissa

Tässä luvussa tarkastelen syytettyjen torniolaisten tutkintaa valtiorikosoikeuksissa. Aluksi tarkastelen torniolaisten syytettyjen tutkintavankeusaikaa ennen valtiorikosoikeuksien istuntojen alkamista. Kuulustelukertomusten ja muun esitutkinta-aineiston pohjalta selvitän niitä tapahtumia, joiden perusteella syytetyt tuomittiin, kuten marraskuun suurlakon tapahtumia ja Tornion ja Oulun taisteluja. Tarkastelen myös esitutkintaviranomaisten ja Tornion seudun suojeluskuntien valtiorikosoikeuksille syytetyistä antamia lausuntoja.

3.1 Tutkintavankeus ja kuulustelut

Tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä 43 oli vangittu Oulun ja Tornion taisteluiden yhteyksissä 3. ja 6. helmikuuta 1918. Loput 18 syytettyä vangittiin Tornion seudulla helmikuun ja kesäkuun välisenä aikana. Hallituksen joukkojen päämaja oli antanut 25. helmikuuta ylipäällikkö Mannerheimin kuulutuksen, jossa suojeluskuntia velvoitettiin vangitsemaan kaikki ne henkilöt, jotka voisivat olla vaaraksi (hallituksen) sotatoimille, ovat aseellisesti taistelleet suojeluskuntia vastaan tai olleet johtajina tai kiihottajina. Epäilyksenalainen kuitenkin voitiin päästää rajoitettuun ja ehdolliseen vapauteen, mikäli tämän rikkomus oli vähäinen ja hänellä oli perhe paikkakunnalla.²⁰⁴ Taistelutoimien ulkopuolella helmikuun loppuun mennessä vangittiin Torniossa seitsemän syytettyä, maaliskuussa kolme, huhtikuussa viisi ja kesäkuussa, jolloin laki kapinallisten rankaisemisesta valtiorikosoikeuksista oli jo annettu, viimeiset kolme. Valtiorikosoikeuksien Oulussa toimineet osastot 15 ja 16 aloittivat tuomioitten jakamisen 19. kesäkuuta 1918²⁰⁵, ja ensimmäinen tämän tutkielman kohdehenkilö sai tuomionsa 28. kesäkuuta 1918. Muodollisen tutkintavankeuden aika kesti lähes viisi kuukautta suuremmalla osalla torniolaisista syytetyistä.

²⁰⁴ Paavolainen 1971, 20–23.

²⁰⁵ Valtiorikosoikeuksien osastojen 15 ja 16 tuomiokirjat. VROSyA, KA.

Oulun taistelun päätyttyä punaisten antautumiseen 3. helmikuuta 1918 vangitsivat valkoiset joukot 700–800 kapinallista. Suurin osa vangeista kerättiin Oulun lyseon pihalle. Työväenliikkeen ja punakaartin johtajat vietiin lääninvankilaan ja lääninhallituksen kellariin. Tilanahtauden ja vankien vartioinnin hankaluuden vuoksi vankeja alettiin siirtää Raatinsaareen venäläisten rakentamiin parakkeihin 19. maaliskuuta. Oulussa olleet noin 1000 venäläistä sotilasta pidettiin käytännössä vangittuna kasarmeillaan. Siitä, kenen vastuulla vangitut kapinalliset ovat, oli sodan alussa epäselvyyttä. Päätettiin, että vankeinhoito olisi sotilasviranomaisten vastuulla, kunnes vangit olivat saaneet tuomionsa. Muodostettiin sotavankilaitos, joka toimi Valloitetujen alueiden turvaamisosaston, VATOn, alaisuudessa. Sotavankilaitoksen päälliköksi nimitettiin Oulun lääninvankilan johtaja V. O. Juvenius, joka oli myös Oulun vankileirin johtaja 23. huhtikuuta saakka. Juveniuksen seuraaja Oulun vankileirin johtajana oli H. G. Thomé.²⁰⁶ VATOn hallinnoimilla leireillä oli kesällä 1918 vangittuna vähintään 80 000 punaista²⁰⁷, joista noin 11 600 kuoli vankeudessa²⁰⁸.

Tornion työväentalolla vangittiin Tornion taistelun jälkeen 6. helmikuuta 1918 70–80 punaista, joista suuri osa vapautettiin kevään mittaan. Venäläisiä sotilaita vangittiin noin 360. Kevään ja kesän 1918 aikana suomalaisten vankien enimmäismäärä Tornion seudulla oli noin 200. Pääasiallisena vankileirinä toimi työväentalo. Kesäkuussa 1918 siirrettiin Oulusta Tornioon 200 punavankia työskentelemään Haaparannan yhdysradan ratatöissä.²⁰⁹ Tämän tutkielman kohdehenkilöistä yksikään ei kuulunut Oulusta Tornioon siirrettyihin punavankeihin.

Kai Ala-Häivälä arvioi, että ainakin osa vangeista olisi kärsinyt ahtaista ja puutteellisista asunto-oloista Oulun vankileirillä. Oulun vankileirin muonitusilmoituksia ei ole säilynyt kesäkuun puoliväliä 1918 edeltävältä ajalta, jolloin työttömän vangin ruuasta saama

²⁰⁶ Ala-Häivälä 2000, 21–24.

²⁰⁷ Paavolainen 1917, 332.

²⁰⁸ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>

²⁰⁹ Teerijoki 2007, 565–567.

energiämäärä oli noin 1500 kilokaloria ja työtä tekevän noin 2000 kilokaloria. Lepotilassa olevan henkilön arveltiin tuolloin säilyvän hengissä 1800 kilokalorilla. Leirin ruoka-aineet olivat huonolaatuisia ja niitä varastettiin. Koska viralliset annokset olivat riittämättömiä, oli vankien leirin ulkopuolelta saama ruoka-apu elintärkeää. Vaikka ruuan toimittaminen vangeille oli välillä kiellettyä, katsoivat vartijat sitä sormien lävitse. Myös vankeja työvoimana leirin ulkopuolella käyttäneet työnantajat olivat velvoitettuja ruokkimaan työläisensä.²¹⁰ Suomen sotasurmat -tietokannan mukaan kaksi Oulun vankileirillä kuollutta alatorniolaista, 21-vuotias Yrjö Salmi²¹¹ ja 30-vuotias Karl Pekkala²¹², kuolivat nälkään ennen heidän tapauksiensa käsittelyä valtiorikosoikeudessa. Sairauteen Oulun vankileirillä kuoli kolme Tornion seudulta kotoisin olevaa, 33-vuotias Fredrik Hiltunen²¹³, 30-vuotias Kalle Latvalehto²¹⁴ ja 21-vuotias Juho Päckilä²¹⁵. On luultavaa, että aliravitsemus on ollut myötävaikuttamassa sairaudesta aiheutuneisiin kuolemiin. Tämän tutkielman piiriin kuuluvista yli neljäsosa, 16 henkeä, kertoi kuulusteluissa sairastavansa yleistä heikkoutta tai että heillä oli oireita, joiden voidaan tulkita johtuneen aliravitsemuksesta. Nälänhädästä ja leirin yli kuusi kuukautta kestäneestä olemassaolosta huolimatta oli Oulun vankileirin kuolleisuus ainoastaan 2,6 % suurimmasta ilmoitetusta vankimäärästä.²¹⁶ Vankeja kohtaan harjoitettu terrori oli Oulun vankileirillä vähäistä.²¹⁷

Tornion vankileirin osalta ei tarkempia tietoja vankien oloista tai kohtelusta ole, mutta luultavasti kuolleisuus on ollut alhainen.²¹⁸ Kuitenkin on luultavaa, että olot Tornion vankileirillä ovat olleet kehnot, sillä tutkielman kohdehenkilöistä Eelis Johansson²¹⁹,

²¹⁰ Ala-Häivälä 2000, 54–59.

²¹¹ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=27509>

²¹² Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=27508>

²¹³ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=28541>

²¹⁴ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=27507>

²¹⁵ Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=28545>

²¹⁶ Paavolainen 1971, 239.

²¹⁷ Ala-Häivälä 2000, 90.

²¹⁸ Teerijoki 2007, 565.

²¹⁹ VRO 16/358, VROSyA, KA.

Frans Salmi²²⁰ ja Everiinus Paananen²²¹ olivat sairastaneet lavantaudin. Lavantauti eli tyypus tarttuu *salmonella typhi* -bakteerin saastuttaman ruuan ja juoman kautta²²². Neljä Tornion vankileirillä ollutta punaista katosi jäljettämiin. Ulla Aatsinki arvelee heidän joko muuttaneen välittömästi vapautumisen jälkeen ulkomaille tai tulleen teloitetuiksi.²²³

Vangittujen punaisten kuulusteluprosessi alkoi pian vangitsemisen jälkeen. Kuulustelujen tarkoituksena oli saada tietoja punakaarteista ja selvittää mahdollisten asekatkijoiden ja kapinasuunnitelmien olemassaolo.²²⁴ Oulussa perustettiin 7. helmikuuta sotaoikeus vankien asiankäsittelyä varten.²²⁵ Lähdeaineiston mukaan tutkintalautakunnat kuulustelivat Oulussa vangittuja torniolaisia syytettyjä 10. helmikuuta alkaen. Suojeluskunnat suorittivat myös omia tutkimuksiaan – Alatornion Arpelan suojeluskunta oli kuulustellut kylän tunnettuja punakaartilaisia 1. huhtikuuta; kuulusteluissa antamiensa tietojen perusteella Antti Passi²²⁶ ja Iivari Ojanaho²²⁷ oli vangittu 5. huhtikuuta.

Yleensä torniolaisia syytettyjä oli kuulusteltu valtiorikosoikeutta varten kaksi kertaa. Kuulustelutilaisuudessa oli yleensä mukana vangittu, kuulustelija ja yksi tai kaksi todistajaa. Toukokuusta lähtien kuulustelut toimitettiin valmiitten kaavakkeiden mukaan. Punakaartissa päällikköasemassa olleet, kuten Risto Laine²²⁸, Anton Hautalampi²²⁹ ja Juho Prykäri²³⁰, siirrettiin 2. kesäkuuta tuomittaviksi Helsinkiin. Toukokuun loppuun mennessä Torniossa vangittujen kuulustelut suoritettiin 1.–6. kesäkuuta Tornion poliisilaitoksella. Torniossa kuulustelut suorittaneen esitutkintaviranomaisen henkilöllisyyttä ei tätä tutkielmaa tehdessä kyetty selvittämään. Oulun vankileirille nämä Torniossa vangitut siirrettiin 8. kesäkuuta. Oulussa vankeja kuulustelivat tutkintotuomari Oskar Ravander ja varatuomarit Väinö Haapala, Olli Piikinä, Ville Rahkonen,

²²⁰ VRO 15/365, VROSyA, KA.

²²¹ VRO 15/90, VROSyA, KA.

²²² https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/ktl.mat?p_artikkeli=mat00044

²²³ Aatsinki 2009, 226–227.

²²⁴ Paavolainen 1971, 34.

²²⁵ Ala-Häivälä 2000, 93.

²²⁶ VRO 15/279, VROSyA, KA.

²²⁷ VRO 15/278, VROSyA, KA.

²²⁸ VRYO 26688, VROSyA, KA.

²²⁹ VRYO 15422, VROSyA, KA.

²³⁰ VRYO 10822, VROSyA, KA.

A. Illikainen ja Vihtori Poropudas. Torniolaisten kuulustelut jakaantuivat varsin epätasaisesti eri tutkintaviranomaisille: tutkintotuomari Ravander kuulusteli 26 kohdehenkilöä, eli lähes 40 %. On merkillepantavaa, että toisena todistajana Oulussa tehdyissä kuulusteluissa oli usein koululaiseksi merkitty henkilö. On pohtimisen arvoista, mitä ilmeisen alaikäisen todistajan läsnäolo on tarkoittanut kuulustellun yleisesti ymmärretyn oikeusturvan kannalta.

3.2 Syytettyjen toimet marraskuun suurlakon aikana

Majuri Aminoffin laatimien valtiorikosoikeuksien tutkintaohjeitten mukaan suoritetuissa kuulusteluissa pyrittiin selvittämään, mitä vangittu tiesi ”aseista riisumisista ennen sotaa ja sodan aikana (kutka esim. johtivat): ryöstöistä, murhista ja murhapoltoista sosialistien suurlakon aikana viime syksynä ja myöhemmin ja kutka ottivat niihin osaa”. Myös suojeluskunnilta pyydetyissä lausunnoissa kysyttiin tietoja vangitun osallisuudesta ”ryöstöihin, murhiin, räjäköyksiin ja kiristykseen” suurlakon aikana ja onko vangitun luota löytynyt varastettua tavaraa, jollaisiksi takavarikoidut tavarat aina luokiteltiin.

Tämän tutkielman piirissä olevasta 61 syytetystä 25 (40 %) oli ollut joissain järjestyskaartin toimissa suurlakon aikana. Vahtipalveluksessa oli ollut kuusi syytettyä, kotitarkastuksiin oli osallistunut 12 syytettyä ja Tornion maistraatin istunnon keskeyttämiseen 19. marraskuuta 1917 oli osallistunut kolme syytettyä. Kotitarkastukset ja takavarikot tehtiin pääosin Alatornion Röyhtässä ja Kuusiluodossa ja kohdistuivat kauppiaitten ja And. Kurt & Co:n virkamiesten asuntoihin.

Ulla Aatsinki toteaa, että suorittaessaan takavarikkoja Röyhtän järjestyskaarti pyrki toimimaan yhteistyössä elintarvikelautakunnan kanssa ja noudattamaan elintarvikelain määräyksiä. Suurlakon poikkeuksellisissa olosuhteissa järjestyskaarti katsoi olevansa ylin järjestyksenvalvoja ja pyrki ratkaisemaan työväestöä koettelevan

elintarvikeongelman tehokkaimmaksi katsomallaan tavalla.²³¹ Keskeinen osallinen takavarikoitujen elintarvikkeiden välittämisessä oli kalastaja Aatami Karppinen. Kuulustelussa Karppinen kertoo jakaneensa ja myyneensä elintarvikkeita elintarvikelautakunnan määräyksestä ja tilittäneensä 600 markkaa Tornion järjestyskaartin esikuntaan ja 1000 markkaa Alatornion työväenneuvostolle. Karppisen kuulustelukertomus antaa olettaa, että vaikka takavarikkojen tarkoituksena on ollut elintarvikelain toimeenpano, on takavarikkotavaran myynnillä hankittu myös rahaa järjestyskaartille, joka on sitten jakanut sitä avustuksina jäsenille.²³²

Tornion työväenneuvoston jäsenen Antti Granlundin kuulustelukertomuksen mukaan venäläiset sotilaat olivat tarjonneet suurlakon alkaessa työväenneuvostolle ja järjestyskaarteille aseita, joita neuvosto ei ottanut vastaan muuta kuin lainaksi ilmaradan, valtion dynamiittivaraston ja välitysliikkeiden vartioimista varten. Aseet oli luovutettu suurlakon jälkeen takaisin venäläisille.²³³ Arpelan suojeluskunnan kuulustelussa työmies Iivari Ojanaho kertoi arpelalaisten lähetystön käyneen pyytämässä elintarvikkeita ja aseita Tornion työväenneuvostolta, joka oli luvannut lähettää ”aseväkeä ja aseita jos arpelalaiset eivät pärjää”.²³⁴ Ilmeisesti aseita ei kuitenkaan missään vaiheessa toimitettu Arpelan järjestyskaartille.

Aseistetut järjestyskaartilaiset ja heidän mukanaan olleet venäläiset sotilaat muodostivat kuitenkin potentiaalisen väkivallan uhkan suurlakon aikana. Pirkkiön suojeluskunnan lausunnon mukaan työmies Juho Jääskeläinen oli kiväärillä aseistettuna uhkaillut useita paikkakuntalaisia.²³⁵ Lähimmäksi verenvuodatusta tilanne oli kärjistynyt Röyttässä kauppias K. J. Väänäsellä 18. marraskuuta tehdyssä kotitarkastuksessa. Pirkkiön suojeluskunnan ja kauppias Väänäsen lausuntojen mukaan työmies Tuomas Taskinen oli napannut mukana olleelta venäläiseltä kiväärin ja yrittänyt ampuu kauppias Väänäsen. Taskinen ei kuitenkaan ollut osannut käyttää kivääriä ja venäläinen otti häneltä kiväärin pois.²³⁶ Tornion maistraatin istunnon väkivaltaisessa keskeyttämisessä 19. marraskuuta

²³¹ Aatsinki 2009, 156–157.

²³² VRO 16/128, VROSyA, KA.

²³³ VRO 15/295, VROSyA, KA.

²³⁴ VRO 15/278, VROSyA, KA.

²³⁵ VRYO 2573, VROSyA, KA.

²³⁶ VRO 15/364, VROSyA, KA.

olivat mukana ilmeisenä johtajana Matti Järvinen²³⁷, Everiinus Paananen²³⁸ ja Antti Granlund²³⁹. Alatornion kotitarkastuksista ja maistraatinistunnon keskeyttämisestä huolimatta olot marraskuun suurlakon aikana Tornion seudulla olivat kaikesta päätellen varsin rauhalliset. Suurlakon päätyttyä nuorsuomalainen Tornion Lehti kirjoittikin 23. marraskuuta, että ”pankit, puodit ja koulut ovat saaneet olla koko ajan häiritsemättä. Yhteentörmäykset ovat täällä, kuten muuallakin maassa, estetty sivistyneistön suurella pidättyväisyydellä.”²⁴⁰ Kotitarkastukset ja maistraatinistunnon keskeyttäminen ovat kuitenkin epäilemättä ärsyttäneet porvarillisia asukkaita ja jyrkentäneet asenteita työväenliikettä kohtaan.

3.3 Tornion punakaartin osuus Oulun taistelussa

Varmistaakseen Pohjois-Pohjanmaan säilymisen valkoisten hallussa ja turvatakseen maantie- ja rautatieyhteydet Ruotsiin ilmoitti ylipäällikkö Mannerheim 30. tammikuuta 1918 lähettävänsä Ouluun 650 miestä ja tykkejä eversti A. Tunzelman von Adlerflugin komennossa. Ouluun oli perustettu työväen järjestysmiehistö jo 16. elokuuta 1917, johtavana hahmonaan Hugo Granath. Vaikka Oulun punakaartiin kuului noin 700 miestä ja sillä oli noin 500 asetta, oli sen johto aina sisällissodan syttymiseen asti hajanaista maltillisten ollessa enemmistönä. Oulua lähestyvän hallituksen sotilasretkikunnan saavuttua Ruukkiin 31. tammikuuta lähetti Oulun työväenneuvosto Yrjö Kallisen neuvottelemaan sen kanssa. Maltillisen Kallisen yrityksistä huolimatta neuvottelut epäonnistuivat. Mannerheim määräsi Oulun vallattavaksi viivytyksettä, nimitti komentajaksi ratsumestari Hannes Ignatiuksen ja vahvisti retkikuntaa 200 miehellä ja kuudella konekiväärillä. Mannerheimin aseistariisumismääräyksen mukaisesti Pohjois-Pohjanmaan suojeluskunnat aloittivat toimintansa Limingassa 30. tammikuuta 1918 ja riisuiivat 50-henkisen varuskunnan aseista. Tämän jälkeen suojeluskunnan toiminta Oulussa käynnistyi Fabritiuksen talossa sijainneen venäläisten kanslian ja asevaraston valtauksella. Suojeluskuntalaisten yritys valloittaa kaupungin itäpuolella sijainnut 700

²³⁷ VRYO 1603, VROSyA, KA.

²³⁸ VRO 15/90, VROSyA, KA.

²³⁹ VRO 15/295, VROSyA, KA.

²⁴⁰ *Tornion Lehti* (TL) 23.11.1917.

sotilaan kasarmi kuitenkin epäonnistui, minkä jälkeen suojeluskuntalaiset vetäytyivät lääninhallituksen rakennukseen ja maanmittauskonttoriin.²⁴¹

Tiedot Oulun tilanteesta ovat kulkeutuneet Tornion seudun kaartilaisille luultavasti sanansaattajien välityksellä, sillä rautatie-, posti-, puhelin- ja lennätinyhteydet Tornion seudulta muualle Suomeen olivat poikki.²⁴² Ulla Aatsinki arvelee, että Oulusta Kemiin 31. tammikuuta tullut Rovaniemen punakaartin päällikkö Kaarlo Kurki²⁴³ oli kehottanut Tornion punakaartia lähtemään avustamaan Oulun kaartia ennalta sovitun taistelusuunnitelman mukaisesti.²⁴⁴

Kuulustelukertomusten perusteella Tornion seudun järjestyskaartilaisia oli kehoitettu osallistumaan Tornion työväentalolla pidettyyn kokoukseen perjantaina 1. helmikuuta 1918. Kokouksessa päätettiin koota vapaaehtoisjoukko, joka lähtisi Ouluun avustamaan paikallisia punaisia taistelussa suojeluskuntaa ja hallituksen joukkoja vastaan. Kello neljän aikoihin iltapäivällä noin sadan miehen joukko, joista 36 tämän tutkielman kohdehenkilöitä, lähti Risto Laineen johdolla ylimääräisellä junalla kohti Oulua venäläisten sotilasjunan seurattessa perästä. Kyläjoen asemalla junat pysähtyivät, jolloin punakaartilaisille jaettiin aseet venäläisten junasta. Ouluun juna saapui seuraavana aamuna kello viiden aikaan, minkä jälkeen torniolaiset marssivat Oulun työväentalolle ja syötyään paneutuivat levolle. Alle kolmasosa Oulun retkelle osallistuneista 36 kohdehenkilöstä, 10 henkeä eli 27,7 %, nimenomaisesti myönsi kuulusteluissa tietäneensä Tornion lähtiessä, että tarkoitus oli mennä avustamaan Oulun punakaartia taistelussa. 11 kohdehenkilöä, 30,5 %, eivät maininneet matkan tarkoitusta. Täysin tietämättömiä matkan tarkoituksesta väitti olleensa kahdeksan kohdehenkilöä, ja seitsemän väitti lähteneensä mukaan muista syistä.

On kuitenkin hyvin vaikea kuvitella, että lähtijät olisivat olleet tietämättömiä. Varsinkin

²⁴¹ Hautala 1976, 618–621.

²⁴² Teerijoki 2007, 558.

²⁴³ Rovaniemen punakaartin päällikkö Kaarlo Kurki teloitettiin julkisesti Kemin torilla 8. helmikuuta 1918. Aatsinki 2009, 216.

²⁴⁴ Aatsinki 2009, 185.

plutoonanpäällikkö Anton Hautalammen väite²⁴⁵, ettei hän tiennyt matkan tarkoitusta, on erittäin epäuskottava. Työmies Hjalmar Bärge väitti, että hänen nimensä lisättiin Ouluun lähtevien luetteloon hänen tahtomattaan. Bärge oli ajatellut matkustavansa junalla Kyläjokeen asti mennäkseen sisarensa luo, mutta oli joutunut ottamaan kiväärin ja jatkamaan matkaa Risto Laineen määräyksestä.²⁴⁶ Työmies Kalle Hiltula väitti lähteneensä mukaan mennäkseen tapaamaan sukulaisiaan Oulussa.²⁴⁷ Työmies Oskari Varonen sanoi lähteneensä matkalle mennäkseen hoidattamaan sukupuolitauteja Ouluun ja ottaneensa Kyläjoessa kiväärin ”koska ilmaiseksi sai”.²⁴⁸ Työmies Juho Jääskeläinen väitti kuulustelussa, että Tornion työväentalon kokouksessa olisi päätetty lähteä korjaamaan Kellon aseman tienoilla rikottua rautatietä, jotta elintarvikejuna pääsisi Tornioon.²⁴⁹ Jääskeläisen väite on epäuskottava, mutta siinä on totuuden siemen, sillä Oulun suojeluskunta oli räjäyttänyt radan katki. Radan katkaisseet Otto Heikinheimo, Jussi Väisänen ja Aarne Korhonen olivat pyytäneet lupaa saada räjäyttää koko tuleva juna, mutta maaherra ei antanut siihen suostumustaan.²⁵⁰ Luultavasti tämän radan rikkoutumisen vuoksi kaartilaisjunan noin 120 kilometrin matka Tornioista Ouluun kesti likimain 12 tuntia.

Tilanne Oulussa oli sekava ja jännittynyt torniolaisten saapuessa. Epäonnistuttuaan venäläisten kasarmin valloituksessa olivat Oulun suojeluskuntalaiset, noin 350 miestä, linnoittautuneet lääninhallituksen rakennukseen, lyseolle ja maanmittauslaitokselle. Kasarmilla olevien venäläisten asenne oli epämääräinen, ja he kävivät neuvotteluja niin suojeluskuntalaisten kanssa antautumisesta kuin punakaartilaistenkin kanssa liittymisestä suojeluskuntalaisia vastaan. Vaikka Oulun punakaarti oli suojeluskuntalaisiin verrattuna niin miesmäärältään kuin aseistukseltaankin ylivoimainen, ei se ollut yrittänyt omin voimin hyökätä suojeluskuntaa vastaan. Tornioista saapuneitten punakaartilaisten ja venäläisten saavuttua lauantaina 2. helmikuuta tehtiin kuitenkin päätös käydä suojeluskuntalaisia vastaan.²⁵¹

²⁴⁵ VRYO 15422, VROSyA, KA.

²⁴⁶ VRYO 13911, VROSyA, KA.

²⁴⁷ VRYO 574, VROSyA, KA.

²⁴⁸ VRO 16/273, VROSyA, KA.

²⁴⁹ VRYO 2573, VROSyA, KA.

²⁵⁰ Kaitera 1922, 264.

²⁵¹ Kaitera 1922, 261–264.

Kello neljän aikaan iltapäivällä Oulun punakaarti toimitti kirjallisen antautumisvaatimuksen lyseolle ja vaati suojeluskunnan antautumista kymmenen minuutin kuluessa. Määräajan umpeuduttua punakaartilaiset aloittivat hyökkäyksen suojeluskuntalaisten aseisiin. Torniolaiset ampuivat Pokkitörmältä kohti lyseota.²⁵² Tulitaistelun kestänyt noin tunnin syttyi lyseota vastapäätä Torikadun ja Aleksanterinkadun välissä ollut kortteli palamaan, ilmeisesti heitetystä palopommista,²⁵³ jolloin torniolaiset komennettiin takaisin työväentalolle. Punakaartin yritys hyökkäämällä saada suojeluskuntalaiset antautumaan epäonnistui.

Oulussa taistelujen aikaan olleesta tämän tutkielman 36 kohdehenkilöstä 20 myönsi kuulusteluissa olleensa mukana 2. helmikuuta suojeluskuntalaisten asemia vastaan käydyssä taistelussa. Yhdeksän myönsi olleensa itse Pokkitörmällä ja 11 kertoi olleensa Kauppatorin liepeillä reservinä. Kuulustelukertomusten mukaan torniolaisia komensivat Pokkitörmällä taistelussa Risto Laine²⁵⁴, joka kuitenkin kuulusteluissa kielsi olleensa mukana sairauden vuoksi, Anton Hautalampi ja August Salo. Tyypillinen syytetyn antama kuvaus Pokkitörmän taistelusta on työmies Antti Patalan kuulustelukertomuksessa. Patala kertoi ammunnan alettua heittäytyneensä maahan jonkin talonkulman taakse Kaupunginojan eteläpuolella ja maanneensa siinä uskaltamatta nostaa päätään.²⁵⁵ Ainoastaan kuusi syytettyä myönsi ampuneensa taistelun aikana ja jokainen heistä oli tietämätön osumista. Neljä syytettyä kertoi olleensa taistelun aikana aseistettuina vahteina työväentalon ympäristössä. Seitsemän syytettyä kertoi olleensa taistelun aikaan työväentalolla joko sairaana tai muuten jouten.

Kun hyökkäys suojeluskuntalaisia vastaan oli epäonnistunut, alkoivat punakaartilaiset aamuyöllä sunnuntaina 3. helmikuuta keskittää voimiaan puolustautuakseen valkoisten joukkoja vastaan, jotka olivat jo tulleet kaupungin eteläpuolelle Kiviniemeen. Päävarustuksensa punakaartilaiset keskittivät kaupungin keskustaän työväentalon

²⁵² Kaitera 1922, 297–298.

²⁵³ Kaitera 1922, 300.

²⁵⁴ VRYO 26688, VROSyA, KA.

²⁵⁵ VRYO 1658, VROSyA, KA.

ympäristöön ja aseman seuduille. Valkoisten hyökkäyssuunnitelma oli, että eversti Nenonen ja I osasto kiertäisivät kaupungin pohjoispuolelle Laanilaan, josta ammuttaisiin tykeillä venäläisten kasarmia, kapteeni Tiainen ja II osasto etenisivät rataa pitkin ja ottaisivat haltuun Intiönkankaan ja hautausmaan ja jääkäri Petrelius ja III osasto hyökkäisivät etelästä kohti kaupungin keskustaa ja työväentaloa.²⁵⁶ Taistelu Oulusta alkoi tykinlaukauksilla, jotka hallituksen joukot ampuivat Laanilasta 3. helmikuuta kello yhdeksän aamulla. Punakaartilaiset tekivät ankaraa vastarintaa eritoten etelästä päin hyökännyttä III osastoa vastaan, mutta kun valkoiset saivat työväentalon viiden konekiväärin ristituleen, nostivat punaiset valkoisen lipun antautumisen merkiksi kello kolmen jälkeen iltapäivällä. Työväentalon korttelissa vangiksi jäi yli 600 punaista.²⁵⁷ Oulun taistelun yhteydessä harjoitettu punainen ja valkoinen terrori jäivät vähäisiksi: punaiset surmasivat joko tapaturmaisesti tai sala-ampumalla neljä henkilöä, valkoiset teloittivat yhden²⁵⁸.

Osallisuuden punaisten torjuntataisteluihin myönsi kuulusteluissa 26 tämän tutkielman kohdehenkilöä, joista 11 myönsi ampuneensa kiväärillä hyökkääviä valkoisia kohti. Kahdeksan väitti olleensa sairaana tai muuten jouten työväentalolla. Yksikään kiväärillä ampuneista ei myöntänyt tietävänsä, oliko osunut keneenkään. Jokainen kertoi jättäneensä aseensa ja patruunat työväentalolle antautumisen yhteydessä. On luultavaa, että syytetyt pyrkivät kuulusteluissa vähättelemään tekojaan Oulun taistelussa. Väitteet, joiden mukaan oli sairaana taistelujen aikana tai ettei ollut ampunut, ovat olleet keino tehdä itseään vähemmän syylliseksi kuulustelijoiden silmissä – varsinkin kun syyttäjänkin oli hyvin vaikea todentaa jälkikäteen sitä, oliko joku yksittäinen kaartilainen ampunut.

Kaikkia Oulussa taistelun aikana olleita tutkielman kohdehenkilöitä ei vangittu Oulun työväentalon antautuessa. Torniossa 16. helmikuuta vangittu työmies Matti Lipponen ja 12. kesäkuuta vangittu verhoilija Gustaf Dahlgqvist olivat matkustaneet 1. helmikuuta Ouluun punakaartin mukana. Lipponen väitti, että hän lähti Ouluun ostaakseen sieltä

²⁵⁶ Kaitera 1922, 302–307.

²⁵⁷ Kaitera 1922, 312–318.

²⁵⁸ Hautala 1976, 622. Ks. myös Paavolainen 1967, 179.

ruplia halvemmalla kurssilla kuin Torniossa myytiin. Lipponen väitti olleensa lauantain 2. helmikuuta jouten työväentalolla, kunnes oli iltahämärissä karannut ja yöpynyt joko taivasalla tai jonkun tuntemattoman pariskunnan ja rakennusmestari Hugo Niemen luona muutaman päivän, kunnes oli tuntemattoman kalakauppiaan hevoskyydillä päässyt Kelloon ja sieltä eteenpäin Alatorniolle.²⁵⁹ Lipposen kuulustelukertomukset ovat keskenään ristiriitaisia ja epäuskottavia – on vaikea kuvitella, että kukaan olisi majoittanut luokseen tuntematonta miestä, kun kaupungissa taisteltiin. Arvelen, että Lipponen oli jotenkin livahtanut pakoon ja välttänyt vangitsemisensa työväentalon antautuessa.

Verrattuna Lipposen kertomukseen oli Gustaf Dahlqvistin selitys Oulun matkalleen uskottavampi. Dahlqvist, joka oli Tornion työväennäyttämön johtaja, oli tullut Ouluun punakaartilaisten mukana sen vuoksi, että hänet oli kutsuttu esiintyjäksi näytelmään, joka esitettäisiin Oulun työväennäyttämöllä 3. helmikuuta. Koska muita junia ei kulkenut, oli Dahlqvistin ollut pakko tulla punakaartilaisten mukana. Junan saavuttua Ouluun ei Dahlqvist ollut seurannut muita työväentalolle vaan mennyt laulajatar Hulda Keskisen luo. Hän nimesi useita puolestaan todistavia. Dahlqvistin kertomuksen vahvistivat kirjeitse rakennusmestari W. Sirviö ja aliupseerit Isak Halttu ja W. Anders Oulusta.²⁶⁰

Torniossa 31. maaliskuuta vangittu kulkukauppias Henrik Johansson kertoi kuulustelussa, että hän oli saapunut Ouluun Rovaniemeltä 30. tammikuuta. Erittäin rönsyilevässä ja ristiriitaisessa kuulustelukertomuksessaan Johansson kielsi olleensa missään kaartitoimissa mukana ja kertoi oleskelleensa Oulussa Tyyne Helamäen luona 4. helmikuuta saakka, jolloin muutti matkustajakoti Saliniin tai hakeutui lääninsairaalaan kuppataudin hoitoa varten. 24. helmikuuta Johansson oli hakenut Oulun suojeluskunnalta matkustustodistuksen ja palannut kotiinsa Alatornion Röyttään.²⁶¹

²⁵⁹ VRO 15/86, VROSyA, KA.

²⁶⁰ VRO 16/346, VROSyA, KA.

²⁶¹ VRO 15/89, VROSyA, KA.

3.4 Tornion taistelu

Sisällissodan syttymisen 28. tammikuuta ja Tornion taistelun 6. helmikuuta 1918 välisenä aikana säilyivät olot Tornion seudulla ulkoisesti rauhallisina. Pinnan alla ilmapiiri oli kuitenkin todella jännittynyt. Vaikka venäläisten sotilaiden määrä oli jatkuvasti vähentynyt, oli heitä Tornion seudulla vielä noin 550. Samana päivänä, kun torniolaiset kaartilaiset lähtivät Oulun taisteluun, tuli jääkärikapteeni Friedel Jacobsson Ruotsista Suomeen ja otti suojeluskuntalaisten komennon. Paikkakunnalle jääneet kaartilaiset olivat kerääntyneet työväentalolle.²⁶² Ulla Aatsingin mukaan Oulun retkelle olivat Tornioista lähteneet eniten vallankumouksellista toimintaa kannattaneet. Tornioon jääneet olivat päättäneet seurata tapahtumien kulkua sivusta niihin osallistumatta.²⁶³

Kemin suojeluskunta oli siirtynyt Rovaniemelle avustamaan paikallista suojeluskuntaa 29. tammikuuta, jolloin rovaniemeläiset kaartilaiset karkasivat junalla Kemiin. Kaartilaiset ottivat vallan Kemissä, ja kemiläiset ja rovaniemeläiset suojeluskuntalaiset siirtyivät Rovaniemeltä Tervolaan. Lauantaina 2. helmikuuta kaartilaiset päättivät lähteä junalla Tervolaan tehdäkseen suojeluskuntalaiset vaarattomiksi. Jacobssonin johdolla suojeluskuntalaiset järjestivät kaartilaisjunalle väijytyksen. Junan pysähtyttyä rikotun radan vuoksi puhkesi noin 20 minuuttia kestänyt tulitaistelu, jonka jälkeen juna lähti kiireesti takaisin kohti Kemiä suojeluskuntalaisten kykenemättä sitä estämään. Kaartilaisia kaatui tulitaistelussa 10, vankeja ja haavoittuneita oli 15. Suojeluskuntalaisille ei koitunut tappioita. Tervolasta suojeluskuntalaiset siirtyivät 4. helmikuuta takaisin Rovaniemelle valmistautuakseen Tornion valtausta varten.²⁶⁴

Tornion suojeluskunta oli saanut Jacobssonin toimintaohjeet kuriirin toimittamana 4. helmikuuta. Torniolaisten suojeluskuntalaisten tehtävänä oli toimia reservinä ja koettaa

²⁶² Teerijoki 2007, 558.

²⁶³ Aatsinki 2009, 184.

²⁶⁴ Kaitera 1922, 272–276.

pitää venäläiset ja punaiset kaupungin puolella, jotta nämä eivät pääsisi avustamaan joen toisella puolella aseman seuduilla olevaa venäläisten pääjoukkoa. Jacobssonin suojeluskuntajoukot hyökkäsivät Tornioon 175 miehen ja neljän joukkueen voimin. I joukkueen tehtävänä oli marssia joen ja asema-alueen välistä maantietä vallatakseen aseman eteläpuolella oleva Iisakan kasarmi. II joukkueen tehtävänä oli vallata noin kaksi kilometriä asemalta pohjoiseen olevan kansanopisto (nykyisin Peräpohjolan opisto). III ja IV osastojen oli tarkoitus käydä asema-aluetta vastaan.

Tornion taistelu alkoi kello viiden aikaan, kun venäläiset avasivat junavaunuista tulen lähestyviä III:tta ja IV:tta osastoa vastaan. Asema-alueen taistelu, jossa Jacobsson, jääkäri Juvonen ja useita muita kaatuivat, kesti noin 45 minuuttia ja päättyi suojeluskuntalaisten voittoon. Iisakan kasarmilla oli myös puhjennut tulitaistelu, joka päättyi venäläisten antautumiseen puoli kahdeksalta illalla. Taisteluiden raivotessa joen itäpuolella olivat työväentalolla olleet punaiset antautuneet suojeluskuntalaisille ampumatta laukaustakaan. Kun Iisakan kasarmi oli antautunut, lähetettiin Tornion suojeluskuntalaiset valtaamaan Alatornion kirkon luona ollut Linnaisten kasarmi, joka antautui aamulla 7. helmikuuta. Taisteluiden aikana kymmeniä venäläisiä ja johtavia punaisia oli paennut rajan yli Ruotsiin. Suojeluskuntalaisia oli kaatunut taisteluissa kahdeksan, haavoittuneita oli saman verran. Suojeluskuntalaiset saivat vangiksi 450 venäläistä, 500 sotainvalidia ja 80 punaista.²⁶⁵ Venäläisiä taisteluissa kaatui 15–40. Torniolaisten suojeluskuntalaisten tappiot rajoittuivat vain yhteen haavoittuneeseen. Venäläisiltä takavarikoitiin satoja kivääreitä, kymmeniä ammuslaatikoita ja kolme autoa. Antautuneelta työväentalolta löytyi vain 12 kivääriä ja muutama revolveri.²⁶⁶

Taistelun jälkeinen valkoinen terrori Torniossa kohdistui lähes täysin venäläisiin: virallisten tietojen mukaan ammutuiksi tuli seitsemän venäläistä ja yksi suomalainen, ”sodankyläläinen ammattikäytyri Sova²⁶⁷”. Tämä poikkesi huomattavasti Kemin tilanteesta, missä kenttäoikeuden antamaan teloitustuomioon riitti pelkkä jäsenyys punakaartissa.²⁶⁸ Ulla Aatsingin mukaan eri lähteet antavat kuitenkin olettaa, että

²⁶⁵ Kaitera 1922, 330–334.

²⁶⁶ Teerijoki 2007, 560.

²⁶⁷ Kaitera 1922, 334.

²⁶⁸ Aatsinki 2009, 231.

torniolaisia olisi teloitettu joko jäällä tai jossain saarella.²⁶⁹ Venäläisiltä takavaroiitiin runsaasti elintarvikkeita, kuten 38 säkkiä ruisjauhoja, 80 säkkiä tattariryynyjä ja 13 tuhatta kiloa korppuja.²⁷⁰

Yhdeksän tämän tutkielman kohdehenkilöistä kuului noin 80 kaartilaisen joukkoon, joka vangittiin suojeluskuntalaisten vallatessa Tornion työväentalon. Yksi vangittiin hänen ollessaan matkalla työväentalolle taistelun puhjettua. Taistelua seuraavina päivinä 7. ja 8. helmikuuta vangittiin kolme syytettyä kodeistaan. Myöhemmin paikkakunnalla vangitut eivät ainakaan lähdeaineiston perusteella olleet työväentalolla 6. helmikuuta. Eelis Johansson oli vapautettu 14. helmikuuta 1918 mutta vangittiin uudelleen 26. maaliskuuta.²⁷¹ Muut työväentalolla vangitut syytetyt olivat ilmeisesti vangittuna aina valtiorikosoikeuden käsittelyyn saakka.

Tornion työväentalolla vangittujen kuulustelukertomuksista on pääteltävissä, että raha ja ruoka houkuttivat kaartiin työväentalolle. Kuulustelussa työmies Yrjö Rahkonen kertoi menneensä 3. helmikuuta työväentalolle kuultuaan, että siellä sai ruokaa ilmaiseksi. Ruuan vastineeksi täytyisi tehdä vahtivuoroja. Kaksi päivää myöhemmin Rahkonen oli saanut lisäksi 10 markkaa Seemi Juutiselta ja käskyn tulla vahdiksi seuraavan päivän illaksi.²⁷² Työmies Edvard Salmi kertoi kuulustelussa menneensä 6. helmikuuta työväentalolle nimenomaan saadakseen luvatus 10 markkaa.²⁷³ Kuusi työväentalolla vangittua kertoi kuulusteluissa nähneensä työväentalolla vain yhden kiväärin, jota Seemi Juutinen kantoi. Yksikään ei kertonut itse kantaneensa asetta.

Kaksi syytettyä kertoi olleensa vahdissa ilman asetta työväentalon ulkopuolella Tornion taistelun päivänä. Palstatilallinen Eemil Mikko kertoi kuulustelussa, että hänet määrättiin taistelunpäivänä vahtimaan, ettei kukaan pääsisi työväentalon eteisessä olevaan puhelinkoppiin.²⁷⁴ On arvoitus, miksi puhelinkoppia vartioitiin, sillä puhelinyhteydet

²⁶⁹ Aatsinki 2009, 220.

²⁷⁰ Teerijoki 2007, 361. Kts. myös Paavolainen 1967, 128.

²⁷¹ VRO 16/358, VROSyA, KA.

²⁷² VRO 16/353, VROSyA, KA.

²⁷³ VRO 16/361, VROSyA, KA.

²⁷⁴ VRO 16/360, VROSyA, KA.

Torniosta ulkomaailmaan olivat poikki. Yksi mahdollinen selitys tälle löytyy 15. maaliskuuta vangitun Tornion järjestyskaartin osastopäällikkö Frans Salmen kuulustelukertomuksesta. Salmen mukaan kaartilaiset olivat kokoontuneena työväentalolle sen vuoksi, että voisivat tarvittaessa pyynnöstä avustaa Tornion miliisiä.²⁷⁵ Se, tarkoittiko Salmi miliisillä Tornion poliisia, venäläisiä sotilaspoliiseja tai jopa suojeluskuntaa, ei selviä kuulustelukertomuksesta. Pidän mahdollisena, että työväentalolla olleet kaartin johtajat odottivat ehkä puhelua, pyyntöä venäläisiltä liittyä taisteluun suojeluskuntalaisia vastaan.

3.5 Esitutkintaviranomaisten lausunnot syytetyistä

Majuri Aminoffin valtiorikosoikeuksille antamien esitutkintaohjeiden mukaan esitutkintaviranomaiset merkitsivät kuulustelupöytäkirjoihin arvionsa kuulustellun kertomuksen luotettavuudesta ja tämän olemuksesta kuulusteluprosessin aikana. Valtiorikosoikeuden akteihin sisällytetty esitutkintaviranomaisen lausunto puuttui yhdeltä tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä.

Tutkimuksessaan Jukka Kekkonen arvioi esitutkintaviranomaisten ja suojeluskuntien lausuntojen sisältöä vangitun kannalta kielteinen–neutraali–myönteinen-asteikolla. Myönteisiksi Kekkonen tulkitse lausunnot, joissa annettiin myönteinen kuva tutkittavasta tai päädyttiin lievään rangaistussuositukseen. Neutraaleiksi Kekkonen luokitteli lausunnot, joissa ei ollut kielteisiä tai myönteisiä arvioita tutkittavasta ja joissa rangaistussuositus annettiin neutraalein ilmaisin tai se puuttui kokonaan. Kielteisiksi Kekkonen arvioi lausunnot, joissa vaadittiin ankaraa rangaistusta tai käytettiin kielteisiä ilmaisuja tutkittavasta. Kekkonen tutkimassa 583 valtiorikosoikeuden aktissa myönteisten esitutkintalausuntojen osuus oli 29,8 %, neutraalien 46,5 % ja kielteisten 23,7 %.²⁷⁶

²⁷⁵ VRO 15/365, VROSyA, KA.

²⁷⁶ Kekkonen 1991, 63–64.

Esitutkintaviranomaisen lausunto on 25:n Torniossa vangitun ja siellä kuulustellun tuomitun aktissa. Myönteisiksi olen tulkinnut ne lausunnot, joissa ehdotetaan vangitun vapauttamista. Neutraaleiksi olen tulkinnut lausunnot, joissa arvellaan vangitun puhuneen totta ja ehdotetaan kuulustellun pitämistä edelleen vangittuna. Kielteisiksi olen tulkinnut lausunnot, joissa epäillään kuulustellun valehtelevan tai vaaditaan rangaistusta. Edellä esitettyjen tulkintakriteereiden perusteella Oulussa valtiorikosoikeuksien kuulustelijat suhtautuivat Torniossa vangittuihin huomattavasti kielteisemmin, kuten seuraava taulukko osoittaa:

Taulukko 6. Torniossa vangituista annetut esitutkintalausunnot²⁷⁷

Lausunto annettu	Myönteinen	Neutraali	Kielteinen
Torniossa	7 (28 %)	8 (32 %)	10 (40 %)
Oulussa	- (0 %)	12 (48 %)	13 (52 %)

Torniossa ja Oulussa laaditut esitutkintalausunnot ovat selkeästi keskenään ristiriitaisia. Tornion esitutkintalausunnoissa vapautettaviksi ehdotettuja työmies Juho Raudaskoskea²⁷⁸ ja sekatyömies Pekka Johanssonia²⁷⁹ tutkintotuomari Oskar Ravander piti Oulussa epäluotettavan oloisina. Vapautettavaksi ehdotettua työmies Eemil Verrosta tutkintatuomari Olli Piikinä vaati Oulussa yhä vangittuna pidettäväksi ”koska on tänne raahattu”.²⁸⁰ Toista vapautettavaksi ehdotettua vangittua, työmies Pekka Pennasta, Piikinä luonnehti ”tavallista kehittyneemmän oloiseksi”, joka oli ”arvattavasti sikäläisiä (punaisten) johtomiehiä”.²⁸¹ Piikinän lausunnon Pennasesta voi tulkita heijastelevan monilla valkoisilla ollutta sosiaalidarvinistista käsitystä, että punaiset yleensä olivat henkisesti alempiarvoisempaa, rappeutunutta ainesta.²⁸² Vangitut punaiset ovat voineet itse vahvistaa tätä näkemystä ”heittäytymällä tyhmäksi” kuulusteluissa. Tämä henkilökohtainen selviytymisstrategia on näin voinut vahvistaa olemassa olevia sosiaalidarvinistisia ennakkoluuloja punakapinallisista joukkona. Monet – mutta eivät

²⁷⁷ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

²⁷⁸ VRO 16/356, VROSyA, KA.

²⁷⁹ VRO 16/359, VROSyA, KA.

²⁸⁰ VRO 16/350, VROSA, KA.

²⁸¹ VRO 15/277, VROSyA, KA.

²⁸² Siltala 2009, 173–179.

missään nimessä kaikki – porvarilliset jakoivat Martti Pihkalan keväällä 1918 kirjoittamassa kirjassaan *Minkälainen Suomi meidän on luotava?* esittämät käsitykset. Itsenäisyysaktivistina ja jääkärivärvärinä toimineen Pihkalan kanta oli: ”kun kasvitarhassa rikkaruohot pyrkivät pääsemään valtaan, ei ole mitään järkevämpää menettelytapaa kuin kitkeä ne pois.”²⁸³ Sosiaalidarvinistien tulkinnan mukaan kapinallisen syyntakeettomuus ei ollut lieventävä asianhaara vaan peruste tämän ankaralle rankaisemiselle, jopa tappamiselle.²⁸⁴ Kuinka yleisiä tai voimakkaita nämä näkemykset olivat torniolaisia kuulustelleiden joukossa, ei voi lähdeaineistosta kuitenkaan havaita.

Taulukko 7. Oulun taistelun yhteydessä vangituista annetut esitutkintalausunnot²⁸⁵

Myönteinen	Neutraali	Kielteinen
1 (2,94 %)	22 (64,7 %)	9 (26,4 %)

Esitutkintalausunnon sisältö Oulun taistelun yhteydessä vangitusta 34 kohdehenkilöstä jakautui edellä olevan taulukon kuvaamalla tavalla. Kahdesta syytetystä oli luonnehdinnat ”vakavamielinen” ja ”yksinkertainen”, jotka ovat vaikeasti tulkittavia.

Selkeästi myönteiseksi tulkitsin lausunnon työmies Iisakki Hyvösestä, joka varatuomari Ville Rahkosen mukaan teki ”kuulustelussa rehellisen ja suoran vaikutuksen” ja ”esiintyi katuvaisena”.²⁸⁶ Tyypillisestä neutraaliksi tulkitsemastani esitutkintalausunnosta esimerkiksi käy työmies Heikki Savikujasta edellä mainitun Rahkosen antama lausunto, jossa todetaan ”vangitun esiintyvän kyllä siivosti ja kertovan rehellisesti, mutta koska (on ollut) punakaartin jäsen ja on varta vasten tullut saapunut Tornioista taisteluun (...) on pidettävä vangittuna ja saatettava rangaistukseen”.²⁸⁷

²⁸³ Pihkala 1918, 133.

²⁸⁴ Siltala 2009, 173–179.

²⁸⁵ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

²⁸⁶ VRYO 1605, VROSyA, KA.

²⁸⁷ VRYO 1607, VROSyA, KA.

Varatuomari Juho Puhan Helsingissä antamaa lausuntoa Tornion punakaartin ylipäällikkö Risto Laineesta voi pitää sävyltään neutraalina mutta vangitun kannalta raskauttavana. Puhan mukaan Laine vaikutti ”vakaumukselliselta punakaartilaiselta”, ja vaikka Laine oli ilmeisesti puhunut totta, luokitteli Puha hänet vaarallisimmaksi I luokan kapinalliseksi.²⁸⁸ Muut kaksi Oulusta Helsinkiin tuomittavaksi siirretyt, plutoonanpäälliköt Anton Hautalampi²⁸⁹ ja Juho Prykäri²⁹⁰, määritteli Puha kuuluvaksi II luokkaan.

Kokonaisuutena tämän tutkielman kohdehenkilöistä annetut esitutkintalausunnot jakautuvat myönteinen–neutraali–kielteinen-luokittelussa seuraavasti: myönteisiä 13,5 %, neutraaleja 50,8 % ja kielteisiä 32,2 %. Verrattuna Kekkosen tutkimustuloksiin oli kielteisten esitutkintalausuntojen osuus torniolaisten syytettyjen kohdalla selkeästi suurempi ja myönteisten selkeästi pienempi. Torniolaisten ja oululaisten tutkintaviranomaisten näkemyksissä syytettyjen luotettavuudesta ja rangaistavuudesta on havaittavissa selkeitä eroja – eritoten Torniossa vangittujen osalta – mikä kielii valtiorikosoikeuksien tutkimusprosessin subjektiivisuudesta. Lähdemateriaalista ei ole kuitenkaan havaittavissa yhdenkään kuulustelijan suhtautuneen poikkeuksellisen jyrkästi kuulusteltaviin. Viittauksia syihin, miksi oululaiset tutkintaviranomaiset suhtautuivat torniolaisiin yleisesti kielteisemmin kuin torniolaiset tutkijat, ei selviä lähdemateriaalista. On mahdollista, että oululaiset pitivät torniolaisia vakaumuksellisina vallankumouksellisina, koska Tornion punakaarti osallistui Oulun taisteluun.

3.6 Suojeluskuntien antamat lausunnot

Tutkintaviranomaisten suorittamien kuulustelujen lisäksi vangitun kotipaikkakunnan suojeluskunnalta tilattiin lausunto, jossa arvioitiin vangitun luonnetta, elämäntapoja ja ominaisuuksia työntekijänä. Tämän tutkielman 61 kohdehenkilön aktista suojeluskunnan lausunto puuttuu seitsemältä. Syynä neljän kohdalla on se, ettei vangittu asunut vakituisesti paikkakunnalla, josta lausunto oli tilattu. Suojeluskuntien lausunnot laadittiin

²⁸⁸ VRYO 26688, VROSyA, KA.

²⁸⁹ VRYO 15422, VROSyA, KA.

²⁹⁰ VRYO 10822, VROSyA, KA.

kesä- ja heinäkuun 1918 aikana. Eniten lausuntoja oli laatinut Alatornion pitäjän Raumon suojeluskunta, 18 kappaletta (32,1 %). Alatornion Pirkkiön suojeluskunta oli laatinut 13 lausuntoa (23,2 %) ja Kuusiluodon suojeluskunta 11 lausuntoa (19,6 %). Alatornion Röyttän suojeluskunta oli laatinut viisi lausuntoa. Alatornion pitäjän Arpelan ja Kaakamon ja Tornion kaupungin suojeluskunnat olivat laatineet kaksi lausuntoa kukin. Yksittäisiä lausuntoja oli Alatornion Ylivojakkalan, Kemin kaupungin ja Haukiputaan pitäjän suojeluskunnilta. Akteissa olevista merkinnöistä on pääteltävissä, että lausuntoja antaneet suojeluskuntien esikuntien jäsenet kuuluivat, talollisiksi ja maanviljelijöiksi nimettyinä, syytettyjä korkeampaan sosioekonomiseen luokkaan. Kuusiluodon sahayhdyskunnan suojeluskunnan johto oli And. Kurt & Co -yhtiön ylempää virkamiehistöä.

Kun analysoin torniolaisista syytetyistä annettuja lausuntoja, laskin myönteisiksi lausunnoksi sellaiset, joissa annettiin myönteinen kuva syytetyn persoonallisuudesta ja joko ehdotettiin vapautusta tai ei mainittu mitään raskauttavaa. Neutraaleiksi tulkitsin sellaiset lausunnot, joissa persoonallisuuden kuvaus oli myönteinen mutta mainittiin jotain raskauttavaa. Kielteisiksi laskin lausunnot, joissa syytetyn persoonallisuudesta annettiin kielteinen kuva ja vaadittiin rangaistusta. Seuraavassa taulukossa ilmaistaan prosentteina eri luonteisten lausuntojen osuus Jukka Kekkosen tutkimuksen valtakunnallisen otoksen ja tämän tutkielman kohdehenkilöiden osalta.

Taulukko 8. Suojeluskuntien antamat lausunnot syytetyistä

	Myönteinen	Neutraali	Kielteinen
Valtakunnallinen otos ²⁹¹	26,7 %	38,5 %	34,8 %
Torniossa vangitut	26,7 %	46,1 %	26,9 %
Oulussa vangitut	17,5 %	46,8 %	35,7 %
Kaikki torniolaiset syytetyt ²⁹²	22,2 %	46,3 %	31,4 %

²⁹¹ Kekkonen 1991, 63–64.

²⁹² Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

Verrattaessa torniolaisista annettujen lausuntojen jakautumista myönteinen–neutraali–kielteinen-janalla Kekkosen valtakunnalliseen otantaan ovat ne samansuuntaisia, vaikka neutraalien lausuntojen osuus on hivenen korkeampi. Verrattain vähäinen myönteisten lausuntojen osuus Oulun taisteluun lähteneitten kohdalla arvatenkin johtuu siitä, että he olivat torniolaisten kaartilaisten radikaaleinta ainesta.

Esimerkki myönteistä lausunnosta, joka on annettu Torniossa vangitusta, on 7. huhtikuuta vangitusta työmies Pekka Pennasesta. Kaakamon suojeluskunnan 10. heinäkuuta 1918 antamassa ja A. Siitosen allekirjoittamassa lausunnossa todetaan, ettei suojeluskunnalla ole mitään Pennasen vapauttamista vastaan, koska tämä ”ei tietävästi ole ottanut osaa kapinaliikkeeseen ja on aina esiintynyt rauhallisesti”.²⁹³ Esimerkki myönteisestä lausunnosta, joka on annettu Oulun taisteluun lähteneestä, on Raumon suojeluskunnan 29. kesäkuuta 1918 työmies Juho Piuvasta antama lausunto. A. Pessan ja Y. Halosen allekirjoittamassa lausunnossa Piuvaa kuvaillaan luonteeltaan rauhalliseksi ja työteliääksi, elämäntavoiltaan säännölliseksi ja käyttäytymiseltään työssä moitteettomaksi.²⁹⁴

Huomiota herättävää on, ettei Pirkkiön suojeluskunta ilmeisesti pitänyt keskeisessä asemassa ollutta kaartilaista, Tornion järjestyskaartin osastopäällikköä Frans Salmea erityisen vaarallisena yhteiskunnalle. Y. Keinäsen 26. kesäkuuta 1918 allekirjoittamassa lausunnossa edellä mainitun luonnehdinnan lisäksi suojeluskunta esittää toiveen, että Salmi laskettaisiin ehdonalaiseen vapauteen perheen elatuksen vuoksi.²⁹⁵ Samoihin syihin vedoten Pirkkiön suojeluskunta toivoo 3. huhtikuuta vangitun työmies Eemil Verrosen vapauttamista ”ankarin varoituksin” ehdonalaiseen.²⁹⁶ Perheen elantovaikeuksiin vetoaminen tosin antaa olettaa, että syynä vapauden puoltoon oli pikemminkin pyrkimys saada syytettyjen perheet pois kunnallisen köyhäinavun piiristä.

²⁹³ VRO 15/277, VROSyA, KA.

²⁹⁴ VRO 15/361, VROSyA, KA.

²⁹⁵ VRO 15/365, VROSyA, KA.

²⁹⁶ VRO 16/350, VROSyA, KA.

Esimerkiksi neutraalista lausunnosta, joka on annettu Torniossa vangitusta, käy Tornion kaupungin suojeluskunnan 8. heinäkuuta 1918 antama lausunto työväenneuvoston jäsenestä, räätäli Antti Granlundista. J. W. Tuompon allekirjoittamassa lausunnossa Granlundia kuvataan luonteeltaan hiljaiseksi ja rauhalliseksi sekä työssään kunnolliseksi perheenisäksi. Raskauttavina seikkoina mainitaan Granlundin osuus raastuvanistunnon keskeyttämiseen marraskuussa 1917 ja se, että Granlund on julkisesti ilmoittanut kannattavansa Venäjän lokakuun vallankumousta.²⁹⁷ Oulun taisteluun lähtenyt työmies Juho Hiltulaa kuvaillaan Kuusiluodon suojeluskunta Ö. Övergaardin 27. kesäkuuta 1918 allekirjoittamassa lausunnossa rauhalliseksi ja työteliääksi. Raskauttavina seikkoina kuitenkin mainitaan Hiltulan osanotto marraskuun suurlakon aikana tehtyihin kotitarkastuksiin.²⁹⁸

Toiveita syytetyn ankarasta rankaisemisesta esiintyy ainoastaan kahdessa lausunnossa. Pirkkiön suojeluskunta luonnehtii ylipäällikkö Risto Lainetta 28. heinäkuuta annetussa lausunnossa ”vaarallisimmaksi henkilöksi paikkakunnalla” ja toivoo ”ankaraa rangaistusta”.²⁹⁹ Työmies Juho Jääskeläiselle Pirkkiön suojeluskunta lausunnossaan 1. heinäkuuta toivoo ”ankarinta rangaistusta” tämän oltua ”pahimpia kiihottajia punakaartiin, vallankumoukseen ja laillista hallitusta vastaan”.³⁰⁰ Vaikka sanamuodot hieman eroavat toisistaan, on syytä olettaa, että Pirkkiön suojeluskunta toivoi niin Laineelle kuin Jääskeläiselle kuolemantuomiota.

Kielteisissä lausunnoissa nostetaan usein esille syytetyn kiivaus tai laiskuus, röyhkeys, vallankumouksellisuus, epärehellisyys tai huonot elämäntavat. Usean kielteisen lausunnon saaneen kohdalla käytetyt kielikuvat ovat erittäin negatiivisia. Torniossa 5. kesäkuuta 1918 vangittua Pirkkiön järjestyskaartin ensimmäistä päällikköä Matti Järvistä kuvaillaan Haukiputaan suojeluskunnan 24. kesäkuuta antamassa lausunnossa ”pihilaiskaksi” ja ”ryssänpiiskan tarpeessa” olevaksi ja lisätään, että Järvinen on elänyt ”kaiken aikaa keljuilemalla, hädin tuskin välttäen aikaisemmista rikoksista

²⁹⁷ VRO 15/295, VROSyA, KA.

²⁹⁸ VRYO 574, VROSyA, KA.

²⁹⁹ VRYO 26688, VROSyA, KA.

³⁰⁰ VRYO 2573, VROSyA, KA.

rangaistusta”.³⁰¹ Pirkkiön suojeluskunta vaati Oulussa vangitulle työmies Eemil Doktarelle 23. heinäkuuta vankeusrangaistusta ”koska on aina työttömänä kaikkea pahuutta harjoittaen elänyt toivomme ettei sellaisena heti pääsisi rauhallisten ihmisten joukkoon”.³⁰²

Lähdeaineiston perusteella olen päätenyt tulkintaan, että kapinaliikkeeseen osallisuuden sijaan huonot elämäntavat ja sukulaisuus muihin syytettyihin olivat syynä kulkukauppias Henrik Johanssonin vangitsemiseen Torniossa 31. maaliskuuta 1918. Pirkkiön suojeluskunnan 25. kesäkuuta antamassa lausunnossa Johanssonin sanotaan olleen ”suuri laiskuri ja reuhaajaluonne” ja ”huligaani, joka jatkuvasti viettää epäsiiveellistä elämää” suojeluskunnan epäillessä ”onko hän ymmärrykseltään täysin normaali”. Lausunto päättyy toteamukseen, että koska Johansson ”ei vapaaehtoisesti suostu tekemään töitä, toivomme hänen tuomitsemistaan pakkotyöhön”.³⁰³ On vaikea välttyä ajatukselta, että vangitsemalla ja lähettämällä Johanssonin tuomittavaksi valtiorikosoikeuteen ovat suojeluskuntalaiset pyrkineet pääsemään eroon vallitsevia moraalinormeja rikkovasta henkilöstä. Juha Siltalan mukaan monet porvarilliset olivat valmiit vetämään yhtäläisyysmerkin moraalisen ja henkisen rappeutuneisuuden ja punaisuuden välille. Vallankumouksen selittäminen rappeutuneisuudesta johtuneeksi teki siitä epäpoliittisen ja toisaalta jopa oikeutti ”turmeltuneiden” eliminoimisen.³⁰⁴ Tiina Lintunen toteaa, että työväenluokkaisia naisia pidettiin yleisesti ”jo syntyessään siiveettöminä”.³⁰⁵ Sisällissodan kiihtyneessä ilmapiirissä epäsiiveellistä elämää viettänyt ei ollut enää pelkästään moraalista närkästystä herättänyt henkilö vaan koko yhteiskuntajärjestystä uhkaava vallankumouksellinen.

³⁰¹ VRYO 1603, VROSyA, KA.

³⁰² VRYO 5833, VROSyA, KA.

³⁰³ VRO 15/89, VROSyA, KA.

³⁰⁴ Siltala 2009, 469.

³⁰⁵ Lintunen 2017, 55.

4. luku

Torniolaisten syytettyjen tuomitseminen

Tässä luvussa käsittelen torniolaisten syytettyjen tuomitsemista valtiorikosoikeuksissa. Aluksi selvitän, millä tavoin torniolaisia syytettiin kapinaliikkeeseen osallistumisesta peilaten havaintojani valtiorikosoikeuksien toimintaan valtakunnallisesti. Tarkastelen syytettyjen puolesta valtiorikosoikeuksille toimitettuja vetoouksia. Selvitän, minkälaisia tuomioita torniolaisille syytetyille langetettiin ja mitkä tekijät ehkä vaikuttivat niiden ankaruuteen, peilaten havaintojani Jukka Kekkosen tutkimustuloksiin. Tarkastelen myös torniolaisten tuomittujen armonanomuksia valtiorikosylioikeudelle ja selvitän, lievenivätkö heidän saamansa tuomiot.

4.1 Torniolaisten syytenimekkeet valtiorikosoikeuksissa

Syytteet valtio- ja maanpetoksista, joiden pohjalta valtiorikosoikeuksissa syytetyt kapinalliset tuomittiin, pohjautuivat Suomen suuriruhtinaskunnan vuonna 1889 säädetyin rikoslain 11 ja 12 luvuille. Kapinallisten tuomitsemisen kannalta keskeisimpiä määritelmiä olivat valtiopetos pyrkimyksenä laittomin keinoin kumota tai muuttaa Suomen hallitusvalta tai Suomen perustuslaki³⁰⁶ ja maanpetos yhteistyönä vieraan vallan kanssa laillista hallitusta vastaan.³⁰⁷ Se, että kapinallisia syytettiin maanpetoksesta, perustui kyseenalaiselle tulkinnalle, että Suomen ja Venäjän välillä vallitsi sotatila, mikä mahdollisti myös kuolemantuomioiden jakamisen³⁰⁸. Jukka Kekkosen mukaan valtiorikosoikeudet tulkitsivat rikoslain 11 luvun kohtaa 2 § niin väljästi, että käytännössä mikä tahansa punaisia auttanut toiminta tai teko olisi ollut avunanto valtiopetokseen.³⁰⁹

Torniolaiset vangitut saivat vastatakseen huomattavasti ankarammat syytteet kuin valtiorikosoikeuksissa keskimäärin annettiin. Kuolemanrangaistuksen mahdollistavasta valtio- ja maanpetoksesta syytettiin torniolaisia yli viisi kertaa keskimääräistä useammin.

³⁰⁶ Rikoslain 39/1889 11 luku. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001#Lidp447130256>

³⁰⁷ Rikoslain 39/1889 12 luku. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001#Lidp447144352>

³⁰⁸ Kekkonen 1991, 55.

³⁰⁹ Kekkonen 1991, 117.

Taulukko 9. Valtiorikosoikeuksissa esitetyt syytteet

	Kaikki syytetyt ³¹⁰	Torniolaiset syytetyt ³¹¹
Valtio- ja maanpetos	10,6 %	55,7 %
Valtiopetos	28,3 %	8,2 %
Avunanto valtiopetokseen	49,1 %	27,8 %

Edellä olevien yleisimpien syytenimekkeiden lisäksi neljää (5,6 %) torniolaista syytettiin liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön ja yhtä (1,6 %) valtiopetoksen valmistelusta. Seuraava taulukko kuvaa, kuinka syytteet jakautuivat eri paikkakunnilla vangittujen torniolaisten kesken.

Taulukko 10. Syytteiden jakautuminen vangitsemispaikkakunnan mukaan³¹²

	Oulussa vangitut	Torniossa vangitut
Valtio- ja maanpetos	26	8
Valtiopetos	3	2
Avunanto valtiopetokseen	4	13
Liittyminen valtiopetolliseen järjestöön	1	3
Valtiopetoksen valmistelu	-	1

Merkillepantavaa on, että Oulusta Helsinkiin tuomittaviksi siirretyistä Tornion punakaartin johtajista ainoastaan ylipäällikkö Risto Lainetta³¹³ syytettiin niin valtio- kuin maanpetoksesta, ja platoonanpäälliköt Anton Hautalampi³¹⁴ ja Juho Prykäri³¹⁵ saivat vastatakseen syytteet valtiopetoksesta. Se, että suurin osa Oulussa vangituista ja siellä tuomituista punakaartin rivimiehistä sai vastattavakseen syytteet valtio- ja maanpetoksesta, osoittaa, kuinka valtiorikosoikeuksien syyttäjistön toiminnassa oli eroavaisuuksia. Oulun valtiorikosoikeuksien syyttäjistö on ollut keskimääräistä ankarampaa, sillä Jukka Kekkosen tutkimuksen mukaan yleisin syyte aseistetulle punakaartin rivimiehelle oli avunanto maanpetokseen ja taisteluun osallistuneelle

³¹⁰ Kekkonen 1991, 65.

³¹¹ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

³¹² Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

³¹³ VRYO 26688, VROSyA, KA.

³¹⁴ VRYO 15422, VROSyA, KA.

³¹⁵ VRYO 10822, VROSyA, KA.

valtiopetos.³¹⁶ Vaikka Tornion punakaarti oli pidättäytynyt aseellisesta toiminnasta sisällissodan puhjettua, oli valtio- ja maanpetoksista syytettyjen osuus Torniossa vangittujenkin kohdalla lähes kolminkertainen verrattuna keskitasoon.

Ei ole havaittavissa, oliko vangitun alaikäisyydellä lieventävää vaikutusta syytteisiin, sillä useat alaikäiset saivat syytteet valtio- ja maanpetoksesta. Taisteluihin osallistumattomat, vahteina Oulun työväentalon ympäristössä toimineet alaikäiset Charles Tikkala³¹⁷, Kaarle Wiita³¹⁸ ja Karl Päckilä³¹⁹, saivat syytteet avunannosta valtiopetokseen ja Kustaa Rousu³²⁰ liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön.

Torniossa vangittuja järjestyskaartien johtohahmoja, työmies Edward Mikkoa³²¹, muurari Juho Salmea³²², kalastaja Aatami Karppista³²³ ja maanviljelijä Juho Juntikkaa³²⁴, syytettiin jokaista valtio- ja maanpetoksesta, kuten myös Tornion työväenneuvoston jäsentä räätäli Antti Granlundia³²⁵. Edward Mikkoa lukuun ottamatta kaikki edellä mainitut olivat olleet mukana työväenliikkeessä jo ennen maailmansodan syttymistä. Tornion maistraatinistunnon väkivaltaiseen keskeyttämiseen marraskuussa 1917 osallistuneita, pitkään työväenliikkeessä mukana olleita Matti Järvistä³²⁶ ja Everiinus Paanasta³²⁷ syytettiin valtiopetoksesta.

On luultavaa, ettei kulkukauppias Henrik Johanssonin ja sahatyömies Fredrik Tihisen saamalla valtio- ja maanpetossyytteillä ollut paljon muita perusteita kuin erittäin kielteiset suojeluskunnan antamat lausunnot. Johanssonista annettua lausuntoa olen käsitellyt edellisessä luvussa, ja 25. helmikuuta 1918 vangittua Tihistä Röyttän suojeluskunta luonnehti ”röyhkeäksi ja ilkeäksi”, työstään usein huonon käytöksen takia erotetuksi.³²⁸

³¹⁶ Kekkonen 1991, 68.

³¹⁷ VRO 16/138, VROSyA, KA.

³¹⁸ VRO 16/275, VROSyA, KA.

³¹⁹ VRO 16/349, VROSyA, KA.

³²⁰ VRO 16/148, VROSyA, KA.

³²¹ VRO 15/87, VROSyA, KA.

³²² VRO 15/84, VROSyA, KA.

³²³ VRO 16/128, VROSyA, KA.

³²⁴ VRO 15/266, VROSyA, KA.

³²⁵ VRO 15/295, VROSyA, KA.

³²⁶ VRYO 1603, VROSyA, KA.

³²⁷ VRO 15/90, VROSyA, KA.

³²⁸ VRO 15/85, VROSyA, KA.

Tornion taistelun yhteydessä Tornion työväentalolla 6. helmikuuta 1918 vangitut 10 tutkimukseni kohdehenkilöä saivat jokainen vastattavakseen syytteen avunannosta valtiopetokseen. Avunannosta valtiopetokseen syytettiin myös 15. maaliskuuta vangittua Pirkkiön järjestyskaartin osastopäällikkö Frans Salmea³²⁹, 9. huhtikuuta vangittua työmies Tuomas Taskista³³⁰ ja 15. kesäkuuta vangittua verhoilija Gustaf Dahlqvistia³³¹. Dahlqvistin syytteenalaiseksi joutuminen vahvistaa Jukka Kekkosen tulkintaa, jonka mukaan aktiivisuus työväenliikkeessä vaikutti niin tuomioihin kuin syytteisiinkin ankaroitavasti³³². Vaikka Tornion työväennäyttämön johtaja Dahlqvist ei todistettavasti ollut osallisena kapinaliikkeessä millään tavoin, hän oli matkustanut punakaartilaisjunalla Ouluun ja hänet asetettiin sen vuoksi syytteeseen avunannosta valtiopetokseen. Samassa junassa matkustanut ja Dahlqvistin puolesta todistuksen antanut rakennusmestari W. Sirviötä ei asetettu syytteeseen.

Liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön syytteet saaneet, 5. huhtikuuta 1918 vangittu Iivari Ojanaho³³³ ja 7. huhtikuuta 1918 vangittu Antti Passi³³⁴, olivat kuuluneet johtokunnan jäseninä Alatornion Arpelan järjestyskaartiin, jonka toiminta oli kuitenkin ilmeisesti loppunut suurlakon myötä. Pirkkiön järjestyskaartia marraskuun 1917 suurlakon aikana yhtenä iltana harjoituttanut työmies Eemil Verronen³³⁵ sai syytteen valtiopetoksen valmistelusta.

4.2 Syytettyjen puolesta valtiorikosoikeuksille esitetyt vetoamukset

Valtiorikosoikeuksien akteissa oli mukana vangittujen sukulaisten, työnantajien ja muun lähipiirin esittämiä vetoamuksia vangittujen vapauttamisen tai lievien tuomioiden puolesta. Usein vetoamusten esittäjät lupasivat taata vangitun käyttäytyvän hyvin vastaisuudessa. Tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä näitä vetoamuksia löytyy noin

³²⁹ VRO 15/365, VROSyA, KA.

³³⁰ VRO 15/365, VROSyA, KA.

³³¹ VRO 15/364, VROSyA, KA.

³³² Kekkonen 1991, 68 – 69.

³³³ VRO 15/278, VROSyA, KA.

³³⁴ VRO 15/279, VROSyA, KA.

³³⁵ VRO 16/350, VROSyA, KA.

neljäsosalta, 15 syytetyltä. 12 näistä vetoomuksista oli osoitettu Oulussa toimineille valtiorikosoikeuksien osastoille ja kolme valtiorikosylioikeudelle, joilta syytetyt voivat anoa armoa. Lähes puolet kohdehenkilöiden puolesta esitetyistä vetoomuksista olivat vangittujen sukulaisilta.

Sitä, oliko näillä vetoomuksilla myönteistä vaikutusta tuomioihin, ei Jukka Kekkosen tutkimuksen mukaan voi ainakaan tilastollisen analyysin avulla arvioida.³³⁶ Tulkintani kuitenkin on, että kahden Oulun taistelun yhteydessä vangitun kohdehenkilön kohdalla vetoomuksella on ollut vaikutusta siten, että syytetty on päästetty vapaalle odottamaan tuomiotaan. Työmies Juho Piuva päästettiin vankipassilla 11. heinäkuuta 1918 odottamaan tuomiotaan kotiseudulleen Alatorniolle talollinen Alfred Kasalan töihin. Kasala kertoo 18. kesäkuuta lähettämässä vetoomuksessaan, että Piuva oli ollut hänellä renkinä ja että mikäli Piuva päästetään vapaaksi, saa hän Kasalalta työpaikan.³³⁷ Samaten mäkitupalaisen poika Karl Päckilä päästettiin 11. heinäkuuta vankipassilla kotiseudulleen, oletettavasti siksi, koska talokkaat Frans Salmi ja Tapani Pruikkonen henkilökohtaisesti takasivat kirjeessään 2. heinäkuuta, ettei Päckilä vapaaksi päästyään toimi vastoin laillista hallitusta.³³⁸

Tämän tutkielman piiriin kuuluvista, syytettyjen puolesta esitetyistä vetoomuksista merkillepantavin on Pohjolan Sanomien päätoimittajan ja Kemin suojeluskunnan johtoon kuuluneen Uno Hannulan valtiorikosylioikeudelle 16. syyskuuta lähettämä todistus, joka koskee plutoonanpäällikkö Anton Hautalampea. Kirjeessään valtiorikosylioikeudelle Hannula kertoo olevansa Hautalammen naapuri ja tuntevansa tämän rauhallisena ja uutterana maanviljelijänä. Hannula selittää Hautalammen olevan ”aatteellinen sosialisti” eikä ”sosialisti nykypäivän merkityksessä”, toisin sanoen vallankumouksellinen. Lisäksi Hannula esittää väitteen, että Peräpohjolan rauhalliset työläiset olisi houkuteltu saapumaan Ouluun työväestön kokouksen verukkeella ja sitten pakotettu punakaartiin.³³⁹

³³⁶ Kekkonen 1991, 72.

³³⁷ VRO 15/361, VROSyA, KA.

³³⁸ VRO 16/349, VROSyA, KA.

³³⁹ VRYO 15422, VROSyA, KA.

Hannula oli jo 16. ja 18. helmikuuta 1918 julkaissut Pohjolan Sanomissa punaisten raakaa kohtelua vastustavat kirjoitukset *Toisenlainen menettely tarpeen ja Lopetettakoon teloitukset*, jotka johtivat kyseisten lehtien numeroitten takavarikointiin Kemissä ja Torniossa. Marko Tikan tulkinnan mukaan Hannula ei kyennyt hyväksymään Suomessa käydyn sodan luonnetta, vaan halusi uskoa, että sotaa käytiin venäläisiä ja kapinaan ryhtyneitä kansan huonoimpia aineksia vastaan.³⁴⁰ Hannulan Hautalammen puolesta kirjoittama vetoomus tukee tätä näkemystä. Kirjeen sisällön pohjalta voi havaita, ettei Hannula pitänyt sosialisteja, jotka hän tunsu ja jotka olivat lähtöisin hänen omasta yhteisöstään, pohjimmiltaan vakauksellisina vallankumouksellisina vaan harhaan johdettuina. Hannulan sisällissodan aikana esittämät kannanotot osoittavat hyvin, ettei sisällissodan valkoinen osapuoli ollut yksimielinen siitä, kuinka kapinallisia tulisi kohdella. Hannulan julkiset vetoomukset olivat kuitenkin poikkeuksellisia sisällissodan kiihtyneessä asenneilmastossa. Sisällissodan jälkeen maalaisliittolainen Hannula pyrki Pohjolan Sanomien päätoimittajana lähentämään sisällissodan erilleen repimiä kansalaisryhmiä esittäen välillä ankaraa kritiikkiä sahateollisuuden johtajia kohtaan. Hannula ymmärsi huonojen työolojen aiheuttavan tyytymättömyyttä ja kapinamieltä, ja hän esittikin 19. joulukuuta 1919 pääkirjoituksessaan retorisen kysymyksen ”tarvitaanko parempaa punakaartin ja bolsevismin apostolia kuin Kemi-yhtiö?”³⁴¹

4.3 Syytettyjen saamat tuomiot

Tämän tutkielman 61 kohdehenkilöstä 58 sai valtiorikosoikeuden tuomionsa Oulussa. Senaatti nimitti 15 ja 16 osastoista koostuvan Oulun valtiorikosoikeuden ensimmäisten joukossa 31. toukokuuta 1918. Osasto 15:en puheenjohtajana toimi 31. toukokuuta – 4. syyskuuta varatuomari Vihtori Poropudas ja 4. syyskuuta jälkeen tuomiokapitulisiihteeri Olavi Helanen. Osasto 16:en puheenjohtajana toimi 31. toukokuuta – 23. heinäkuuta varatuomari Iivari Tervonen ja 23. heinäkuuta jälkeen varatuomari Väinö Haapala. Oulun

³⁴⁰ Tikka 2018, 396–398.

³⁴¹ Myllymäki 2018, 17.

valtiorikosoikeuden osastot käsittelivät yhteensä 931 tapausta 8–9 tapauksen päivätahtia. Valtiorikosoikeuden osasto 15 lopetti toimintansa 19. syyskuuta ja osasto 16 lopetti toimintansa 18. joulukuuta 1918.³⁴² 20 kohdehenkilöä sai tuomionsa osastolta 15 ja 38 osastolta 16. Helsinkiin siirretyt kolme kaartijohtajaa saivat tuomionsa valtiorikosoikeuksien osastoilta 23, 26 ja 30. Torniolaiset syytetyt saivat tuomionsa 4. heinäkuuta – 8. lokakuuta 1918. Miksi tai miten kohdehenkilöt jakautuivat eri osastojen tuomittaviksi, ei ilmene lähdemateriaalista. Kai Ala-Häivälän mukaan Oulun valtiorikosoikeuksien langettamat rangaistukset olivat yleisesti ottaen ankaruudeltaan samaa tasoa kuin valtiorikosoikeuksissa yleensä. Oulussa toimineiden eri osastojen välillä oli kuitenkin eroja – osasto 15 antoi enemmän vapauttavia tuomioita ja osasto 16 antoi enemmän ehdollisia tuomioita kuin keskimäärin.³⁴³ Valtiorikosoikeuksien toimiessa käytännössä liukuhihnojen tavoin ei syytettyjen tapausten käsittelyä voi pitää mitenkään perusteellisena – on luultavaa, että useimpien tapaukset käsiteltiin alle tunnissa.

Valtiorikosoikeudet käsittelivät yhteensä 75 575 syytetyn – mikä oli yli kaksi prosenttia koko Suomen väestöstä – tapausta, joista 89,7 %:lle langetettiin tuomio ja 10,1 %:lle annettiin vapauttava tuomio.³⁴⁴ Tämän tutkielman 61 kohdehenkilöistä 53 eli 86,7 % todettiin syylliseksi, seitsemän eli 11,5 % vapautettiin syytteestä ja yhden kohdehenkilön asia todettiin valtiorikosoikeudelle kuulumattomaksi. Syytteistä vapautetut olivat kaikki Torniossa vangittuja.

Kuulustelupöytäkirjojen ja suojeluskunnilta hankittujen lausuntojen tavoin valtiorikosoikeuksien tuomiot kirjattiin yleensä valmiiksi painetuille kaavakkeille. Kaavakkeen tekstissä todettiin tuomitun liittyneen jäseneksi ”työväen järjestyskaartiin eli punakaartiin”, jonka selitetään olleen alusta alkaen valtiopetoksellinen ja pyrkineen maanpetoksellisesti riistämään vallan lailliselta hallitukselta. Kaikkien syylliseksi tuomittujen rangaistuksiin kuului kansalaisluottamuksen menettämisseuraamus. Seuraava taulukko esittää, minkä rikosten perusteella langettavat tuomiot annettiin.

³⁴² Ala-Häivälä 2000, 93–95.

³⁴³ Ala-Häivälä 2000, 98.

³⁴⁴ Kekkonen 1991, 57.

Taulukko 11. Rangaistustuomioiden perusteet

	Kaikki rangaistukseen tuomitut ³⁴⁵	Oulussa rangaistukseen tuomitut ³⁴⁶	Torniolaiset rangaistukseen tuomitut ³⁴⁷
Avunanto valtiopetokseen	86 %	65,1 %	44,3 %
Valtiopetos	10 %	23,3 %	41 %
Valtio- ja maanpetos	2,6 %	6,6 %	1,6 %

Kun valtiopetoksesta tuomittujen osuus on yli nelinkertainen yleiseen verrattuna, voidaan todeta, että kokonaisuutena torniolaisia syytettyjä rangaistiin vakavimmista rikoksista kuin yleisesti. Osaksi tämä johtunee siitä, että Oulussa langetettiin enemmän valtiopetostuomioita kuin keskimäärin. Kuolemanrangaistuksen mahdollistava maanpetossyyte hylättiin kaikkien muiden paitsi yhden syytetyn kohdalla.

Paradoksaalisesti samalla kun hallitus pyrki ”lujalla järjestysvallalla” sementoimaan asemaansa, se antoi 12. kesäkuuta 1918 eduskunnalle esityksen ehdollisista rangaistustuomioista. Kysymys ei ollut armeliaisuudesta vaan pragmaattisuudesta: vangittuina olevien määrä oli kymmeniä tuhansia. Ehdollista rangaistusta voitaisiin soveltaa 1–3 vuoden kuritushuonerangaistuksen saaneisiin tuomittuihin, joiden uskottiin vastaisuudessa pysyvän lainkuuliaisina ja joiden katsottiin toimineen ”lieventävien asianhaarojen”, kuten voimakkaan painostuksen, alaisina.³⁴⁸ Ehdolliseen rangaistukseen sisältyi kuitenkin poliittisen repression elementti, sillä siihen tuomittu menetti kuitenkin kansalaisluottamuksensa ja sen myötä äänioikeutensa vaaleissa. Seuraava taulukko kuvaa ehdollisten tuomioiden jakautumista kaikkien valtiorikosoikeuksien tuomitsemien, Oulun

³⁴⁵ Kekkonen 1991, 119.

³⁴⁶ Ala-Häivälä 2000, 99.

³⁴⁷ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

³⁴⁸ Kekkonen 1991, 99–101.

valtiorikosoikeuksien tuomitsemien ja torniolaisten tuomittujen kesken.

Taulukko 12. Ehdolliseen rangaistukseen tuomittujen osuus

Kaikki tuomitut ³⁴⁹	Oulussa tuomitut ³⁵⁰	Torniolaiset tuomitut ³⁵¹
58,1 %	49,8 %	40,1 %

On siis havaittavissa, että ehdollisten tuomioiden osuus torniolaisten kohdalla oli lähes kolmanneksen pienempi kuin valtakunnallisesti. Tämän tutkielman kohdehenkilöistä ne, jotka tuomittiin avunannosta valtiopetokseen tai liittymisestä valtiopetolliseen järjestykseen, saivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ehdolliset rangaistukset.

Tämän tutkielman kohdehenkilöistä 27 eli 44,2 % tuomittiin ehdottomiin kuritushuonerangaistuksiin. Torniolaisille langetetut ehdottomat rangaistukset olivat ankaria: kaikista valtiorikosoikeuksien tuomitsemista ainoastaan 3,8 % langetettiin 8–10 vuoden rangaistus³⁵², kun taas torniolaisista tuomituista vähintään 8 vuoden rangaistuksen sai 24 tuomittua, eli 39,3 %. Ouluun taisteluihin osallistuneista torniolaisista kaartilaisista 23 sai valtiopetoksesta kahdeksan vuoden kuritushuonerangaistukset ja he menettivät kansalaisluottamuksensa kymmeneksi vuodeksi, mikä oli yleisin Oulun valtiorikosoikeuden valtiopetoksesta langettama tuomio³⁵³.

Ankarimmat rangaistukset langetettiin Helsinkiin siirretyille kaartin johtajille: Tornion kaartin ylipäällikkö Risto Laineelle valtiorikosoikeuden osasto 30 langetti valtio- ja maanpetoksesta kuolemanrangaistuksen ja kansalaisluottamuksen menettämisen ainiaaksi.³⁵⁴ Platoonanpäällikkö Anton Hautalammelle osasto 26 langetti valtiopetoksesta 10 vuoden kuritushuonerangaistuksen ja kansalaisluottamuksen

³⁴⁹ Kekkonen 1991, 58.

³⁵⁰ Ala-Häivälä 2000, 96.

³⁵¹ Tutkielman kohdehenkilöiden aktit, VROSyA, KA.

³⁵² Kekkonen 1991, 119.

³⁵³ Ala-Häivälä 2000, 99.

³⁵⁴ VRYO 26688, VROSyA, KA.

menettämisen 12 vuodeksi.³⁵⁵ Plutoonanpäällikkö Juho Prykärille osasto 23 langetti avunannosta valtiopetokseen kolmen vuoden kuritushuonerangaistuksen ja kansalaisluottamuksen menetyksen kolmeksi vuodeksi.³⁵⁶ Se, että johtajaksi laskettava Prykäri sai lievemmän tuomion kuin moni Oulussa tuomittu rivikaartilainen, kuvastaa hyvin valtiorikosoikeuksien langettamien rangaistusten epäjohdonmukaisuutta. Ehdollinen rangaistus langetettiin seitsemälle Oulussa vangitulle.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen tuomitut olivat olleet osallisina Oulun taistelussa. Torniossa vangituista ainoastaan yksi, Tornion punakaartin ensimmäinen johtaja työmies Matti Järvinen, tuomittiin ehdottomaan neljän vuoden kuritushuonerangaistukseen.³⁵⁷ 15 Torniossa vangittua sai kolmen vuoden ehdolliset tuomiot: kaksi sai kahden vuoden ja yksi yhden vuoden ehdolliset tuomiot.

4.4 Tuomioitten ja rangaistusten tarkastelua

Jukka Kekkonen tutkimuksen mukaan lähes kukaan valtiorikosoikeuksien syyteistä vapautettu ei ollut kuulunut punakaartiin tai oli toiminut vain rivimiehenä siviilitehtävissä, kun taas siviili- tai sotilashallinnon johtohahmot saivat yleensä vähintään neljän vuoden kuritushuonerangaistuksen.³⁵⁸ Tämän vuoksi on merkillepantavaa, että kolme Torniossa vangittua työväenneuvoston tai työväen järjestyskaartin johtomiestä vapautettiin syyteistä. Vapautettuja johtohahmoja olivat valtio- ja maanpetoksesta syytetyt Alavojakkalan järjestyskaartin osastonjohtaja Juho Juntikka ja työväenneuvoston jäsen Antti Granlund ja valtiopetoksesta syytetty työväenneuvoston jäsen Everiinus Paananen. Juntikan kohdalla valtiorikosoikeus totesi, ettei Alavojakkalan työväen järjestyskaartin ole todistettu toimineen valtiopetollisessa tarkoituksessa.³⁵⁹ Granlundin kohdalla valtiorikosoikeus totesi, ettei ole todistettu, että Tornion työväenneuvosto olisi

³⁵⁵ VRYO 15422, VROSyA, KA.

³⁵⁶ VRYO 10822, VROSyA, KA.

³⁵⁷ VRYO 1603, VROSyA, KA.

³⁵⁸ Kekkonen 1991, 69.

³⁵⁹ VRO 15/266, VROSyA, KA.

syyllystynyt valtio- tai maanpetoksellisiin toimiin.³⁶⁰ Paanasen todettiin osallistuneen oikeudenistunnon häiriköimiseen, mutta koska oli siitä syytteenalaisena Tornion raastuvanoikeudessa, jäi asia siellä päätettäväksi.³⁶¹ Todennäköisesti elämäntapasyiden vuoksi vangittu ja valtio- ja maanpetoksesta syytetty kulkukauppias Henrik Johansson vapautettiin syytteistä todisteiden puuttuessa.³⁶²

Liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön syytetyt Iivari Ojanaho, Antti Passi ja Pekka Pennanen³⁶³ vapautettiin syytteistä, koska Arpelan ja Kaakamon työväen järjestyskaartit olivat hajonneet marraskuun suurlakon päättyessä. Avunannosta valtiopetokseen syytetyn Tuomas Taskisen kohdalla valtiorikosoikeus totesi, ettei Taskisen asia kuulunut valtiorikosoikeudelle, koska tämä oli tuomittu hevosvarkaudesta yhdeksän kuukauden vankeusrangaistukseen.³⁶⁴ Vapautetuista syytetyistä annetut esitutkinta- ja suojeluskuntalausunnat vaihtelivat erittäin kielteisistä erittäin myönteisiin, joten tulkintani on, että niiden vaikutus vapauttaviin päätöksiin on ollut vähäinen. Merkilläpantavaa vapautetuissa syytetyissä on myös se, että kuusi heistä oli pitkään työväenliikkeessä mukana olleita.

Edellä mainittua Matti Järvistä lukuun ottamatta Torniossa kevään 1918 mittaan vangitut kaartien johtohenkilöt saivat ehdolliset tuomiot. Tornion punakaartin I platoonan järjestäjä, valtio- ja maanpetoksesta syytetty työmiehen Edward Mikko tuomittiin kaartiin liittymisestä kolmen vuoden ehdolliseen rangaistukseen viiden vuoden koeajalla.³⁶⁵ Röyttän kaartin päällikkö, muurari Juho Salmi tuomittiin kolmen vuoden ehdolliseen rangaistukseen kolmen vuoden koeajalla.³⁶⁶ Mikon ja Salmen kohdalla valtiorikosoikeus totesi, ettei ole todistettu, että tuomitut olisivat ottaneet osaa valtiopetoksellisiin toimiin. Kansalaisluottamuksensa Mikko ja Salmi menettivät viideksi vuodeksi. Valtiopetoksesta syytetty Pirkkiön kaartin osastopäällikkö Frans Salmi tuomittiin liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön kahden vuoden ehdolliseen rangaistukseen kolmen vuoden

³⁶⁰ VRO 15/295, VROSyA, KA.

³⁶¹ VRO 15/90, VROSyA, KA.

³⁶² VRO 15/89, VROSyA, KA.

³⁶³ VRO 15/277, VROSyA, KA.

³⁶⁴ VRO 15/364, VROSyA, KA.

³⁶⁵ VRO 15,87, VROSyA, KA.

³⁶⁶ VRO 15/84, VROSyA, KA.

koeajalla, ja hän menetti kansalaisluottamuksensa kolmeksi vuodeksi.³⁶⁷

Röyttän kaartin johtokuntaan kuulunut, valtio- ja maanpetoksesta syytetty kalastaja Aatami Karppinen tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta, avunannosta valtiopetokseen ja ryöstötavaran kätkemisestä kolmen vuoden ehdolliseen rangaistukseen viiden vuoden koeajalla. Valtiorikosoikeus totesi Karppisen vastaanottaneen varastettua tavaraa (eli takavarikoituja elintarvikkeita) ja luovuttaneen niiden myynnistä saatuja varoja kaartin valmistelemiseen taisteluun laillista hallitusta vastaan. Kansalaisluottamuksensa Karppinen menetti kuudeksi vuodeksi.³⁶⁸

Samalla junalla punakaartilaisten kanssa Ouluun matkustanut verhoilija Gustaf Dahlqvist tuomittiin liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön yhden vuoden ehdolliseen rangaistukseen kolmen vuoden koeajalla, ja hän menetti kansalaisluottamuksen kahdeksi vuodeksi.³⁶⁹ Tulkintani on, että Dahlqvist tuomittiin rangaistukseen sen vuoksi, koska hän oli toiminut aktiivisesti Tornion työväenliikkeessä taloudenhoitajana ja työväennäyttämön johtajana.

On havaittavissa, että Torniossa vangittuja työväenliikkeen ja kaartien johtohenkilöitä rangaistiin lievemmin kuin yleensä. Kuten syytteistä vapautettujen olivat ehdollisen rangaistuksen saaneiden johtajien esitutkinta- ja suojeluskuntalausunnot vaihtelevia. Tämän vuoksi tulkitsen lievien rangaistusten johtuneen siitä, ettei Tornion punakaarti ollut ryhtynyt alueella mihinkään toimiin sisällissodan alettua.

Kaikkia yhdeksää Tornion taistelun yhteydessä työväentalolla 6. helmikuuta vangittua tämän tutkielman kohdehenkilöä syytettiin avunannosta valtiopetokseen. Heidät kaikki tuomittiin kolmen vuoden ehdollisiin rangaistuksiin viiden vuoden koeajalla, ja he menettivät kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi. Lähdemateriaalista ei ilmene, miksi juuri nämä yhdeksän – joista useat olivat työväentalolla rahan tai ruuan vuoksi –

³⁶⁷ VRO 15/365, VROSyA, KA.

³⁶⁸ VRO 16/128, VROSyA, KA.

³⁶⁹ VRO 16/346, VROSyA, KA.

joutuivat valtiorikosoikeuden tuomittaviksi työväentalolla antautuneiden noin 80 kaartilaisen joukosta. Ainoastaan kaksi heistä oli ollut mukana kaartin toimissa suurlakon aikana. Tutkijaviranomainen Torniossa oli ehdottanut neljän tuomitun vapauttamista, ja heistä jokaisesta annetut suojeluskuntalausunnot olivat joko myönteisiä tai neutraaleja. Tulkintani on, että kyseiset yhdeksän sattuivat vain olemaan väärässä paikassa väärään aikaan ja heidän rangaistukseen tuomitsemisensa oli rikoslain 11 luvun 2 §:n väljän tulkinnan mahdollistamaa summittaista ja mielivaltaista oikeudenkäyttöä.

Oulun taistelun yhteydessä vangituista tämän tutkielman kohdehenkilöistä seitsemän tuomittiin kolmen vuoden ehdollisiin rangaistuksiin, viidellä heistä oli viiden vuoden koeaika. Neljä oli syytteessä avunannosta valtiopetokseen ja muut olivat syytteissä valtio- ja maanpetoksesta, valtiopetoksesta ja liittymisestä valtiopetolliseen järjestöön. Lähdeaineisto antaa olettaa, että ehdollisiin rangaistuksiin tuomitut eivät olleet ottaneet osaa taistelutoimiin suojeluskuntalaisia vastaan vaan olivat toimineet vahteina. Kahden syytetyn kohdalla valtiorikosoikeus totesi ehdollisen rangaistuksen perusteeksi syytetyn nuoruuden ja kahden kohdalla ilmeisen typeryyden. Se, antoiko syytetty vähäjärkisen vaikutuksen, on ilmeisesti vaikuttanut tuomioiden ankaruuteen, sillä valtiorikosoikeudelle ”typerän vaikutelman antanut” sekatyömies Johan Patala tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta kolmen vuoden ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen ja hän menetti kansalaisluottamuksen viideksi vuodeksi.³⁷⁰ Lievimmat ehdolliset rangaistukset Oulun taisteluun osallistuneista saivat työmies Juho Piuva ja mäkitupalaisen poika Karl Päckilä. Piuvan koeaika oli kolme vuotta³⁷¹ ja Päckilän, joka oli alaikäisenä todistajaksi kelpaamaton, myös kolme vuotta³⁷². Tulkintani on, että Piuvan ja Päckilän tuomioihin vaikuttivat heidän puolestaan esitetyt vetoomukset ja myönteiset esitutkinta- ja suojeluskuntalausunnot.

Viimeisenä tämän tutkielman kohdehenkilöistä valtiorikosoikeudelta tuomionsa saanut tuomittiin myös ankarimmin. Valtio- ja maanpetoksesta 8. lokakuuta 1918 kuolemanrangaistukseen tuomitun Risto Laineen kohdalla valtiorikosoikeus viittasi

³⁷⁰ VRYO 636, VROSyA, KA.

³⁷¹ VRO 15/361, VROSyA, KA.

³⁷² VRO 16/349, VROSyA, KA.

tulkintaan Suomen ja Venäjän välisestä sotatilasta ja esitti, että päällikkönä Laineen on täytynyt olla siitä tietoinen.³⁷³

Yli kolmasosa, 23 henkilöä, tämän tutkielman kohdehenkilöistä oli ottanut osaa Oulussa käytyihin taisteluihin ja sai kahdeksan vuoden kuritushuonerangaistuksen valtiopetoksesta. Oulun valtiorikosoikeuksien oikeudenkäyttö on ollut ankarampaa, sillä yleisesti taisteluun osallistuneet rivikaartilaiset tuomittiin avunannosta valtiopetokseen.³⁷⁴ Kun tarkastellaan ankaran tuomion saaneiden esitutkinta- ja suojeluskuntalausuntoja, ei voida päätellä niiden yleisesti vaikuttaneen valtiorikosoikeuden langettamien tuomioiden ankaruuteen. On siis luultavaa, että Oulun valtiorikosoikeus piti taisteluun osallistumista tärkeimpänä raskauttavana tekijänä. Esimerkistä taisteluun osallistuneelle rivimiehelle Oulun valtiorikosoikeuden langettamasta tuomiosta ja sen perusteluista käy työmies Kustaa Parpalan tapaus. Tuomiolausekkeessa valtiorikosoikeus toteaa, että Parpala liittyi tammikuussa punakaartiin ja osallistui sen riveissä Oulun taisteluihin mutta ei tuntenut kuitenkaan toiminnan maanpetoksellista tarkoitusta. Viittaamalla rikoslain 11 luvun 2 § ja 6 § kohtiin valtiorikosoikeus tuomitsi Parpalan 16. heinäkuuta 1918 valtiopetoksesta kahdeksan vuoden kuritushuonerangaistukseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa kymmeneksi vuodeksi.³⁷⁵

4.5. Tuomittujen armonanomukset valtiorikosylioikeudelle

Kapinasta valtiorikosoikeuksissa tuomituilla ei ollut oikeutta anoa tapauksensa uudelleenkäsitteilyä ylemmässä oikeusasteessa, päinvastoin kuin tavanomaisissa oikeudenkäynneissä, eli valtiorikosoikeuden päätös tuomitun syyllisyydestä oli lopullinen. Tuomitulla oli mahdollista ainoastaan anoa lievennystä rangaistuksensa ankaruuteen valtiorikosylioikeudelta.³⁷⁶

³⁷³ VRYO 26688, VROSyA, KA.

³⁷⁴ Kekkonen 1991, 68.

³⁷⁵ VRYO 1683, VROSyA, KA.

³⁷⁶ Kekkonen 1991, 49.

Syyllisiksi valtiorikosoikeuksissa tuomituista 27 003 eli 39,8 % anoi armoa valtiorikosylioikeudelta. Kahdessa kolmasosassa valtiorikosylioikeus vahvisti aikaisemman tuomion. Jos päätös muuttui, valtiorikosylioikeus lähes aina lievensi rangaistusta. Rangaistusten lievennykset kohdistuivat yleensä ankarimpiin rangaistuksiin, kuten kuolemanrangaistuksiin, joista lähes puolet muutettiin elinkautisiksi vankeusrangaistuksiksi.³⁷⁷

Tämän tutkielman 53:sta syylliseksi todetusta kohdehenkilöstä 26 eli 49 % anoi armoa valtiorikosylioikeudelta, myös kuolemanrangaistukseen tuomittu Risto Laine³⁷⁸. Kaikki armoa anoneet oli tuomittu ehdottomiin rangaistuksiin ja, yhtä lukuun ottamatta, olivat Oulun taistelun yhteydessä vangittuja. Lähes kaikki valtiopetoksesta kahdeksan vuoden rangaistuksiin tuomituista anoi armoa, ainoana poikkeuksena työmies Johan Viita³⁷⁹.

Tämän tutkielman kohdehenkilöistä erityisiä perusteita armonanomukselleen esitti 25 tuomittua. Yleisimmin tuomitut vetosivat armonanomuksissaan perheensä toimeentulovaikeuksiin, mikäli tuomittu ei pääse vapauteen. Huoli tuomitun omien vanhempien elatuksesta mainittiin 14 armonanomuksessa, kymmenessä armonanomuksessa vedottiin tuomitun lasten ja viidessä vaimon elatusvaikeuksiin. Yhdeksässä armonanomuksessa vedottiin tietämättömyyteen tai vähäiseen koulusivistykseen. Seitsemässä armonanomuksessa tuomittu lupasi vastaisuudessa pysyä lainkuuliaisena. Omaan huonoon terveyteen vedottiin kahdessa armonanomuksessa ja ainoastaan yksi armoa anonut väitti toimineensa pakotettuna. Seitsemässä armonanomuksessa vannottiin, että tuomittu vastaisuudessa tulee elämään lainkuuliaisesti.

Oulun valtiorikosoikeuksissa tuomitut torniolaiset saivat päätöksensä valtiorikosylioikeudesta heinäkuun puolivälin ja elokuun lopun 1918 välisenä aikana.

³⁷⁷ Kekkonen 1991, 58.

³⁷⁸ VRYO 26688, VROSyA, KA.

³⁷⁹ VRO 15/197, VROSyA, KA.

Odotusaika armonanomuksen jättämisestä päätöksen saamiseen oli noin kuusi viikkoa. Helsingissä tuomitut saivat päätöksensä joulukuussa 1918. Valtiorikosylioikeus suhtautui torniolaisiin tuomittuihin merkittävästi armeliaammin kuin yleisesti, sillä valtiorikosylioikeus lievensi 22:n armoa anoneen rangaistusta – valtiorikosylioikeus lievensi torniolaisten tuomittujen tuomioita siis yli kaksi kertaa useammin kuin yleensä. Sitä, mihin seikkoihin nojaten valtiorikosylioikeus teki ratkaisunsa, ei voida suoraan selvittää, sillä ratkaisujen perusteita ei merkitty päätöstaltioihin. Näkemykseni kuitenkin on, että lieventämällä torniolaisten tuomittujen saamia rangaistuksia valtiorikosylioikeus on pyrkinyt oikaisemaan Oulun valtiorikosoikeuksien antamia tuomiota yleisen linjan mukaisiksi.

Tornion punakaartin Oulun retkeä johtaneen komppanianpäällikkö Risto Laineen kuolemanrangaistuksen valtiorikosylioikeus muutti 12 vuoden kuritushuonerangaistukseksi ja kansalaisluottamuksen menettämiseksi 15 vuodeksi.³⁸⁰ Platoonanpäällikkö Anton Hautalammen kymmenen vuoden kuritushuonerangaistuksen ja 12 vuoden kansalaisluottamuksen menetyksen valtiorikosylioikeus muutti kuuden vuoden kuritushuonerangaistukseksi ja kansalaisluottamuksen menettämiseksi kahdeksaksi vuodeksi.³⁸¹

Valtiorikosylioikeus lievensi yhtä tapausta lukuun ottamatta jokaisen 22:n armoa anoneen kahdeksan vuoden kuritushuonerangaistukseen tuomitun rangaistusta. 14 tuomitun rangaistus lieveni kuudeksi vuodeksi kuritushuonetta. Neljän tuomitun rangaistus lieveni viideksi vuodeksi, kahden tuomitun kolmeksi vuodeksi ja yhden tuomitun neljäksi vuodeksi. Kuuden ja viiden vuoden tuomioiden saaneiden kansalaisluottamuksen menetyksen kesto oli kahdeksan vuotta, neljän vuoden tuomion saaneen kuusi ja kolmen vuoden tuomion saaneiden viisi vuotta.

Kolmen armoa anoneen tuomion valtiorikosylioikeus lievensi alle puoleen alkuperäisestä. Kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen tuomituista työmies Aapeli

³⁸⁰ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 26688, VROSyA, KA.

³⁸¹ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 15422, VROSyA, KA.

Asikaisen³⁸² kohdalla on aktin vajavaisuuden vuoksi hankala pohtia syitä tuomion lievenemiseen, mutta sekatyömies Antti Kuosmasen kohdalla päätökseen voidaan arvella vaikuttaneen perheen toimeentulo-ongelmat ja suojeluskunnan myönteisen lausunnon.³⁸³ Työmies Seemi Marttalan tuomion alenemiseen neljäksi vuodeksi kuritushuonetta ovat vaikuttaneet oletettavasti tuomitun alaikäisyys ja perheen toimeentulo-ongelmat.³⁸⁴

Kolme neljästä kielteisen päätöksen saaneista oli tuomittu kolmen tai neljän vuoden ehdottomiin rangaistuksiin. Kaksi heistä, neljän vuoden rangaistukseen tuomittu Matti Järvinen³⁸⁵ ja kolmen vuoden rangaistukseen tuomittu Juho Prykäri³⁸⁶, oli ollut kaartin johtajia. On syytä olettaa, että Järvisen ja Prykärin armonanomusten hylkäämiset johtuivat heidän asemastaan kaartissa. Valtiopetoksesta kahdeksaksi vuodeksi kuritushuoneeseen tuomitun Juho Jääskeläisen armonanomuksen hylkäämisen³⁸⁷ takana oli tulkintani mukaan erittäin kielteinen lausunto, jonka suojeluskunta hänestä antoi. Valtiorikosylioikeus hylkäsi³⁸⁸ myös valtiopetoksen valmistelusta kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen tuomitun Johan Patalan armonanomuksen³⁸⁹. Patala oli tosin kuollut sairauteen Oulun vankileirillä kaksi päivää armonanomuksen jättämisen jälkeen³⁹⁰. Se, ettei valtiorikosylioikeus ilmeisesti ollut tietoinen käsittelevänsä kuolleen miehen tapausta, osoittaa kouriintuntuvasti, kuinka mekaanista, todellisista tapahtumista irrallista kapinallisten tuomitseminen on ollut.

Helpottaakseen valtavan punavankimäärän aiheuttamia ongelmia ja pyrkiäkseen palauttamaan kansalaissovun valtionhoitaja Svinhufvud antoi kaksi armahdusjulistusta. Ensimmäisessä 30. lokakuuta 1918 annetussa armahduksessa ehdonalaiseen vapauteen laskettiin korkeintaan neljäksi vuodeksi kuritushuonerangaistuksiin tuomitut punavangit. Toisessa 7. joulukuuta annetussa armahduksessa ehdonalaiseen pääsivät korkeintaan

³⁸² Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 5727, VROSyA, KA.

³⁸³ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 6013, VROSyA, KA.

³⁸⁴ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 1659, VROSyA, KA.

³⁸⁵ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 1603, VROSyA, KA.

³⁸⁶ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 10822, VROSyA, KA.

³⁸⁷ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 2573, VROSyA, KA.

³⁸⁸ Valtiorikosylioikeuden päätöstaltio 636, VROSyA, KA.

³⁸⁹ VRYO 636, VROSyA, KA.

³⁹⁰ Ala-Häivälä 2000, 124. Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=27510>

kuuden vuoden kuritushuonerangaistuksiin tuomitut punavangit.³⁹¹ Näiden armahdusten kautta, kahta poikkeusta lukuun ottamatta, jokainen torniolainen rangaistukseen tuomittu oli laskettu ehdonalaiseen vapauteen vuoden 1918 loppuun mennessä.

³⁹¹ Kekkonen 1991, 102

Loppulause

Suurin osa torniolaisista valtiorikosoikeuksissa tuomituista oli ammattinimikkeettömiä työläisiä, jotka olivat työskennelleet joko alueen sahoilla tai rajanylisen kuljetusteollisuuden palveluksessa. Torniolaiset kapinasta syytetyt olivat yleensä naimattomia, vähävaraisia ja nuoria. Yli viidesosa torniolaisista tuomituista oli alaikäisiä, eli alle 21-vuotiaita, ja lähes kaksi kolmasosaa oli alle 30-vuotiaita. Alle kolmasosa heistä oli käynyt kansakoulun kokonaan. Sosiaaliselta taustaltaan he kuuluivat parin aikaisemman vuosikymmenen aikana alueelle muodostuneeseen, maata omistamattomien palkkatyöläisten yhteiskuntaluokkaan, eli samaan joukkoon, mistä Suomen sisällissodan kapinalliset koostuivat. Se, että vain reilu puolet oli kotoisin Tornion seudulta, osoittaa, että Peräpohjolassa tapahtunut yhteiskunnan rakennemuutos oli synnyttänyt voimakasta muuttoliikettä alueelle. Teollisuuskapitalismin syntyminen Lappiin ei riippunut pelkästään ulkopuolisesta pääomasta vaan myös ulkopuolelta peräisin olleesta työvoimasta.

Yli puolet tämän tutkielman 61 kohdehenkilöistä oli ollut sisällissodan syttyessä alle vuoden mukana työväenliikkeessä. Heidän liittymisensä kannustimina toimivat maailmansodan aiheuttama taloudellisen tilanteen heikkeneminen ja tsaarinvallan kaatumisen mahdollistama poliittinen vapautuminen kevättalvella 1917. Radikaaliin toimintaan heitä ajoi työnantajien kiivas työväenliikkeen vastustus ja pettymys sosiaalidemokraattisen puolueen eduskuntatyön tuloksiin. Näkemykseni on, että varsinkaan henkilökohtaista päätöstä ryhtyä aseelliseen kapinaan ei tehdä kevein perustein pelkästään propagandan innoittamana. Paikallisena ilmiönä työväen luottamusta porvarillisiin vallankäyttäjiin nakersi näiden haluttomuus puuttua elintarvikkeiden laittomaan myyntiin rajan yli. Tämä nakersi sekä yhteiskuntaluokkien välistä luottamusta että uskoa laillisen järjestelmän toimivuuteen. Tulkintani on, ettei suurinta osaa torniolaisista kapinallisista motivoinut mikään abstrakti poliittinen ideologia vaan epätoivoinen taloudellinen tilanne ja pelko, että tilanne tulisi vain pahenemaan.

Torniolaiset valtiorikosoikeuksissa tuomitut voidaan jakaa kahteen erilliseen ryhmään:

hivenen suurempaan joukkoon Oulun taistelun yhteydessä vangittuja ja pienempään joukkoon Tornion seudulla vangittuja. Oulussa vangittuja voidaan pitää radikaaleina vallankumouksellisina ja Torniossa vangittuja varovaisempina, maltillisimpina osallistujina. Pitkään työväenliikkeessä mukana olleet johtohahmot kuuluivat yleensä varovaisempaan ryhmään. Nuoruus ja valmius aseelliseen toimintaan kulkivat siis usein käsikkäin.

Suurin osa tutkielman kohdehenkilöistä oli kuulunut työväen järjestyskaartiin, eli punakaartiin. Työväenliikkeen ja järjestyskaartien asema oli voimakkaimmillaan Tornion seudulla marraskuun suurlakon aikana. Lakon aikana venäläisten aseistamat järjestyskaartit suorittivat kotitarkastuksia ja takavarikkoja alueen porvarillisten luona toimeenpannakseen säädetyn elintarvikelain määräykset. Takavarikoitujen elintarvikkeiden myynnillä myös kerättiin varoja kaartin toimintaan, mikä myöhemmin valtiorikosoikeudessa katsottiin valtiopetoksen valmisteluksi. Järjestyskaartin yhteistoiminta venäläisten sotilaitten kanssa ei ollut kitkatonta venäläisten omavaltaisuuden vuoksi.

Sisällissodan syttyessä Tornion seudun kaartilaiset osoittivat halunsa aseelliseen vallankumoukselliseen toimintaan. Vaikka kaarti päätti olla ryhtymättä toimintaan Tornion seudulla, yli puolet tämän tutkielman kohdehenkilöistä lähti Ouluun avustaakseen paikallisia punaisia taistelussa suojeluskuntaa ja hallitusta vastaan. Oulun valkoiset pitivät torniolaisten punaisten avustusretkikuntaa ilmeisen suurena uhkana. Oulun taistelun päätyttyä 3. helmikuuta 1918 punaisten antautumiseen vangittiin heidät Raatin vankileirille. Valkoisten joukkojen ottaessa Tornion haltuunsa 6. helmikuuta paikkakunnalle alkoivat jääneiden kaartilaisten ja muiden vallankumouksellisiksi epäiltyjen vangitsemiset. Vangitsemisia ja syytteisiin asettamisia tehtiin aikaisemman poliittisen toiminnan, sukulaissuhteiden ja elämäntapojen vuoksi. Suurella osalla vankeusaika huonoissa leirioloissa venyi usean kuukauden mittaiseksi. Vallankumous pohjoisessa oli romahtanut ennen kuin se oli ehtinyt kunnolla alkaakaan.

Tornion seudun valkoisten ja Oulussa toimineiden esitutkintaviranomaisten suhtautumisessa torniolaisiin syytettyihin oli kokonaisuudessaan havaittavissa eroavaisuutta: oululaiset suhtautuivat syytettyihin ankarammin. Yksi selitys tälle on

yhteiskuntaluokkien välisien rajojen mataluus Tornion seudulla, eri osapuolet tunsivat toisensa henkilökohtaisesti. Eräitä vangittuja kohtaan suojeluskuntien ja esikuntien lausunnot uhkuivat voimakasta antipatiaa, halua rangaista enemminkin luonteen kuin tekojen vuoksi.

Torniolaiset kapinasta syytetyt saivat vastattavakseen raskaat syytteet huolimatta siitä, että Pohjois-Suomi joutui hyvin nopeasti hallituksen joukkojen hallintaan ja punaiset olivat passiivisia kotiseudullaan. Osaltaan syytteiden ankaruus heijasteli valtiorikosoikeuksien eri osastojen epäyhdenmukaista toimintaa, mutta osaltaan myös torniolaisten syytettyjen oletettua ja toteen näytettyä radikaalia vallankumouksellisuutta.

Ankarien syytteiden lisäksi torniolaisia myös rangaistiin ankarasti. Oulun valtiorikosoikeuksissa syyllisiksi todetuille langetetut vankeustuomiot painottuivat asteikon yläpäähän ja poikkesivat siten valtiorikosoikeuksien yleisestä linjasta. Ankarimmat rangaistukset lankesivat Oulun taisteluun osallistuneille rivimiehille ja heidän komentajilleen. Poikkeuksellisesti torniolaisia työväenliikkeen johtajia ei rangaistu ankarasti. Vaikka Tornion työväenneuvosto oli ollut yhteistoiminnassa venäläisten kanssa, vangittuja työväenhallintoon kuuluneita ja Torniossa vangittuja kaartin johtohenkilöitä joko vapautettiin kokonaan syytteestä tai tuomittiin ehdollisiin rangaistuksiin. Joidenkin torniolaisten saamat tuomiot olivat selkeästi yleisen oikeuskäsityksen vastaisia, koska työväenliikkeen liepeillä toiminut henkilö tuomittiin matkustamisesta samassa junassa punakaartilaisten kanssa, kun taas työväenliikkeen ulkopuoliset eivät saaneet syytettä samasta teosta.

Tämän tutkielman lähdeaineisto, valtiorikosoikeuksien aktit, tarjoaa oivan lähtökohdan niin sisällissodan kapinallisten kvalitatiiviselle kuin kvantitatiivisellekin tutkimukselle. Katson, että tämän kaltaisille paikallisesti rajoitetuille, valtiorikosoikeuksien aineistoihin perustuvilla tutkimuksilla on tilausta. Vaikka yleisesti on selvillä, keitä Suomen sisällissodan punaiset olivat, paikallisten punaisten tutkiminen syventää tätä kuvaa ja selventää mahdollisia maan eri osien välisiä eroja. Tätä nimenomaista tutkielmaa voisi laajentaa kartoittamaan tuomittujen koko elinkaarta Tiina Lintusen tutkimuksen tavoin. Mikrotasolla suoritettu tutkimus valaisee eritoten niitä paikallisia ilmiöitä, jotka olivat kapinaliikkeen takana. On luultavaa, että useat tämän tutkielman kohdehenkilöistä olivat

aktiivisia työväenliikkeessä eivätkä välttämättä lopettaneet vallankumouksellista toimintaa. Vaikka valtiorikosylioikeus osoitti tavanomaista suurempaa armeliaisuutta torniolaisia kohtaan, on luultavaa, että tuomittujen kevättalven ja kesän 1918 kokemukset pikemminkin voimistivat kuin heikensivät heidän poliittista vakaumustaan.

Lähteet ja kirjallisuus

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

KANSALLISARKISTO (KA)

Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto
(VROSyA)

Tuomiokirjat

Valtiorikosoikeuksien aktit

Valtiorikosylioikeuden aktit

Valtiorikosylioikeuden päätöstaltiot

II PAINETUT LÄHTEET

Pihkala, Martti 1918: Minkälainen Suomi meidän on luotava? K. J. Gummerus Oy, Jyväskylä 1918.

Suomen virallinen tilasto XXIX, Vaalitilasto 1919. Tilastollinen tietotoimisto, Helsinki 1920.

Tornion Lehti 23.11. 1917.

Vuoden 1889 rikoslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>

Väestön elinkeino 1880–1975. Tilastollisia tiedonantoja n:o 63, Tilastokeskus, Helsinki 1979.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aatsinki, Ulla, *Tukkiliikkeestä kommunismiin – Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen vuoden 1918*. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto 2009. Elekt. dokumentti, url: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-7606-8> (viitattu 7.10.2019).

Ala-Häivälä, Kai, *Vankina valkoisten – Oulun vankileiri 1918*, pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2000. Elekt. dokumentti, url: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/pg/ala-haivala/vankinav.pdf> (viitattu 7.10.2019).

Gerwarth, Robert, *The Vanquished. Why the First World War Failed to End, 1917–1923*. Penguin Books, London 2016.

Hautala, Kustaa, *Oulun kaupungin historia IV 1856–1918*, Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva, Oulu 1976.

Kaitera, Isak, ”Pohjois-Pohjanmaan puhdistus”. *Suomen Vapausota II*, toim. Kai Donner, Th. Svedlin & Heikki Nurmio, K.J. Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylä 1922.

Kekkonen, Jukka, *Laillisuuden haaksirikko – Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918*. Lakimiesliiton kustannus, Tampere 1991.

Lintunen, Tiina, *Punaisten naisten tiet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2017.

Myllymäki, Arvo, *Punamultamies – Uno Hannula lehtimiehenä, kansanedustajana ja maaherrana*. Books on Demand, Helsinki 2018.

Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918 II – ”Valkoinen terrori”*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1967.

Paavolainen, Jaakko, *Vankileirit Suomessa 1918*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1971.

Rantatupa, Heikki, *Alatornion historia*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1988.

Salkola, Marja-Leena, *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi I*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985.

Salkola, Marja-Leena, *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 2*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985.

Siltala, Juha, *Sisällissodan psykohistoria*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2009.

Soikkanen, Hannu, *Kohti kansanvaltaa I: 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Vaasa 1975.

Soikkanen, Hannu, *Sosialismin tulo Suomeen*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1961.

Teerijoki, Ilkka, *Tornion historia 2 – 1809–1918*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007.

Tikka, Marko, *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018.

Uotila, Merja, ”Tavallisuuden tavoittelua. Prosopografia elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä”. *Historiallinen elämä. Biografia ja historian tutkimus*, toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vantaa 2014.

Virrankoski, Pentti, *Suomen historia 1–2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.

IV DIGITAALISET TIETOKANNAT

Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokanta.

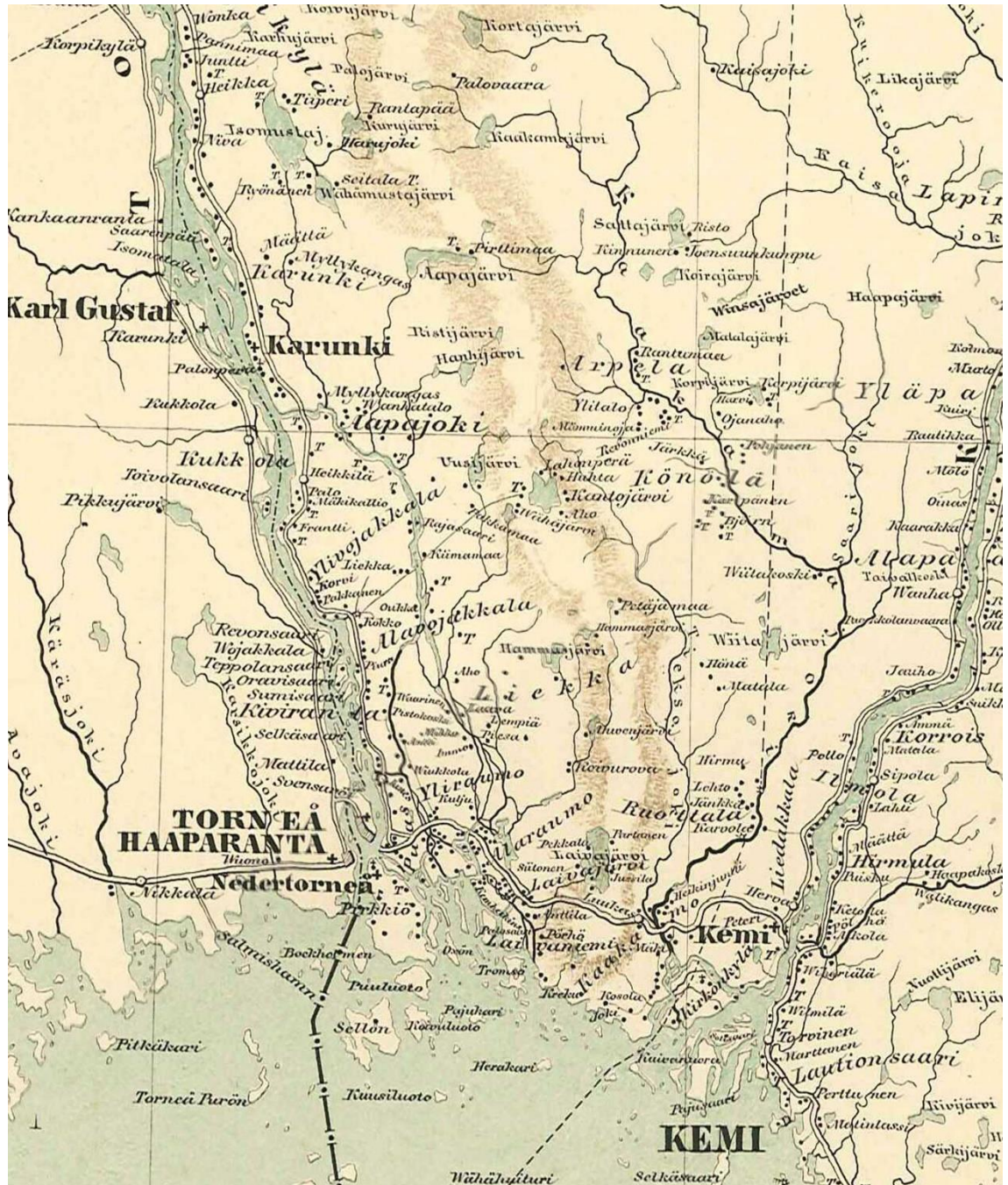
<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> (viitattu 7.10. 2019)

Terveyskirjasto Duodecim -sivusto.

<https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti> (viitattu 7.10. 2019)

Liitteet

Liite 1. Tornion seudun kartta 1860-luvulta

Yksityiskohta kartasta Gylden, C.W. Karta öfver Finland: Sektionen C3: vestra delarne af Uleå och Kemi härarder, 1863.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200806175482>

Liite 3. Kollaasi Kustaa Emil Rousun aktista.

